

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

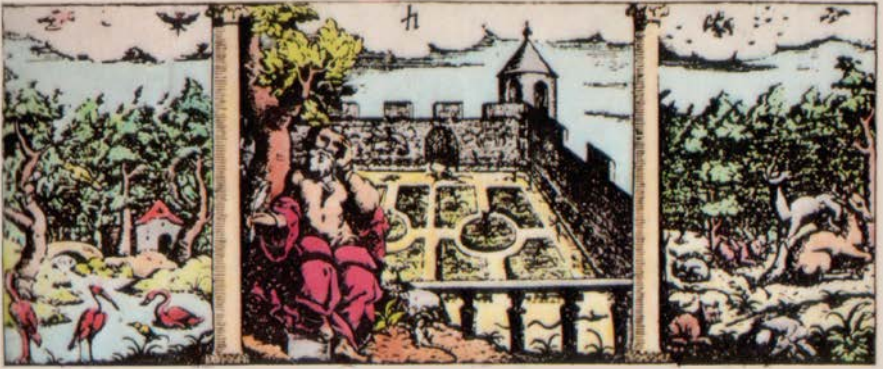
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

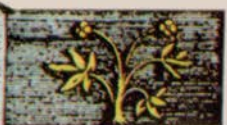
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MELANKOLİNİN KISA ANATOMİSİ

MELANKOLİ NEDİR?
TÜRLERİ, SEBEPLERİ,
BELİRTİLER NELERDİR?
NASIL TEDAVİ EDİLİR?

ROBERT BURTON

Maya Kitap: 182, Düşünce: 22
1. Baskı, İstanbul Ağustos 2018

ISBN: 978-605-9902-93-9

Orijinal Adı: The Anatomy of Melancholy

Copyright © Melankolinin Kısa Anatomisi. Türkçe yayın hakları
Maya Kitap'a aittir. Telif hakları sahibinin izni olmaksızın, hiçbir yolla
çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.

Yayın Yönetmeni: Tahir Malkoç

Editör: Selin Saraçoğlu

Redaksiyon: Mutlu Hacıoğlu

Mizanpaj: Mehmet Büyükturba

Kapak: Faruk Baydar

Maya Kitap * Sertifika: 14079

Merkez Mah. Kocamansur Sok. No: 6/4 Şişli / İstanbul Tel: 0212 296 97 12
e-posta: info@mayayayinlari.com / www.mayayayinlari.com

Deren Matbaacılık Ambalaj Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi * Sertifika: 34011
Beylikdüzü Osb Mah. Orkide Cad. 9 Z Merkez Köyü / Merkez Bucağı
Beylikdüzü / İstanbul Tel: 0212 576 01 36

Melankolinin Kısa Anatomisi

Robert Burton

Çevirmen

Alper Kaan Bilir

İçindekiler

Yazar Hakkında	7
Yayıncının Notu	9
1 Melankoli Meselesi Üzerine	13
2 Melankolinin Tipleri veya Türleri Üzerine	18
3 Melankolinin Sebepleri - Tanrısal Bir Sebep	25
4 Ruhların Tabiatı, Kötü Melekler veya Şeytanlar ve Bunların Melankoliye Nasıl Yol Açtığı Üzerine Yan Bahis	31
5 Bir Neden Olarak Yaşlılık	73
6 Ebeveynler Melankolinin Yayılmasına Sebeptir	77
7 Bir Sebep Olarak Kötü Beslenme - Gıda ve Et Kalitesi	87
8 Bir Hastalık Etmeni Olarak Gıda Miktarı	105
9 Aşk Melankolisi	115
10 Aşkın Başlangıcı, Öznesi, Tanımı ve Türleri	129
11 Aşk Melankolisinin Nedenleri; Görünüş, Yüzün, Gözlerin ve Diğer Kısımların Güzelliği ve Tesiri	144

Yazar Hakkında

Robert Burton 8 Şubat 1576'da, Lindley, Leicestershire'da Ralph ve Dorothy Burton'un çocuğu olarak dünyaya geldi. Öğrenimine Warwicks-hire'da başladı. On yedi yaşına geldiğinde Brazen Nose Koleji'ne gönderildi, burada mantık ve felsefe öğrenimi gördü. 1599'da kiliseye öğrenci olarak kabul edildi ve böylece

din adamlığı yolundaki ilk adımını atmış oldu.

Öğrencilik yıllarında pek çok farklı konuda çalıştı ve bu çalışmalar ilerleyen zamanlarda başlayacağı melankoli araştırmasına temel oluşturdu. 1616'da papaz yardımcısı, 1630'da ise papaz olan Burton aslında bir matematikçiydi ve astroloji çalışmalarıyla da yakından ilgiliydi.

Sessiz sakin yaşamının boş zamanlarını büyük düşüncülerin sözlerini araştırmaya ayırırken insanlardan da uzaklaşmamış; neşeli, çocuksu ve esprili karakteriyle çevresinde de sevilen biri olmuştur.

1606 yılında ilk eseri Philosophaster'ı yazmaya başladı. Ti-

yatro türündeki bu eser 1615'te tamamlandı ve 1618'de Oxford öğrencileri tarafından sahnelendi. Bunun öncesinde *Alba* adlı bir oyun daha yazdığı düşünülse de bu kesin değildir ve bu metin bulunamamıştır.

Başyapıtı Melankolinin Anatomisi'ni ise 1621'de tamamladı. Yaklaşık yarım milyon sözcükten oluşan ve 8.000 dipnotu bulunan bu kitap, o günden bu yana pek çok dile çevrildi, farklı şekillerde basılmaya ve dünyanın dört bir yanındaki okurlara ulaşmaya devam etti.

Melankolinin Anatomisi, yazıldığı 17. yüzyılda da adını duyurmuş ve dikkat çekmişti. 18. Yüzyılda ise sözlükbilimci ve yazar Samuel Johnson'ın bu kitabın en sevdiği kitap olduğunu söylemesi ve Laurence Sterne'in Tristram Shandy Beyefendi'nin Hayatı adlı eserinde göndermeler yapması kitabın ününün artmasını sağlamıştır.

Jorge Luis Borges'in ünlü Babil Kitaplığı öyküsüne bu kitaptan bir alıntıyla başlaması da eserin edebiyat çevrelerinde yarattığı etkinin görülebilmesi açısından önemli bir detaydır.

Burton, hayatının büyük bir kısmını bu kitabı tamamlamaya adanmıştı. Yazmayı bitirdikten sonra sürekli düzeltmeye ve eklemeler yapmaya devam etmiş; ölümünden sonra ise kitapta yapılacak değişiklikler konusunda aldığı notlar bulunmuştu. İntihar ettiği söylense de gerçek ölüm sebebinin ne olduğu bilinmemektedir.

* Yazarın tek romanı Habeşistan Prensi Rasselas'ın Öyküsü, yayınevimiz tarafından yayımlanmıştır.

Yayıncının Notu

Melankolinin Anatomisi (The Anatomy of Melancholy) ilk kez 1621’de yayımlanmıştır. Robert Burton, melankoli konusundaki araştırmaları sonucunda derlediği tüm bilgi ve fikirleri bu kitapta toplamıştır. Yaşamı boyunca kitabına yeni şeyler eklemeye devam etmiş ve böylece 1621’deki ilk baskıdan sonra kitabın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş beş ayrı baskısı daha ortaya çıkmıştır.

Kitap, (bugün depresyon dediğimiz) melankolinin nedenlerinin bilimsel bir incelemesi gibi görünür. Ancak periler, goblinler, güzel kadınlar, faydalı ve zararlı et çeşitleri, tanrılar, şeytanlar, kötü ruhlar, yaşlılık, cadılar, kalıtım, şairler, içkiler, beslenme düzeni ve aşk gibi daha pek çok konuya değinir.

Vücutta “kara safra”nın fazlalığından ileri gelen melankoli, hem Burton hem de o tarihe kadar konuyu inceleyen diğer düşünürlere göre yakıcı tutkuların, büyük aşk acılarının, aşırı dindarlığın, çılgınlığın ve bunlara benzer durumların gerçek kaynağıdır. Yazarın kendisi de melankoliden mustariptir ve dahası, melankolisinden kurtulmak için bu çalışmaya başlar. Çünkü ona göre melankolinin en büyük sebebi aylaklık, en iyi çaresi ise çalışmaktır.

Melankolinin Anatomisi hem bilimsel hem de felsefi bir çalışmadır. Burton, melankolinin yanı sıra daha pek çok ko-

nuya bu kitapta yer vermiş; psikolojiden fizyolojiye, astronomiden meteorolojiye çeşitli bilim dallarından yararlanmıştır. “Nevi şahsına münhasır” bu eserin sınıflandırılması yahut benzerinin bulunması pek mümkün değildir.

Başlangıçta dokuz yüz olan sayfa sayısı, Burton’ın kitabı her gözden geçirişinde biraz daha artmıştır. Üç ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümü melankolinin doğası, belirtileri ve nedenlerini ele alır. İkinci bölüm melankolinin nasıl tedavi edilebileceğinden söz ederken üçüncü bölüm aşk melankolisine odaklanır. Yazar aşk melankolisini ustalıkla ele alırken dünyanın en büyük aşk hikâyelerinden örnekler verir ve psikolojik sorunlara modern yaklaşımlar ortaya koyar.

Burton, 17. yüzyılda kütüphanede bulabildiği 1500 kadar klasik eseri inceleyerek derlediği bu kitaba kendi adını Demokritos Junior olarak yazar. “Gülen filozof” Demokritos’a yaptığı bu gönderme bazı eleştirmenlere göre kitabın mizahi yönünü gösteren detaylardan yalnızca biridir.

Burton bu kapsamlı derlemesini akıcı ve anlaşılır bir dille okuruna sunar. Yazarın incelikli üslubu eleş-

tirmenler ve aradan geçen 400'den fazla yıl boyunca da okurlar tarafından çok sevilmiştir. Kitap, başlangıçta biraz karışık gibi görünse de yazarın üslubuna alıştıktan sonra sayfalar arasında kaybolup gideceksiniz. Bu baskıda siz okurlarımıza kitabın sadeleştirilmiş ve kısaltılmış halini sunuyoruz. Burton'ı çok sever ve daha fazlasını okumak isterseniz, Aylak Adam Yayınları tarafından fasiküller halinde yayımlanmakta olan *Melankolinin Anatomisi*'ni (Çev: Merve Tokmakçioğlu) tavsiye ederiz.

1

Melankoli Meselesi Üzerine

Melankoli* hususunda konuya geniş yer vermiş Montanus'un, Prosper Calenus'un, Capivaccius'un, Bright ve Ficinus'un eserlerinde ve tezlerinde, Cardan'ın *Contradictions***’ında ve Valesius’un *Controversies****’inde okuyabileceğiniz üzere, İbn-i Sina ve Galen arasında uzlaşmazlık vardır. Jacchinus’un “Bu akışkan maddenin ne olduğu veya nereden geldiği, bedende nasıl üretildiği ne Galen ne de diğer eski yazarlar tarafından yeterince ele alınmıştır,” şeklindeki kanaatine yeni nesil düşünürler itiraz ederler. Montanus, *Consultation***** adlı kitabında melankolinin ya maddesel olduğunu ya da bir madde olmadığını söyler; Arculanus da eserlerinde aynı şeyi yapmıştır. Önceden beri bahsedilegelmiş dört vücut sıvısından biri olan bu doğal madde; maddesel olmayan, tesadüfi, doğuştan gelmeyip sonradan edinilen, ihtiyaç duyulmayan, tabiata aykırı ve ya-

* Melankoli, sözcük anlamı ile “Kara Sevdâ”. 19. yüzyıla dek duyguların, vücudun salgıladığı sıvıların etkisi olduğuna inanılırdı. Melankoli hem bir duygusal durumdu hem de bu sıvılardan biriydi. (ç.n.)

** Çelişkiler.

*** Münakaşalar.

**** İstişareler.

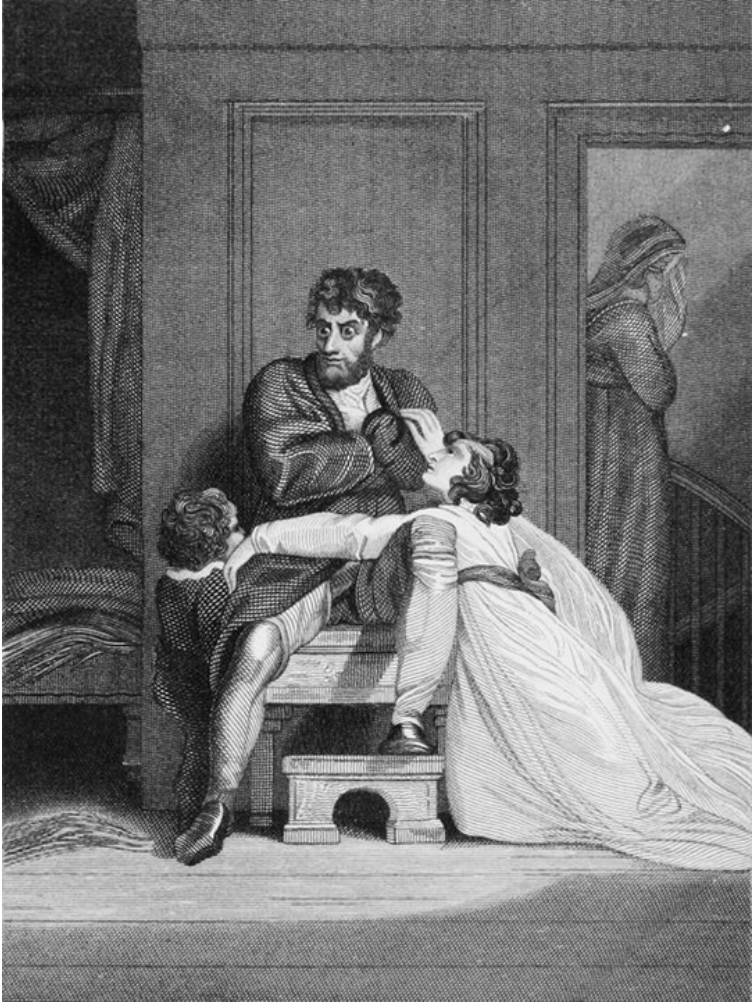
paydır; Saksonyalı Hercules onun yalnızca ruhları* mesken tuttuğunu; nemlilik, kuruluk, soğukluk ve sıcaklık gibi düzensiz durumlardan kaynaklandığını, maddi olmadığını, beyni ve onun işlevlerini değiştirdiğini iddia eder. Paracelsus bedeni dört sıvıya ve dört tabiata ayıran teorileri reddeder, hatta alaya alır fakat Galenist düşünürlerin çoğu bu teorileri onaylarlar ve Montanus'un yukarıda bahsedilen fikirlerine destek verirler.

Melankoli denen madde ya sadedir ya da başka maddelerle karışmıştır; miktarı ve içeriğine göre tesiri azalır çoğalır, miktarı ve içeriği de hangi organa (beyne, dalağa, bağırsak toplardamarlarına, kalbe, rahme veya mideye) yerleştiğine göre, bu organlardaki vücut sıvılarının, yani tabii olmayan dört karanlık özünün kendi aralarında nasıl karıştığına göre değişir. Eğer soğuk ve kuru tabiatlı olan doğal melankoli maddesi vücutta fazlaysa “Vücut buna dayanamayarak melankoliyi seyreltmek zorunda kalır,” der Faventius “ve melankoli hastalıklı bir hâl alır.” Böylece diğer tür, yani doğal olmayan melankoli (ister sarı safradan üretilmiş olsun ister kandan) doğal melankoliye benzer etkiler yaratır ve Montaltus’a göre, vücut sıvılarının yanmasından kaynaklanıyorsa, sıcak ve kuru tabiatlıdır. Melankoli maddesinin dört vücut sıvısının hepsi birden kullanılarak mı üretildiği, rengi ve yapısının nasıl olduğu konusunda düşünürlerin farklı görüşleri olduğunu söyleyebilirim. Galen’e göre melankolinin üretilmesi için üç vücut sıvısı yeterlidir,

* Orijinal metinde *Spirit*. 17. yüzyılda iki tür ruha inanılıyordu. İlki Tanrı'nın Adem'e üflediği, insana bilinç veren ruhtu. İkincisi, beyinle kasların iletişimini sağladığı sanılan esrarengiz, akışkan bir maddeydi ve hayvansal ruh diye de anılırdı. Burada sözcük ikinci anlamıyla kullanılıyor. (ç.n.)

balgam yani salya bu senteze katılmaz. Valesius ve Menardus, ayrıca Fuchsius, Montaltus ve Montanus da bu hususta Galen'i kayıtsız şartsız desteklerler. "Beyaz renkteki salya nasıl siyaha dönebilir ki?" diye sorarlar. Ancak Cardan ile *de Melancholia* adlı eserinde Saksonyalı Hercules zıt kutupta yer alırlar (yani melankolinin, nadiren de olsa, salyadan da sentezlenebileceğini söylerler). Guianerius, Laurentius ve Wecker aynı taraftadırlar, Melancthon *de Anima* adlı kitabının *Vücut Sıvıları Üzerine* bölümünde balgamdan üretilen donuk renkli melankoliye *asininam* ismini verir ve bu maddeyi bizzat gördüğünü söyler. Kara safradan bir tür melankoli çıkar, sarı safradan etkisi daha sert olan bir diğer tür melankoli; balgamdan donuk bir melankoli çıkar, nihayet kandan da bir melankoli çıkar ki en kaliteli si budur. Melankolilerin bazıları soğuk ve kurudur, bazıları sıcak ve kuru; maddenin tabiatı, içine hangi sıvının katılıp hangisinin katılmadığına bağlıdır. Rodericus a Fons, irin gibi önemli maddelerin yoğunlaşarak balgama dönüştüğünü, nasıl en saf şarabın bozulması ile sirke oluşur veya damıtılması ile daha saf içkiler elde edilirse balgamın da öylece safraya ve safranının da *aeruginosa melancholia*'ya (paslı melankoli) dönüştüğünü, ekşi ve keskin bir hâl aldığını; bu sıvının keskinliği yüzünden insan aklının kaygılı düşünceler ve hülyalar ile dolduğunu söyler. "Eğer sıvı soğuksa," der Faventinus, "yaşlılığa dayalı unutkanlığın sebebidir ve hafif semptomlar yaratır; sıcaksa, insanları sabırsız, dizginsiz bir deliliğe meylettirir." Capivaccius'a göre eğer beyin sıcaksa, beyindeki hayvani ruh da sıcaktır; neticesi şiddetli davranışlar ve deliliktir. Eğer beyin soğuk ise,

melankoli sarhoşluk gibi bir hâle ve aptallaşmaya neden olur. Altomarus'a göre, bu karışımın rengi karışımın içeriğine, sıcak olup olmamasına bağlıdır, “bazen karadır bazen değildir.” Aynı teoriyi Malenelius, Galen’in tezlerine dayanarak ispatlar. Hipokrat, *Melancholy* adlı kitabında (eğer bu kitap sahiden ona aitse) durumu yanan kömüre benzetir: “Sıcakken parlar, soğukken kara görünür, işte bu sıvı da böyledir.” Melankoli maddesinin çeşitliliği, etkilerinin de çeşitliliğine neden olur. Vücut içindeyken ve henüz bozulmamışken koyu bir temkinsizliğe sebep olur, madde bozulunca birkaç günde bir tekrarlanan nöbetlere yol açar, deriye nüfuz ettiğinde cüzam yapar, uzuvlara işlediğinde iskorpit gibi bazı hastalıklar çıkartır. Zihni rahatsız ettiğinde ise çok sayıda sıvının karışmasından oluştuğu için yol açtığı delilikler ve sevdalar da türlü türlü olur.

Melankolinin Anatomisi'nin 1883 tarihli baskısından bir çizim

2

Melankolinin Tipleri veya Türleri Üzerine

İncelenen konu bu kadar karmaşık ve çeşitliken, tartışmaların da çeşitli ve karmaşık olmasına şaşmalı mıyız? Eski ve yeni nice yazarlar melankoliden bahsederken tam bir kafa karışıklığı içindedir, delilikle melankoliyi aynı kefeye koyarlar; Heurnius, Guianerius, Gordonius, Sallustus Salvianus*, Jason Pratensis ve Savonarola deliliği ve melankoliyi aynı şey sayar, ikisi arasında sadece derece farkı olduğunu söylerler. Eski çağın yazarlarından Ruffus Efesus, Constantinus Africanus, Aretaeus, Aurelianus ve Paulus Aegineta melankoliyi iki farklı türe ayırırlar. Diğerleri melankolinin çok sayıda türünün olduğunu söyler ama bu türlerin ne olduğu hakkında net bilgi vermezler. *Tetrabiblos* yazarı Aetius böyle yapmıştır, tıpkı üçüncü kitabında İbni Sina, *Rhasis* adlı kitabında Arculanus ve *Medicine* (Tıp) adlı eserinin ilk cildinde Montanus gibi: “Eğer doğal melankoli sarı safradan geliyorsa, bu bir türdür; kandan geliyorsa bir diğer tür; kara safradan kaynaklanan melankoli, sarı safra-

* 16. asır sonlarında eser vermiş İtalyan asıllı doktor, gerçek adı Salustio Salviani. İsimleri Latinleştirerek yazmak o çağın Avrupa’sında yaygın bir adetti.

dan gelene benzemeyen bir başka türdür. Melankolinin farklı cinslerinin neye benzediği hususundaki görüşler, konuya eğilmiş insanların sayısı kadar çoktur.” Saksonyalı Hercules iki tür melankoliden bahseder, “bunlar maddesel ve maddi olmayan melankolidir; biri ruhlardan diğeri hem ruhlardan hem de vücut sıvılarından gelir.” Savonarola’ya bakılırsa melankolinin türleri sonsuz sayıdadır, Arapların mirach* dediği yerden gelen myrachialis, mideden (stomach) gelen stomachalis. Karaciğerden, kalpten, rahimden gelen türleri de vardır; kadınların aylık kanamalarından ötürü ortaya çıkanlar da: “Bunlardan biri kanama başladığında, diğeri bitmek üzereyken oluşur.” Melancthon bu yazarı destekler: “Bu vücut sıvısının karalık derecesi ve içindeki bileşenler çeşitlidir, türleri de aynı oranda çeşitlidir.” Fakat, şahsi kanaatime göre bu düşünürler, “tür” sözcüğünü “semptom” anlamında kullanıyorlar. Arculanus bunu bizzat belirtir: Sonsuz sayıda tür, yani semptom vardır. Jo. Gorrhaeus da *Medicinal Definitions* (Tıbbi Tanımlar) kitabında türlerin sayısız olduğunu ama çıkış noktalarına göre; kafada, bedende ve karında oluşanlar diye üç gruba ayrılabilceğini söyler. Hipokrat, *Melancholy* adlı kitabında (bazıları bu kitabın bir başkasınca yazıldığından şüphelenmektedir) bu üçlü ayrımı destekler; tıpkı Galen, Alexander, Rhasis, İbni Sina ve çağdaş yazarlarımızın pek çoğu gibi. Thomas Erastus melankoliyi iki türe ayırır: Kalıcı olan, yani kafa melankolisi ve nöbetler hâlinde gelip geçen kesintili melankoli; ki bu ikincisini de iki türe ayırdığı için

* Arap tıbbında karın boşluğuna verilen ad. (ç.n.)

neticede o da aynı üçlü ayrıma ulaşmıştır. *De Morbis Mulier* adlı eserinde Rodericus a Castro ve *De Mulierum Affectis* adlı eseriyle Lod. Mercatus melankoliyi dört beş ayrı çeşide böler; rahibelerin, dulların ve yaşlı bakirelerin melankolisini diğerlerinden farklı, kendine has bir melankoli türü sayarlar. Bazılarına göre, taşkın hevesleri olanlar, dini vecd hâlindeki insanlar, cinnet getirmişler ve kurt adamlar* melankolinin ayrı bir hâlini temsil ederler, aşk melankolisi çekenler taşkın hevesleri olanlara örnek gösterilir. En çok kabul gören ayrıma göre melankoli üç türdür: İlki tamamen beynin hatasıdır ki buna kafa melankolisi denir, ikincisi tüm bedendeki sempatik sinir sisteminden kaynaklanır ki o zaman bedenin tüm işleyişi melankolikleşir; üçüncüsü bağırsaklardan ve karaciğerden, dalaktan veya mesenterium denen zardan öte gelir ki buna da hipokondriyak veya gazlı melankoli denir. Laurentius bu son kategoriyi, sözü geçen üç organa ithafen, hepatik (karaciğersel), dalaksal ve meseraik melankoli diye üçe ayırır. İbni Sina'nın *ilishi* dediği aşk melankolisi, *cucubuth* dediği kurt adam hastalığı, çoğunlukla kafa melankolisine dahildir. Aynı şeye Gerardus de Solo tutkusal melankoli der; bundan ve şövalyece melankoliden, dini melankoliden, Rodericus a Castro'nun *virginum et viduarum* (bakirelere ve dullara özgü) dediği melankoliden ve diğer aşk melankolisi çeşitlerinden kitabın ilerleyen bölümlerinde ayrıca bahsedeceğim. Sözü geçen üç tür, bu bölümün konusu olacak; bu hastalıktan az veya çok mustarip her adamın kendini muayene ve tedavi

* Yazar, bu deyimle saldırgan akıl hastalarını kastetmektedir. (ç.n.)

edebilmesi için melankolinin anatomisini çıkaracak, tüm sebeplerini, semptomlarını ve şifalarını inceleyeceğim.

İtiraf etmeliyim ki melankolinin üç türünü birbirinden ayırmak güçtür, birbirine çok benzeyen ve birbiriyle sık sık karışan, bu yüzden en dikkatli hekimlerin bile birbirinden ayırmakta zorlandığı melankolilerin çok sayıdaki nedenlerini, semptomlarını ve tedavilerini tarif etmek kolay olmayacaktır; üstelik melankolinin başka hastalıklarla birlikte açığa çıkıp en deneyimli gözlemcileri bile şaşırtmak gibi bir huyu vardır. Montanus, melankoli ve *caninus appetitus** hastalıklarına aynı anda sahip olan bir hastadan söz eder; kitabının bir diğer yerinde melankoliye ve vertigoya yakalanmış bir hastanın bahsi geçer. Julius Caesar Claudinus melankoli hastalığına böbrek taşı, gut ve sarılıkla bağlantılı olarak rastlamıştır; Trincavellius ona ateş nöbetleri, sarılık, *caninus appetitus* ile beraber rastlar. Çağının önemli doktorlarından Paulus Regoline, bir melankoli vakasında kendisine danışıldığında, gördüğü semptomların karışıklığı karşısında afallamış ve ne tür bir melankoliyle karşılaştığını bilememiştir. İtalya'nın ünlü doktorları Trincavellius, Fallopius ve Francazanus, aynı hastayı muayene etmiş ve üç farklı fikir sunmuşlardır. Başka bir yerde, Trincavellus görmesi istenen genç bir adamın melankolisi hakkında ne düşündüğü sorulunca hastalığın sahiden melankoli olduğunu, ancak hangi tür melankoli olduğunu bilemediğini itiraf etmiştir. Kitabında verdiği on yedinci vaka, melankolisi üzerine fikir birliğine varılamamış bir keşişe dairdir. Diğer uzmanların has-

* Bugünkü adıyla Blumia. (ç.n.)

talıklı organlara ve salgılara bağladığı bu semptomları, önceden bahsettiğim gibi, Saksonyalı Hercules tümüyle, dengesiz ruhsal durumlara bağlamaktadır. Bazen hekimler bu hastalığı diğerlerinden ayıramazlar. Reinerus Solenander'ın *Counsels* adlı eserinin üçüncü kısmında, yazar ve Dr. Brande hastanın derdinin karınsal melankoli olduğunda hemfikirdirler. Dr. Matholdus ise aynı vakanın sadece astım olduğunu söylemiştir. Son zamanlarda, diğer hekimlerle beraber Cleve Dükü'nün melankolisini incelemeye gitmiş Solenander ve Guarionius ne melankolinin türünü saptayabilmiş ne de ortak bir tanı koyabilmişlerdir. Melankolinin türleri o kadar karışık bir konudur ki Caesar Claudinus kırk dördüncü vakada, Polonyalı bir kontun “hem kafa melankolisinden hem de tüm bedenden kaynaklanan ikinci bir melankoliden mustarip olduğu” yargısına varmıştır. Ben, bazı insanların her üç tür melankoliden aynı anda veya peş peşe mustarip olduğu durumlara da rastladım. Bence melankolinin türleri politik rejimler gibidir; politikacılar en katıksız monarşileri, aristokrasileri, cumhuriyetleri ve demokrasileri tasarlarlar ama pratikte bu rejimlerin saf değil ılımlı, başka sistemlerle karışmış hâllerini görürüz, Polybius'un dediği gibi, eski çağlarda Lacedaemonyalılarda* ve Romalılarda, bugün de Almanya'da ve daha nice ülkede durum böyledir. Hekimlerin, melankolinin türleri hakkında kitaplarında ne yazdığı çok da önemli değildir çünkü bu türler, hastalarının bedenlerinde genellikle karışmış olarak bulunur. Semptomlar bu kadar belirsiz, çeşitli ve birbiriyle karıştırıl-

* Daha yaygın bilinen adları ile söylersek Spartalılar. (ç.n.)

maya müsait olunca, iki adam aynı hastalıktan her bakımdan farklı etkilenince, vakaları birbirinden ayrı ayrı değerlendirip farklı türlerinin tedavisini bulmak ne zordur! İtiraf etmeliyim ki bu zor bir iş ama bu hileli yola cesaretle çıkmaya ve en iyi yazarlarımızın bıraktığı ipuçlarının kılavuzluğunda kendimi kuşkular ve yanlışlarla dolu bu labirentten çıkarmaya karar verdim. Böylece melankolinin sebeplerini tartışmaya başlayabiliriz.

Melancholy - Giovanni Benedetto Castiglione (1630 – 1670)

Melankolinin Sebepleri – Tanrısal Bir Sebep

Galen, Glauco'ya “Bir hastalığın sebebini düşünmeden onun şifasından veya tedavisinden bahsetmek boşunadır,” der ve hastalık sebepleri araştırılmadan verilen tedavilerin eksik, sakat veya faydasız olduğu pek çoklarının deneyimi ile sabittir. Prosper Calenius, Cardinal Caesius için yazdığı *de Atra Bile* risalesinde bunu güzelce ortaya koyar. Aynı şekilde Fernelius, “sebepleri bilmeye bir tür zorunluluk” getirir “ve sebepler bilinmeden hastalığı iyileştirmek veya önlemek imkânsızdır,” der. Deneme yanılma ile bulunmuş tedaviler bazen hastalara yardım edip onların sıkıntısını azaltabilir, ancak hastalığı bünyeden söküp atamazlar. Eski bir sözün dediği gibi: *Sublata causa tollitur effectus*, yani sebebi ortadan kaldırmak sonucu ortadan kaldırmaktır. İtiraf etmeliyim ki bu sebeplerin ne olduğunu belirlemek çok zordur. Bu işin üstesinden gelen adam kendini bahtiyar saysın. Ben, riski alıp elimden gelen en yakın tahminlerde bulunacağım ve her bir melankoli türü için baştan sona, genelden özele sebepleri tahmin etmeye çalışacağım.

Genel olarak, bir şeyin nedeni ya doğaüstü ya da doğaldır.

Doğüstü sebepler Tanrı'dan ve meleklerinden veya Tanrı'nın izin vermesi ile şeytan ve onun uşaklarından kaynaklanır. Tanrı, günahların cezalandırılmasının bizzat kaynağıdır; onun adaletinin yerine getirilmesine, kutsal kitaplarda yazılı pek çok örnekte ve tanıklıkta rastlarız. Zebur 107:17'de "Cezalarını buldu aptallar / Suçları, isyanları yüzünden" denir. Krallar 2, 5:27'de Gehazi cüzam ile çarpılmıştı; Kronoloji 2, 21:15'te Jehoram en kötü bağırsak hastalıklarından dizanteri ve kanlı ishale tutulmuştu. Kronoloji 1, 21'de Davud, vebaya yakalanmıştı. Sodom ve Gomore'yi yer yutmuştu. Konumuz olan hastalık da Kutsal Kitap'ta belirtilmiştir: "Ağır işlerle hayatı onlara zehir etti / Çöktüler, yardım eden olmadı," (Zebur, 107:12). "Tanrı sizi delilikle, körlükle, şaşkınlıkla cezalandıracak / Kötü bir ruh Tanrı tarafından Saul'a sıkıntı vermek için gönderildi," (Tesniye, 28:28). Nebukadnezar, bir öküz gibi otla beslenir olmuştu ve "yüreği hayvanlarınkı gibiydi." Putperestlerin öyküleri de böyle cezalarla doludur. Lycurgus, memleketindeki üzüm asmalarını kestiği için Bacchus tarafından delirtilmişti; tıpkı kurban etme vazifelerini ihmal eden Pentheus ve annesi Agave gibi. Talih tanrıçası Fortuna adına yaptırdığı tapınağın çatısını kaplamak için Juno tapınağından kiremit söktüren Censor** Fulvius bu saygısızlığı yüzünden çıldırmış, "kederden ve kalbine çöken üzüntüden ölmüştü." Kserkes, içindeki sonsuz hazineleri için Delphi'deki Apollo Tapınağı'nı yağma-

* Sonraki ayetler şöyledir: "İğrenir olmuşlardı bütün yemeklerden, Ölümün kapısına yaklaşmışlardı. O zaman sıkıntı içinde RABbe yakardılar, RAB kurtardı onları dertlerinden. Sözüünü gönderip iyileştirdi onları, Kurtardı ölüm çukurundan." Mealler, 2001 yılında yayımlanmış yeni çeviriden alıntıdır. (ç.n.)

** Censorlar, eski Roma'da geniş yetkilere sahip devlet memurlarıydı. (ç.n.)

lamaya niyetlendiğinde, semadan korkunç bir gök gürültüsü gelmiş ve dört bin adamını öldürmüş, kalanları da delirtmişti. Bir süre sonra bunun bir benzeri, zındıkça bir davranışı yüzünden Brennus'un başına geldi; yıldırımlar, gök gürültüleri ve depremler yaşandı. Kilise yazarlarına inanırsak, azizlerin gazabıyla gelmiş pek çok tuhaf ve olağanüstü cezaları bize anlatacaklardır. Bir dönemin Fransız Kralı Dagobert oğlu Clodoveus'un, Aziz Denis'in naaşını mezardan çıkardığı için aklını yitirdiğini ve günahkâr bir Fransızın, Birgurge kentinde Aziz John'un gümüşten bir ikonasını çaldığı için ansızın cinnet geçirip kendi etini parçaladığını; Radnor Lordu'nun, avdan geç saatte dönünce köpeklerini, Aziz Avan Kilisesi'ne koyduğunu, avcıların âdeti olduğu üzere sabah erkenden uyandığında tüm köpeklerini çıldırmış, kendini de kör olmuş vaziyette bulduğunu anlatırlar. Ermenistan krallarından Tiridates, bazı kutsal rahibelerin ırzına geçtiği için aynı şekilde, aklını yitirerek cezalandırılmıştı. Fakat iş efsanelere gelince şairler ve Katolikler el ele giderler, bırakalım istedikleri yere gitsinler. Onlar, ilahi intikamın ve azizlerin öyküleri yahut şeytanın yardımıyla kimi kandırırlarsa kandırsınlar, biz *ultor a tergo Deus* "O, öç alan tanrıdır," sözünde Tanrı'yı, Davud peygamberin gösterdiği şekilde görüyoruz. Dionysius'un dediği gibi, başımıza gelen bütün illetlerin nedeni, bizim ayyuka çıkmış kendi günahlarımızdır; Tanrı, yardımcısı olan melekler yoluyla hem cezalandırır hem de iyileştirir, günahımız nedeniyle Tanrı, yarattığı canlılarla, güneş, ay ve yıldızlarla bize azap edebilir, Zanchius'a göre, bir çobanın kullandığı balta gibi kar, dolu ve rüzgârlar

da Tanrı'nın kullandığı birer alettir. *Et conjuranti veniunt in classica venti* (Rüzgarlar hep birden onun çağrısına kulak verirler).^{*} Yüşa'nın zamanında ve Mısır'da Firavun devrinde görüldüğü gibi, onun adaletinin birçok uygulayıcısı vardır. Onun gücü en gururlu ruhlara boyun eğdirebilir, Kâfir Julian'ı *Vicisti, Galilae*^{**} diye haykırtabilir. Chrysostom'un anlattığı o Apollo rahibine *O Caelum! O terra! Unde hostis hic?* (Ey gökler! Ey yerler! Nasıl bir düşman bu?) dedirtebilir. Davud, Tanrı'nın gücünü takdir ederek dua eder: “Tükendim, ezildim alabildiğine / İnliyorum yüreğimin acısından,” (Zebur 38:8). “Tanrım, öfkelenip azarlama beni / Gazapla yola getirme!” (Zebur 38:1). “Neşe, sevinç sesini duyur bana / Bayram etsin ezdiğin kemikler,” (Zebur 51:8). “Geri ver bana sağladığın kurtuluş sevincini / Bana destek ol, istekli bir ruh ver,” (Zebur 51:12). Bu nedenlerle Hipokrat, hastalığın doğaüstü ilahi bir sebepten mi kaynaklandığına yoksa tabiatın doğal seyrinin bir neticesi mi olduğuna dikkat etmelerini tavsiye eder hekimlere. Fran. Vallesius *de Sacr. Philos.*'un sekizinci bölümünde bu konuyu işler, Fernelius ve J. Caesar Claudinus da Hipokrat'ın bu tavsiyesinin nasıl yorumlanacağını tartışır. Paracelsus, bu tür ruhani hastalıkların (böylesi hastalıkları öyle adlandırır) yalnızca ruhani yollarla iyileştirileceği kanısındadır. Bu vakalarda normal yöntemler fayda etmeyecektir: *Non ist reluctandum cum Deo* (Tanrı ile mücadele etmemeliyiz). Canavar terbiyecisi Hercules, olimpiyatlarda herkesi alt ettiğinde, Jupiter kılık değiştiri-

* Romalı şair Claudian'ın (ölümü MS 404) bir şiirinden alıntıdır. (ç.n.)

** “Sen kazandın Celileli!” Son putperest imparator Julian'ın son sözleri. Celile, Hz. İsa'nın memleketidir. (ç.n.)

rerek onunla greşmişti; kimin galip geleceği belirsizdi, ta ki Jüpiter kendini tanıtana ve Hercules pes edene kadar. Kimse, kendinden üstün gçlerle rekabete tutuşmamalı. *Nil uvat immensos Cratero primattere montes* (Craterus'a altın madenleri vaat etsen de deva bulamazsın), yani hekimlerin ve cerrahların bir yararı dokunmaz, "günahlarımızı kabul edip kendimizi Tanrı'nın güçlü ellerine teslim etmeli ve merhamet dilemeliyiz." Eğer o bize bela göndermişse, *una eademquye manus vulnus opemque feret* (yarayı açan el şifasını da temin edecektir), tıpkı Aşıl'ın mızrağı ile yaralananlara olduğu gibi. Yalnızca o bize yardım etmelidir, aksi takdirde hastalıklarımız şifasızdır ve deva bulamayız.

Mélancolie - Domenico Fetti (1620)

Ruhların Tabiatı, Kötü Melekler veya Şeytanlar ve Bunların Melankoliye Nasıl Yol Açtığı Üzerine Yan Bahis

Başiboş ruhların ve şeytanların gücünün nereye kadar uzandığı, bu hastalığa veya başka herhangi bir hastalığa neden olup olamayacakları konusu, üzerinde durulmasında yarar olan önemli bir meseledir. Konu daha iyi anlaşılsın diye asıl konumuzdan ayrılarak ruhların tabiatına kısaca değineceğim. Bu mesele bir sır perdesiyle örtülü, Postellus'un deyişiyle “tartışmalar ve belirsizliklerle dolu” ve insanın anlama kapasitesinin ötesinde olsa da, Austin'e *fateor excedere vires intentionis meae, finitum de infinito non petest statuere* (İtiraf edeyim ki anlayamıyorum; sınırlı olan, sonsuz hakkında yargıda bulunamaz) dedirtse de, tıpkı Tully gibi *quid non sint, quam quid sint* (ne olduklarını değil, ne olmadıklarını) tespit etmeye çalışabiliriz. En akıllı âlimlerimiz Cardans, Scaliger ve bilge Thomistler*, konu bu esrarlara gelince zayıf, yavan, belirsiz ve kusurlu

* Thomistler: Thomas Aquinas'ın öğretilerini takip eden düşünce ekolü. (ç.n.)

kalırlar ve en kıvrak zekâlar bile, güneş ışığına maruz kalmış baykuş gözü gibi körelir ve baktıkları şeyi kavrayamazlar. Fakat, adı geçen insanlar gibi ben de yanılma riskini göze alıp bu konuda bir şeyler söyleyeceğim. Eski çağlarda, İncil'de* okuduğumuz üzere Sedduceeler hayaletlere, şeytanlara ve meleklerle inanmazlardı. Hekim Galen, Peripatetik düşünürler, hatta Aristoteles'in ta kendisi bile aynı fikirdeydi. Pomponatius ruhlara katı bir inanışla inanıyordu, Scalinger onların var olabileceğini yarım ağızla kabul etmekteydi, lakin Cizvit Dandinus *de Anima*'sında kesin bir dille reddediyordu. Hristiyanların melekler dediği *substantiae seperatae* (soyut varlıklar) ve zekâ sahibi varlıklara Platoncular, Julius Pollux'un *Onomasticon*'da görüldüğü üzere, şeytan derler; zira ister iyi melek olsun ister kötü, Platoncular her tür ruhu *daemones* sözcüğüyle anarlar. Bu tür varlıklar konusunda Epikürcüler ve ateistler genel olarak aynı fikre sahiptir, çünkü onları hiç görmemişlerdir. Platon, Platinus, Porfirios, Iamblichus, Proclus ise Trismegistus'un, Pisagor'un ve Sokrates'in çizdiği yolda yürümekte ısrar ederler, onlara göre ruhlar kesinlikle vardır, Stoacılar da bu fikirdedir. Böylesi ruhlar vardır ama doğru yoldan sapmışlardır. Ruhların ortaya ilk çıkışlarına gelince, Talmudistlere göre Adem'in Havva ile evlenmeden evvel Lilis diye bir karısı vardı ve ondan doğan tüm çocukları iblisti. Türklerin Kuran'ı da bu noktada Talmud kadar saçma ve absürt şeyler anlatır; ancak İncil biz Hristiyanlara şeytanların başı olan Lucifer'in, kibri ve hırsı yüzünden yordakçılarıyla beraber cennetten düştüğünü öğ-

* Elçilerin İşleri, bölüm 23.

retmektedir. Tanrı tarafından yaratılıp cennete konulmuş, bir zamanlar ışığın meleği olmuş, şimdi ise gökyüzünün Ay'dan daha aşağı bir yerine, belki de cehenneme kovulmuşlardır; İncil'in 2. Petrus bölümünde, "...onları cehenneme atıp karanlıkta zincire vurdu, yargılanıncaya dek orada tutulacaklar," diye yazar. Bazılarının inandığı ahmakça görüş, bu tür varlıkların ölmüş adamların ruhları olduğu yolundadır, güya iyi ve asil ruhlar tanrılaşırken bayağı ruhlar yerde veya toprağın altında kalmış ve şeytan olmuşlardır; Tertullian, filozof Porfirios ve M. Tyrius bu kanaattedir. "Bizim melek ve şeytan dediklerimiz," der Tyrius, "ölmüş insanların ruhlarından başka bir şey değildir, halen hayatta olan arkadaşlarına olan sevgileri ve merhametleri nedeniyle onlara yardım ederler veya nefret ettikleri düşmanlarından intikam alırlar." Akla, Dido'nun Aeneas'a savurduğu tehdit geliyor:

Omnibus umbra locis adero: dabis, improbe, poenas.

Öfkeli hayaletim, derinlerden yükselerek

Sana uyanırken musallat olacak, uykularını bölecek.

Başkalarına göre, ruhlar insanları kaderden esirgemek için, onları gereğine göre korumak veya cezalandırmak için yüksek güçlerce tayin edilen varlıklardır; Romalılar bunlara *boni genii* ve *mali genii* derlerdi; Stoacılar, iyi ruhlara *lares*, kötülerine *lemures* veya *larvae* adını takmışlardı. Apuleius şöyle demişti: *Deos appellant qui ex hominum numero juste ac prudenter vitae curriculo gubernato, pro numine, postea ab hominibus praediti fanis et ceremoniis vulgo admittuntur, ut in Aegypto Osiris* (Onlar, sağlığında adil ve bilgece yaşamış insanlara tanrı

derler, ölümlerinden sonra onları tanrılaştırır, adlarına tapınaklar kurup ayinler düzenlerler, tıpkı Mısır'da Osiris'e yaptıkları gibi). Capella, onları *Praestites* (koruyucular) diye anar: “Onlar özel insanları ve liderleri korurlar.” Sokrates'e *daemonium saturninum et igneum* (ateşli ve sert mizaçlı bir ruh) eşlik ederdi ve Sokratesçilere göre tüm ruhlar arasında böyle bir ruh *ad sublimes cogitationes animum erigentem* (zihni yüce düşüncelere sevk etmek için) en uygun olanıydı. Plotinus'un da böyle bir ruhu vardı. Biz Hıristiyanların da yardımcı melekleri vardır, bu konuda nice eserler vermiş bir yazar olan Andreas Victorellus'a, *de Angelo Custode*'yi kaleme almış olan Cizvit rahibi Lodovicus de LaCerdà'ya, Zanchius'a ve başka bazı din âlimlerine inanırsak tabii. Fakat Tyrius'un bu ruhlar üzerine kurduğu saçma varsayımlar, Proclus tarafından *de anima et daemone* adlı kitabında çürütülmüştür.

Hıristiyan bir âlim ve Cuspinian'a göre bir dönem Bizans İmparatoru Michael Parapinatus'un hocası olan Psellus, şeytanların doğası üzerine büyük bir gözlemciydi. Ona göre şeytanlar maddesel, cismani varlıklardır; “havadan oluşmuş bedenleri vardır ve fânidirler, yaşar ve ölürler.” Martianus Capella da aynı görüştedir ama bizim Hıristiyan filozoflarımız bu iddiaya şiddetle karşı çıkarlar. Psellus şöyle ekler: “...onlar da gıda alır ve dışkı çıkarırlar, kendilerine zarar verilirse acı çekerler.” Cardan bunu onaylar ama Scalinger'in cevabı alaycıdır: *Si pascantur aere, cur non pugnant ob puriorem aera?* (Şayet hava ile besleniyorlarsa neden daha temiz hava için birbirleriyle dövüşmüyorlar?) Psellus, eğer bedenleri kesilirse hayran-

lık uyandırıcı bir hızla iyileştiklerini söylemektedir. Austin* de bunu destekler: *Mutato casu corpora in deteriore qualitate aeris spissioris* (tersine, bedenlerini daha düşük nitelikli ve yoğun bir havaya da dönüştürebilirler). Hierome *de Comment in epist. Ad Ephes* (Efeslilere Mektubun Tefsiri) adlı kitabında Psellus'a destek verir. Origen, Tertullian, Lactantius ve pek çok eski kilise babası aynı kanaattedir: Cennetten düştüklerinde, şeytanların bedeni maddi bir hâle, havaya dönüşmüştür. *Theatri Naturae*'de Bodine ve *Hermeticae Philosophiae*'de David Crusius meleklerin ve ruhların maddi olduğunu ispatlamak için bazı argümanlar öne sürerler: *Quicquid continetur in loco corporeum est: At spiritus continetur in loco, ergo* (boşlukta yer kaplayan her şey maddeseldir; ruhlar yer kaplarlar, o hâlde...) *Si spiritus sunt quanti, erunt corporei: At sunt quanti, ergo. Sunt finiti, ergo quanti* (eğer ruhlar sayı ile sayılabilirlerse, o zaman maddi olmalı; ruhlar sonsuz değildirler, sınırlı sayıdadırlar, o hâlde...) vesaire. Bodine daha da ileriye giderek bu *animae seperatae*'nin (soyut ruhlar), cinler, ruhlar, melekler, şeytanlar ve ölmüş insanların ruhlarının, eğer maddi iseler (ki o, bu teorinin hararetli bir savunucusudur) sabit birer şekle sahip olduğunu söyler; onlar tümüyle küre şeklindedir, tıpkı Güneş ve Ay gibi, zira bu en mükemmel biçimdir: *Quae nihil haber asperitatis, nihil angulis incisum, nihil anfractibus involutum, nihil eminens, sed inter corpora perfecta est perfectissimum* (sert kenarları olmayan, köşesiz, kıvrımsız, çıkıntısız şekil; şekiller arasında en mükemmeli), bu yüzden tüm ruh-

* Aziz Augustine'in adı, İngiltere'de bazen Austin veya St. Austin şeklinde yazılır. (ç.n)

lar cisimseldir ve gerçek biçimleri de küredir sonucuna varır. Diğer havasal cisimlere dönüşebilir, istedikleri gibi her biçime girebilirler; hareketleri çok hızlıdır, millerce mesafeyi göz açıp kapayana dek katedebilirler; başkalarının bedenlerini de istedikleri şekle sokabilir ve insanları bir yerden diğerine, takdire şayan bir dakiklikle götürebilirler (tıpkı meleklerin Habakkuk ve Daniel peygamberlere yaptığı gibi; ve Dekan* Philip'in bir hadımı vaftiz ettiği gün Ruh tarafından taşınması, Pythagoras ve Apollonis'un –gösterdikleri başka pek çok mucizeden sonra– kendilerini bir yerden başka yere taşıtmaları gibi), fani insanların gözlerine havada asılı duran kaleler, saraylar, ordular, seraplar ve harikalar gösterebilir, insanların farklı kokuları ve tatları duyumsamasını sağlayabilir, her duyuyu aldatabilirler; bunu yapabildiklerine konuya eğilmiş çoğu yazar inanmaktadır. Gelecekte yaşanacaklardan haber verebilir ve pek çok acayip mucize gösterebilirler. Tanrıça Juno'nun sureti, Camillus ile konuşmuştu. Talih tanrıçası Fortuna'nın heykeli Romalı hanımlarla konuşmuştu, buna benzer pek çok vaka kaydedilmiştir. Zanchius, Bodine, Spondanus ve diğerleri, ruhların bir insanı gerçek metamorfoza uğratabileceği kanısındadır; Nebukadnezar'ın gerçekten bir hayvana çevrildiğine, Lut'un karısının sahiden bir tuz sütununa dönüştüğüne, Ulysses'in yoldaşlarının Circe'nin sihriyle domuzlara ve köpeklerle dönüştüğüne ve ruhların kendilerini ve başkalarını, mesela cadıları kedilere, köpeklerle, tavşanlara, kargalara dönüştürdüklerine inanırlar. Strozzius Cicogna kitabında bu tür olaylara pek çok örnek ver-

* Dekan: Bu bağlamda, vaiz anlamındadır. (ç.n)

mehtir, ama onları bir bir çürütmek için. Austin de aynı şeyi *de Civitate Dei*'nin 18. cildinde yapmıştır.

Psellus, ruhların istedikleri kişiye, istedikleri zaman ve istedikleri biçimde göründüklerini söyler: *Tametsi nil tale viderim, nec optem videre* ama kendisi onları hiç görmemiştir, görmek de istememektedir. Daha sonra değineceğimiz üzere, ruhların kadınlar ve erkeklerle cinsi münasebette de bulunduğunu söylemektedir. Pek çok insan ruhların göze görünebileceğine inanmaz, eğer bir adam onları gördüğünü söylerse, bu konuda ısrar hatta yemin dahi etse, istediği kadar güvenilir, bilge, tahsilli ve bilgili olsun onu ödleğ bir aptal, hülyalara kapılmış bir bunak, aciz bir adam, bir hayalci, bir hasta veya deli sayar ve onu aşağılayıp alay konusu ederler; halbuki İmparator Marcus gibi bir insan bile Psellus'a pek çok defa ruh gördüğünü söylemiştir. Fransız Leo Suavius, *Commentar Lib. I Paracelsi de Vita Longa* adlı eserinin sekizinci kısmında bazı Platoncu kaynaklara dayanarak havanın, tıpkı yağın kar taneleri gibi ruhlarla dolu olduğunu söyler. Onların görülebileceğini iddia etmekte ve hangi yöntemle gözleneceklerini de yazmaktadır: *Si irreverberatis oculis sole splendente versus caelum continuverint obtutus* (güneşli bir günde, gökyüzüne göz kırpmaksızın sabırla bakarak) ayrıca Platoncuların salık verdiği bu yöntemi denediğini, *praemissorum feci experimentum* ve yöntemin işe yaradığını da yazmaktadır. Paracelsus ruhları nice defalar gördüğünü ve onlarla konuştuğunu itiraf eder, İskenderiyeli Alexander, "Önceden kuşkuluydum ama deneyim bana görülebileceklerini öğretti," der. Ludwig Lavater, *de Spectris*'te "Pek

çoklarının onları bizzat görmedikleri için” yadsıdıklarını yazar ve kitabının pek çok yerinde, bilhassa 19. kısmında ruhların sık sık görülüp iştirildiğini ve insanlarla senli benli konuştuklarını anlatır. Lodovicus Vives her çağ ve yerden kalma sayısız kayıtlı, tarihçeyle ve tanıkla, ayrıca Batı Hint adalarına ve Kuzey iklimlerine gitmiş seyyahların hatıralarıyla *nihil familiaris quam in agris et urbibus spiritus videre, audire qui vetent, jubeant* yani “Hiçbir şey, kentte ve kırdaki ruhları görmekten, onların bir şeyi emrettiğini veya yasakladığını iştirmekten daha yaygın değildir,” görüşünün altını çizer. *Vita Pauli*’de Hieronymus, *de Spirituum Apparitionibus* adlı tezinde Jacobus Boissardus, *de Spectris*’inde Petrus Loyerus, ilk kitabında Wierus, ayrıca Basil, Nicephorus, Eusebius, Sokrates ve Sozomenus, ruhların görülmesinin sonsuz çeşitlilikte örneklerini verirler; halen şüphesi olan varsa bu eserleri okuyup ikna olabilir. Bir örneğe kısaca değineyim: Almanya’da bir asilzade İsveç Kralı’na elçi olarak gönderilmiş. (Bu kişinin adını, olayın yaşandığı zamanı ve diğer detayları öğrenmek için bu örneği veren kaynağım Boissardus’a göz atın.) İşi bittikten sonra gemiyle Livonia’ya geçmiş, niyeti insanlarla yakınlık kurup sohbet eden, insanların zor işlerini onların yerine yaptığı rivayet edilen ruhları görmekmiş. Başka birtakım bahislerden sonra ruhlardan biri, ona karısının o anda nerede, hangi odada bulunduğunu, ne kıyafet giymekte ve ne işle uğraşmakta olduğunu anlatmış ve kadının yüzüklerinden birini kocasına getirmiş. Adam geri döndüğünde, *non sine omnium admiratione* (bir miktar şaşkınlıkla) söylenenlerin doğru olduğunu keşfetmiş. Önceden

ruhlara inanmazken bu olaydan sonra inanır olmuş. Cardan, *De Subtilitate*'de babası Facius Cardan'ın 1491 senesi 13 Ağustos'ta bazı ayinlerle Yunan kılığı kuşanmış yedi şeytan çağırdığını, bunların kırk yaşında insanlar gibi görünüp bazısının kızıl tenli bazısının soluk benizli olduğunu anlatır. Sorulan sorular üzerine ziyaretçiler, kendilerini havasal şeytanlar olarak tanıtmış, tıpkı insanlar gibi fâni olduklarını ama insanlardan çok daha uzun (yedi veya sekiz asır) yaşadıklarını; biz insanlar medeniyette nasıl hayvanlardan üstünsek bizden öyle üstün olduklarını, insanın yöneticileri ve bakıcıları olduklarını söylemişler. Ayrıca, Platon'un *Critias*'da ortaya koyduğu gibi onların arasında da bir hiyerarşi olduğunu, *ut enim homo homini, sic daemon daemoni dominatur* (insan insanı nasıl yönetirse şeytan da şeytanı yönetir) sadece bizi değil birbirlerini de yönettiklerini, biz nasıl aramızdaki en bayağı kişileri at terbiyecisi ve koyun yetiştiricisi, bayağının bayağısını da sığır çobanı yaparsak onların da aralarındaki en berbat kişileri insana idareci tayin ettiklerini; nihayet, bir at nasıl insanı anlamazsa insanın aklının da şeytanların işine işte öyle ermeyeceğini söylemişler. Her şeyi bilirlermiş ama bunları insana söylemeyebilirlermiş; biz atlara nasıl hükmedersek onlar da insana hükmeder ve onu yönetirlermiş; aramızdaki en iyi krallar ve en yüce gönüllü kişiler bile onların arasındaki en bayağı kişilere denk değilmiş. Bazen insanları eğitir, onlara kendi becerilerini öğretir, insanları sever ve onları ödüllendirirlermiş; bazen insanlara dehşet verip onları cezalandırır, Lysius'un *Physiologia Stoicorum*'da dediği gibi, *nihil magis cupientes quam adorationem hominum*

“En çok istedikleri şey insanlarca tapınılmak olduğu için” insanları korku içinde bırakırlarmış. Aynı yazar, yani Cardan, *Hyperchen* isimli eserinde Stoacıların doktrinlerine dayanarak bu cinlerin bazılarının (o, onlara böyle der) insanlarla beraber olmak istediğini, tıpkı köpekler gibi insanlara karşı çok yakın ve dostane olduklarını; gene bazılarının da bizleri sevmeyip insanlardan yılandan kaçır gibi kaçındığını yazmaktadır. Aynı şekilde, Trithemius *igneos et sublunares, qui nunquam demergunt ad inferiora, aut vix ullum habent in terris commercium* (Ay’ın altındaki alevli göksel kürelerde gezip asla daha aşağı küreye inmediklerini, dünyamızla pek bir alakalarının bulunmadığını) yazmaktadır. “Erdemde insandan çok üstündürler, insan en iğrenç solucandan ne kadar üstünse o kadar; onların arasında da rütbesi, mesela bir prensin sarayında en serkeş askerin konumu neyse o kadar aşağı olan bireyler de vardır ve bunlar bile insan karşısında, en dejenere ve bayağı adamların hayvanlara üstün olduğu gibi üstündür.”

Onların ölümlü varlıklar oldukları, Cardan, Martianus ve benzeri yazarların yanında pek çok din âlimi ve filozofun görüşüdür; *post prolixum tempus moriuntur omnes* (çok uzun bir süre yaşadıktan sonra ölürler); Platoncular, bazı hahamlar, Porifios ve Plutarkhos’un da görüşleri onları destekler. Thamus’un aktardığı öykü de bu anlama gelir gibidir: “Büyük tanrı Pan öldü.” Apollo Pythius ortadan kalkmıştır. Aziz Hierome, Münzevi Paul’un hayatını naklederken bu ruhlardan birinin yaban topraklarda Aziz Anthony’ye görünmesinden bahseder, ruh Anthony’ye kendisinin de ölümlü olduğunu söylemiştir. Çağımızın yazarlarından Paracelsus, onların da fani olup di-

ğer tüm canlılar gibi yaşayıp öldüklerini vurgular. Zozimus, ikinci kitabında dinlerin ve politikaların o varlıklarla beraber öldüğünü ve değiştiğini ekler. Musevilerin ve Hristiyanların tanrısı dışındaki tanrılar İmparator Constantine tarafından kovulduğunda, *imperii Romani majestas et fortuna interiit, et profligata est*, Roma İmparatorluğu'nun zenginliği ve görkemi de çürümüş ve kaybolmuştur; Minucius'un eserinde kâfirin böbürlendiği üzere, Yahudiler Romalılarca mağlup edildiğinde Yahudilerin tanrısı da Roma'nın tanrısının tutsağı olmuştur; Rabshakeh* İsrailoğullarına, hiçbir tanrının onları Asurluların elinden kurtaramayacağını söylemiştir. Ama onların gücü, cisimselliği, ölümlülüğü, biçim değiştirmeleri, varlıkları bir yerden diğerine taşınmaları ve cinsi ilişkileri üzerine tüm bu paradokslar Zanch tarafından dördüncü kitabında çürütölmektedir. Ayrıca Pererius tarafından *Comment'*inde (Yorumlar) ve Tostatus'un *Genesis* (Tekvin) kitabının altıncı kısmı üzerine getirdiği sorularda; Thomas Aquinas, Aziz Austin, Wierus, Th. Erastus, ikinci kitabının ikinci cildindeki yirmi dokuzuncu incelemede Delrio, *de Spiritibus*'ta Sebastian Michaelis ve Dr. Rainolds tarafından da bu görüşler reddedilir. O varlıklar insanın gözünü aldatabilir ancak gerçek bir cisim yaratamaz ve gerçek bir dönüşüm gerçekleştiremezler. Cicogna, onların *illusions et praestigiatrices transformationes*, yani sadece illüzyon ve aldatmaca olduğunu ispatlamıştır; tıpkı Suidas'ın anlattığı *Pasetis obolus*** hikâyesi gibi veya Merkür'ün oğlu Parnassuslu

* Asurlularda kralın yaverine verilen unvan. (ç.n.)

** Pasetik Para. Harcandığında uçup ilk sahibine dönen sihirli para. Adını Pases diye bir büyücüden alır. (ç.n.)

Autolycus'un kurnazlık ve gizlilikle pek çok hazineyi ele geçirmesi gibi. Babası Merkür, ona bir servet bırakmadığı için, oğluna her istediğini elde etmesini sağlayacak numaralar öğretti. Başkalarının sığırlarını istediği yere kaçırabiliyor, peşine birisi düşerse istediği şekle bürünebiliyordu; böylece muazzam bir servete kavuşmuştu, *hoc astu maximam praedam est adsecutus*. Bu, ruhlar hakkında anlatılan diğer şeyler için de geçerli olmalı. Fakat Thomas, Durand ve diğerleri o varlıkların insandan daha ileri bir kavrayışa sahip olduğunu, pek çok şeyi öngörü veya tahminle önceden bilebildiklerini, çoğu hastalığa sebep veya deva olabileceklerini, algılarımızı kandırabileceklerini genellikle kabul ederler. Sanatta ve bilimde çok yeteneklidirler, en cahil şeytan bile *quovis homine scientior* (herhangi bir insandan daha bilgilidir) der Cicogna. Her tür otun, bitkinin, taşın ve mineralin faydasını bilirler; tüm yaratılanlar, kuşlar, hayvanlar, dört element, yıldızlar ve gezegenler hakkında bilgilidirler. Bu bilgiyi uygulayarak tüm bu sayılan unsurları kendi faydaları için kullanırlar, meteorlara neyin yol açtığını* bilirler. Austin der ki: *Dant se coloribus, accomodant se figuris, adhaerent sonis, subjiciunt se odoribus, infundunt se saporibus*, kendilerini farklı renklere, şekillere, seslere, kokulara ve tatlara büründürür, *omnes sensus etiam ipsam intelligentiam daemones fallunt*, her duyumuzu, hatta düşüncelerimizi bile kandırırlar. Havada mucizevi dönüşümler yaratabilir, insanlara harikalar gösterebilir, bir orduyu ezip onun düşmanlarına zaferi verebilir, insan girişimlerine ve tasarılarına (Tanrı izin verirse)

* 19. yüzyıla kadar meteorların, uzaydan dünya atmosferine giren taşlar olduğu bilinmiyordu. (ç.n.)

destek verebilir veya köstek olabilirler. Büyük Charles*, Ren ve Tuna ırmakları arasına bir kanal açmaya niyetlendiğinde, işçilerin gündüz kazdıklarını ruhlar gece bozmuştu; nihayet *ut conatu rex desisteret, pervicere* (kralı bu teşebbüsünden caydırmayı başardılar). Onlar, böyle işlerin üstesinden gelebiliyorlar. Lakin Bodine, Tyrius'un ve Platoncuların görüşlerini takip ederek, onların insanın kalbindeki sırları okuyabildiğini düşünerek, *aut cogitationes hominum*, çok yanılmaktadır; bu görüşü desteklemek için öne sürdüğü deliller zayıftır. Zanchius onun bu iddiasını güzelce boşa çıkarmıştır, tıpkı Hierome, *Antiochum Principem* adlı eserindeki yirmi yedinci incelemede Athanasius ve diğer bazı yazarlar gibi.

İyi ve kötü şeytan topluluklarına gelince, bazı Platoncular bunun tamamen yanlış bir ayrım olduğunu söylerler; onlara göre *boni genii* ve *mali genii* (iyi ve kötü cin) kavimleri diye bir şey yoktur. Bu hususta putperest yazarlar kendi aralarında fikir birliğinde değillerdir; Dandinus *An sint mali non conveniunt* (onların arasında kötü varlıkların olup olmadığında uzlaşamazlar) diye yazar. Bazıları, ruhları toptan iyi veya kötü gibi görmenin bizim yanlışımız olduğunu söyler: Bir öküz veya at tartışabilseydi, onları öldürdüğü için kasabı düşmanları sayacak ve kendilerini beslediği için çobanı da dost bileceklerdi. Bir avcı, av hayvanlarını hem korur hem de öldürür, avları tabii ki avcıdan nefret ederler; *nec piscatorem piscis amare potest* (balık, balıkçıyı sevemez). Iamblichus, Psellus ve Plutarkhos,

* Karolenj imparatoru, Türkiye'de yaygın bilinen adıyla Şarlman. Bu olay 793 yılında yaşanmıştır. (ç.n.)

ayrıca çoğu Platoncu, kötü ruhların var olduğunu kabul ederler: *Et ab eorum maleficiis cavendum* (onların kötülüğünden kendimizi sakınmalıyız), zira bu varlıklar insanlığın düşmanıdır; Platon'un Mısır'da öğrendiğine göre bu ruhlar Jüpiter ile kavga etmiş ve onun gücüyle cehenneme sürgün edilmişlerdir. Apuleius, Xenophon ve Platon'un, Sokrates'in *daemon'u* üzerine anlattıkları çok saçmadır, Plotinus'un kendi *daemon'u* için anlattıkları gibi; zira o da benzer bir *deum pro daemonio* (yoldaş ruhu için bir tanrı) sahibiydi. Onların Sokrates'e eşlik ve arkadaşlık eden ruh için söylediği şeyi Porfiryus tüm ruhlar için söyler; eğer insanlar onlara kurban adamayı ihmal ederlerse öfkelenir, hatta daha beteri, Cardan'ın *Hyperchen*'de ortaya attığı iddiaya göre, insanların ruhlarıyla beslenirlermiş. *Elementa sunt plantis elementum, animalibus plantae, hominibus animalia, erunt et homines aliis, non autem diis, nimis enim remota est eorum natura a nostra, quapropter daemonibus* (Mineraller bitkiler için gıdadır, bitkiler hayvanlar için, hayvanlar insan için; insan da diğer yaratıklar için gıda olacaktır, fakat tanrılar için değil çünkü onların doğası bizimkinden çok uzaktır; o yüzden insanla beslenen varlıklar şeytanlar olmalıdır); aynı şekilde, her çağda ve her ülkede sırf onlara ziyafet çekip onları eğlendirmek için nice muharebeler vermiş olduğumuzu söylerler. Daha önceki bahse dönecek olursak, eğer öfkelenirlerse bize pek çok salgın hastalık gönderdikleri ama mutlu edilirlerse pek çok iyilikte bulundukları yolundaki iddia diğerleri gibi boştur ve Austin tarafından *Civitate Dei*'nin dokuzuncu cildinde ve Eusebius tarafından *Praepar Evangeli-*

on'da çürütülmüştür. Yine de bu konudan bahsedildiğine çok tanık oldum, akademisyenlerimiz ve ruhbanlarımız dokuz tür kötü ruhtan söz ederler, tıpkı Dionysius'un dokuz tür melek var demesi gibi. Bunlar arasında en yüksek rütbe, eskilerin sahte ilahlarıdır; bunlar birkaç ayrı tür putun şahsında kendilerine taptırır, Delphi'de ve benzer yerlerde kehanet verirlerdi, kralları ise Beelzebub'dur. İkinci sırada yalancılar ve dolambaçlı sözlerle akıl çelenler vardır, Apollo Pythius ve benzerleri gibi. Üçüncüsü, öfke taşıyıcılar ve her tür kötücül işin mucidi olanlardır, Platon'un bahsettiği Theuth gibi; Esay onlara "gazap taşıyıcıları" der ve kralları Belial'dir. Dördüncü sırada kindar intikam şeytanları vardır ve kralları Asmodaeus'tur. Beşinci sırada düzenbaz ruhlar vardır, sihirbazların ve cadıların yardımcıları bunlardır ve kralları Satan'dır. Altıncı sırada, havayı bozup salgınlar, fırtınalar ve yangınlar çıkaranlar vardır; İncil'in Apokalips bölümünde bahisleri geçer, Efeslilere olan mektubunda Paul onlara "göğün prensleri" der, kralları Mersin'dir. Yedincileri, savaşlara, sarsıntılara, alev patlamalarına ve zelzelelere yol açan bir yok edici, Apokalips'te* adı geçen Abaddon'dur. Sekizinci, suçlamalar ve iftiralarla insanları umutsuzluğa düşüren şeytandır, Yunanlar ona "Diabolos" derler. Dokuzuncusu insanları türlü türlü günahlara kışkırtan şeytanlardır ve kralları Mammon'dur. Psellus bu ruhların altı türünden söz eder, hiçbirinin ikamet ettiği küre Ay'inkinden daha yüksekte değildir. Wierus, eski bir kitaba dayanarak yazdığı *Pseudomonarchia Daemonis*'te, daha pek çok gruba ve rütbeye

* İncil'e ek olarak dahil edilmiş, yazarı meçhul kitap; kıyamet yaklaşınca yaşanacak olayları anlatır. (ç.n.)

ayırır şeytanları, her birinin adlarını, sayılarını ve vazifelerini yazar; ama Gazaeus, Lipsius'tan yaptığı bir alıntıyla bize, Ay'ın üstünde ve altında, havada ve esirde* her yerin melekler, ruhlar ve şeytanlarla dolu olduğunu söyler. Austin, *Civitate Dei*'de Varro'dan alıntı yapar ve "Göksel şeytanlar yukarıda, havasal şeytanlar aşağıdadır," der, bazısı bunu şöyle yorumlar: Tanrılar yukarıda, yaratanlar aşağıdadır; eğer iyi birer ömür sürmüşlerse koruyucu tanrılar, kahramanlar ve cinlerin ruhları yükselir ama hayatları boyunca bayağı arzular peşinde koşanlar, dünyevi şeylere yakınlıklarından ötürü yerde sürünürler, onlara da hortlak, hayalet, vampir denir. Stoacılar bu görüşü desteklemektedir. Bu insanlara göre hiçbir şey boş değildir, her yer ruhlar, şeytanlar ya da başka varlıklarla doludur; *plenum caelum, aer, aqua, terra, et omnia sub terra* (gökler doludur, hava, deniz, toprak ve toprağın altı da öyle) der Gazaeus ama *Inferno* adlı kitabında Anthony Rusca bu varlıkları ne üst ne de alt kürelere, orta bölgelere koyar. Başkalarına göre onlar her yerdedir, "ne gökte, yerde ve sularda, ne de yerin üstünde ve altında saç teli kadar boş yer yoktur." Hava, yazın sineklerce istila edilmediği kadar istila edilmiştir şeytanlarca. Paracelsus bunu şiddetle savunur. Bazıları şeytanları birkaç ayrı kaostan** içine yerleştirir, bazıları sonsuz sayıda dünyadan ve her dünyanın o dünyaya mahsus ruhlar, melekler veya tanrılarca idare edilip yargılandığından bahseder.

* Esir (eter): Eskiden uzayı doldurduğu sanılan madde. Esir teorisi 1905'te Einstein tarafından boşa çıkarılmıştır. (ç.n.)

** Mitolojide, evrenin yaratılmasından önce var olan kargaşa hâlindeki boşluk. 17. yüzyılda, Güneş sisteminin dışındaki uzayın halen kaosla dolu olduğu fikri yaygındı. (ç.n.)

*Singula nonnulli credunt quoque sidera posse
Dici orbes, terramque appellant sidus opacum
Cui minimus divum praesit.*

(Kimileri, her yıldıza bir dünya denebileceğine inanır; buna göre bu dünya, en aşağı mevkiden tanrıların yönettiği karanlık bir yıldızdır.)

Gregorius Tholosanus yedi cins eterik ruhtan veya melekten bahseder, her bir gezegen için bir adet; Cardan'ın da söz ettiği bu varlıklar Saturnine, Jovial, Martial* gibi sıfatlarla anılırlar. Cardan onlara *substantias primas* (birincil maddeler) der ve ekler: *Olympicos daemones Trithemius, qui praesunt zodiaco* (Trithemius onlara burçlar kuşağını yöneten Olimpos ruhları der). Cardan ruhlardan en yüksek yerlerde yaşayanların melek, Ay'dan daha aşağıdakilerinse şeytan olduğunu düşünür; onları birkaç ad ve görev altında gruplandırır. Dionysius her bir ülke ve her bir insan için farklı melekler olduğunu, bunların, o insanların ve ülkelerin civarında yaşadığını ve bu meleklerin de yardımcı meleklerinin olduğunu söyler; sayıları tek kelimeyle sonsuzdur, gökteki yıldızlar kadar çok. Marcilius Ficinus bu fikrin ardında durur gibidir, bunu kendi sezgisine dayanarak mı yoksa Platon'dan etkilenerek mi yaptığını bilmiyorum (yüksek rütbeliler kendinden aşağı rütbedekileri yönetir, aşağı rütbedekiler daha da aşağıdakileri; dünyaya en yakın yaşayanlar bizi yönetir, biz de on-

* Kelime anlamıyla Satürn'e, Jüpiter'e, Mars'a ait. Her gezegen bir karakter ve ruh haliyle özdeşleşmişti: Satürn, ketum ve sert mizaçla; Jüpiter, neşeyle ve canlılıkla; Mars, savaşçılıkla. (ç.n.)

ları iyi ve kötü melekler diye ayırır, bize faydalı mı zararlı mı olduklarına göre onlara tanrılar veya iblisler der; buna göre onları sever veya onlardan nefret ederiz) ama muhtemelen Sokrates'in takipçisi Platon'dan etkilenmiş olmalı ki o da tümüyle, *quem mori potius quam mentiri voluisse scribit* (bir yalan söylemektense ölmeyi yeğleyeceğini söyleyen) Sokrates'in otoritesine dayanarak dokuz tür ruhtan bahseder; Sokrates de Pisagor'dan öğrenmiştir bunu, Pisagor'un kaynağı Trismegistus'tur, Trimegistus'un ki ise Zerdüşt : 1. Tanrı 2. İdealar 3. Zekâ sahibi olanlar 4. Baş melekler 5. Melekler 6. Şeytanlar 7. Kahramanlar 8. Hükümrânlar 9. Asiller*: Bunların bazıları, tanrılar gibi, mutlak iyidir ve bazıları kötüdür; bazıları ikisi de değildir, *inter deos et homines* (insanlarla tanrılar arasındadır). İnsanları yöneten kahramanlar ve daemonlar olarak onlara cinler denirdi ya da Proclus ve Iamblichus gibileri, onlara insanla Tanrı arasındaki varlıklar, hükümrânlar ve asiller der, bu varlıkların krallar ve onların ülkeleri üstünde, etki ve hakimiyet sahibi olduğunu söylerdi. Buna göre ruhlar belki de göksel kürelerin birkaçında yaşamaktadır ve küre ne kadar yüksekse oranın halkı da o kadar üstün olmaktadır. Galileo Galilei ve *Nunco Sidereo* adlı kitabında Kepler, bu yönde fikir belirtirler; Satürn'ün ve Jüpiter'in kürelerinde hayat olduğunu söylerler. Tycho Brahe de bazı mektuplarında bu yolda zayıf bir imada bulunmuştur. Fakat tüm bu iddiaları Zanchius ve P. Martyr haklı delillerle çürütürler.

* Bu son iki sözcükle, insan liderler değil insanları etkisi altına alan ruhlar ve şeytanlar kastediliyor. (ç.n.)

Gördüğümüz gibi bu adamlara göre etersel ruhların sayısı sonsuz olmalıdır; eğer matematikçilerimizin dediği doğruysa ve bir taş, yıldızlar küresinden yani sekizinci küreden dünya-mıza düşecek ve her saatte yüz mil katedecek olsa yere varması en az 65 sene sürecekse, yer ve gök birbirinden bu kadar uzaksa, bazılarının dediğine göre gök yerden 170 milyon mil mesafedeyse, göğün de ötesinde başka gökler, yapısı kristale veya suya benzeyen küreler varsa ve Maginus'un dediği gibi bu küreler de ruhlar barındırıyorsa tüm bu boşluğun kaç ruh barındırması icap eder? Üstelik Thomas, Albertus ve daha nice adamların meleklerin şeytanlardan sayıca fazla olduğunu iddia ettiğini de ekleyelim.

Sayıları ister çok olsun ister az, *Quod supra nos nihil ad nos* (kavrayışımızı aşan meseleler bizi ilgilendirmez). Ancak, Martianus'un budalaca varsaydığı üzere *Aetherii daemones non curant res humanas*, onlar bize aldırıyor ve hareketle-rimizi gözetmiyor olsalar bile bu etersel ruhların yönetecek başka dünyaları ve takip edilecek başka işleri olacaktır. Bu Ay-altı ruhlardan veya şeytanlardan kısaca bahsedeceğiz; geri kalanlar için ise din âlimlerimiz şeytanların yıldızlar ve gökler üzerine hiçbir gücünün olmadığını söylemektedir. *Carminibus caelo possunt deducere lunam* (sihirleri ile gökten ayı indirebilirler) gibi sözler şairlerin kurgusundan ibarettir; Horace'ın cadı Canidia'ya söylediği *sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro* (nehirleri durdurur, yatağından geriye bile çevirirler) gibi sözler tamamen yalandır. Onlar, kıyamete değin bu Ay-altı

dünyaya hapsedilmişlerdir ve dört element* dışında hiçbir şeye etki edemezler, o kadarını bile ancak Tanrı'nın izni dahilinde başarabilirler. Bu Ay-altı şeytanları hem yerlerine hem vazifelerine göre ayıran diğer yazarların aksine Psellus onları altıya ayırır: ateşte, havada, toprakta, suda, ve yeraltındaki şeytanlar; bunların yanında periler, su perileri, satirler vb. ayrı bir kategori oluştururlar.

Bodine'in *Theatri Naturae*'sine göre kayan yıldızlar, ateş ejderleri ve insanları *in flumina aut preacipitia* (nehirlere veya uçurumlara) çeken *ignes fatui*** ateş ruhlarının veya şeytanların işidir: *Quos, inquit, arcere si volunt viatores, clara voce Deum appellare aut prona facie terram contingente adorare oportet, et hoc amuletum majoribus nostris acceptum ferre debemus* (İnsanlar bu ışıkları uzak tutmak için net bir sesle Tanrı'nın adını telaffuz etsin veya yüzleri yere değerek secde edip ona tapsın); benzer şekilde sahte güneşler ve aylar, sık sık da yıldızlar gösterip gemilerin direklerinde otururlar (*in navigorum summitatibus visentur*). Onlara, Eusebius'un *Contra Philosophos*'unda Zenophanes'e dayanarak *Dioscuri*, yani "ufak bulutlar" denmektedir; *ad motum nescio quem volantes* (rüzgârla beraber her yöne uçar dururlar) ama Cardan'a göre insana görünmezler, eğer görünürlerse bu mutlaka insanın başına gelecek bir yaramazlığın habercisidir. Bazen iyi bir iş yapar

* Dört klasik element ateş, toprak, su, hava. Eski çağlarda gökcisimlerinin bozulup aşınmayan beşinci bir elementten yapıldığı sanılıyordu. 17. asırda gözden kısmen düşmüş ancak kaybolmamış bir teoriydi bu. (ç.n.)

** Aptallar Işığı. Batakliklarda görülen ve peşinden gidildikçe uzaklaşan esrarengiz ışık. Ateş Ejderi sözüyle de aynı fenomen kastedilmektedir. (ç.n.)

gibi gözüksükleri de olur, mesela bir deniz savaşında kendilerini hangi tarafa gösterirlerse zaferi o kazanır; genellikle Aziz Elmo'nun ateşi* denir onlara ve fırtınadan sonra ortaya çıkarlar; Polonyalı dük Radzivilius, bu görüntülere *Sancti Germani Sidus* (Aziz Germanus'un Yıldızı) der ve onları, 1582'deki İskenderiye'den Rodos'a giderken, hem fırtına sonrasında hem de fırtına esnasında gördüğünü anlatır. Hikâyeler böyle doğaüstü görüntülerle doludur. Bazıları bu şeytanların İzlanda'da bir dağ olan Hecla'da, bazıları Sicilya'daki Etna Yanardağı'nda, Lipari veya Vezüv'de yaşadıklarına inanır. Bu tür şeytanlara, batıl inanışlı kişiler *Pyromancy*** ile tapınmaktadır.

Havasal ruhlar veya şeytanlar genellikle havada gezinir ve nice fırtınalara, kasırgalara, yıldırımlara yol açarlar; meşe ağaçlarını yarıp evleri, ahırları ateşe verir, insan ve hayvanları çarpar, Livius'un zamanında yaşandığı gibi gökten taş, yün ve kurbağa yağdırırlar; gökte sahte ordular ve kılıçlar meydana getirip tuhaf sesler duyururlar; böyle bir olay Türkler gelmeden evvel Viyana'da gözlenmiştir, Roma tarihinde de pek çok örneğinden, Scheretzius *de Spectris*'inde, Lavater'in yine aynı isimli kitabında ve eski Romalılarından Julius Obsequens'in doğaüstü olaylar hakkında yazdığı kitapta bahsedilmiştir. Machiavel bunun pek çok örneğini betimler; Josephus, kitabı *de Bello Judaico*'da Kudüs'ün yok edilmesinden önce gökte bazı emarelerin görüldüğünü anlatır. Gulielmus Postellus, ilk kitabı *de Obis Concordia*'nın yedinci kısmında etkili bir argüman

* Gemi direklerinde beliren mavi bir ışıltı. Bugün, nedeninin havadaki elektrik yükü olduğunu biliyoruz. (ç.n.)

** Ateş yoluyla geleceği görme. (ç.n.)

kullanarak insanları şeytanlara ve ruhlara inanmaktan vazgeçirmeyi dener. Meteorologlarımıza göre ani fırtınalar ve hortumlar doğal nedenlerle ortaya çıkmaktadır; fakat ben, Bodine'le aynı fikirdeyim: O, *Theatri Naturae*'de bu olayların çoğunun hava şeytanlarınca ortaya çıktığını yazmaktadır; Richard Argentine, onların fırtınalara ata biner gibi bindiğini de iddia etmektedir (*tempestatious se ingerunt*). Kormannus'a göre umutsuzluğa düşmüş bir adam, öylelerinin pek sık yaptığı gibi kendini asarak veya suda boğarak canına kıyarsa bu şeytanlar bir günahkârın ölümünü bayram edip dans ederek kutlarlar. Bu varlıklar havayı bozup hastalık ve salgın çıkarabilir, fırtınalara, deniz kazalarına, yangınlara ve sellere neden olabilirler. Jovianus Pontanus bunun İtalya'da Mons Draconis'te yaşanmış son derece hatırdı kalıcı bir emsalini nakleder. Lapland, Litvanya ve İskandinavya'da, Saxo Grammaticus, Olaus Magnus ve Damianus a Goes'in tanıklıklarına göre, denizcilere rüzgâr satıp fırtınalar çıkaran büyücüler çok yaygındır. Venedikli Marcus Paulus, aynı tür büyücülerin Tatarlar arasında da bulunduğunu kaydeder*. Porfirios'a göre bu tür şeytanlar kendilerine adak adanmasından zevk alırlar ve eskiden dünyayı korkuyla idare etmişlerdir, Roma'da, Yunanistan'da ve Mısır'da pek çok isimle anılmış, pek çok putun şahsında kendilerine kurban kestirmişlerdir. Bugün dahi kandırdıkları çeşitli milletleri, mesela Hintlileri demir yumrukla yönetmekte, tanrı diye tapınılmaktadırlar. Eski putperestlerin tanrıları şeytanlardı, Trismegistus bunu *Asclepius* adlı eserinde itiraf etmekte, sihirli

* Kırım ve Kazan Tatarlarında yağmuru yağdırmak veya durdurmak için ayin yapma töresi vardı. (ç.n.)

sözlerle şeytanları birer ikona içine davet edebildiğini söylemektedir. Aynı şeytanlar, Pictorius'un kanaatine göre bugün Katoliklerce "azizler adı altında saygı görmektedir." Cardan'ın düşüncesine göre cadılarla cinsel ilişkiye girmeyi arzulayan varlıklar (*incubuslar* ve *succibuslar*), şekil değiştiren, büyücülere hizmet eden, dokunulduğu zaman bedenlerinin buz gibi soğuk olduğu keşfedilen ruhlardır. Çekinmeden anlattığına göre, Cardan'ın babasının, ona yirmi sekiz yıl yarenlik etmiş havasal bir şeytanı vardı. Agrippa'nın köpeğinin tasmaına bir şeytanın bağlı oluşu gibi, bazıları Paracelsus'un kılıcının kabzasında bir şeytan taşıdığını söylerler, eğer bu Erastus'un ona attığı bir iftira değilse tabii. Yine bazıları şeytanları yüzüklerinde taşır, mesela Jannes ve Jambres böylesi şeytanların yardımıyla pek çok şey başarmıştır; Simon Magus, Cinops, Apollonius Tynaeus, Iamblichis ve yakın zamanlardan bir örnek olan Trithemius gibi. Trithemius, İmparator Maximilian'a merhum karısını ölümünden sonra göstermişti, Godelman'a göre suret o kadar netti ki İmparator, kadının boynundaki siğili (*et verrucam in collo ejus*) bile seçebilmişti. Delrio ikinci, Cicogna üçüncü kitabında, Boissardus *de Magis et Veneficis* isimli kitabında, böyle şeytanların sıradışı işlerinden çeşitli örnekler verirler.

Su şeytanları Naiadeler veya su perileridir, dolayısıyla sular ve nehirlerle ilgililerdir. Paracelsus'a göre onların kaosu sudur; orada yaşarlar, bazıları onlara periler deyip kraliçelerinin Habundia olduğunu söyler; sel baskınlarına neden olup sık sık gemileri batırırlar, insanları pek çok şekilde kandırırlar. Trithemius'a göre, erkeklerin karşısına *succubuslar* olarak veya başka

şekillerde kadın suretinde çıkarlar. Paracelsus onların ölümlü erkeklerle yaşayıp onlarla evlendiği birkaç hikâye nakleder. Bu ruhlar birkaç yıl kocalarıyla yaşarlarmış, kocalarının bir yanını beğenmedikleri zaman ise onları terk ederlermiş. Bunlardan biri, Numa'ya* çok yakın olan Egeria'ydı. Diana ve Ceres bu varlıklardandır. Olaus Magnus, İsveç kralı Hotherus'un bir av sırasında maiyetinden ayrı düşüp su perileri ile karşılaşmasını, onların bir şölenine konuk oluşunu detaylarıyla anlatır. Hector Boethius, iki İskoç lordu Macbeth ve Banquo'nun ormanlarda gezinirken üç tuhaf kadınla rastlaşıp onlardan geleceklerini öğrendiklerini nakleder. Bu ruhlara adak adayarak bilgi edinmek isteyenlerin yaptığı şeye *hidromantia*, yani su ile kehanet denir.

Toprak şeytanları; koruyucu tanrılar, cinler, panlar, satirler, orman perileri, umacılar, periler, Robin Goodfellow'lar** ve trollerdir. İnsanlarla en çok alaka kuran ruhlar bunlardır, o yüzden en büyük zarara da bunlar yol açarlar. Bazıları, eski dinsiz milletleri korkuya düşürerek onlara pek çok put ve tapınak yaptıranın sadece bu cins ruhlar olduğunu düşünür. Filistinlilerin taptığı Dagon, Babillilerin taptığı Bel, Sidonluların Astarte'si, Mısırlıların İsis ve Osiris'i bunlardandır. Bazıları, bizim peri dediklerimizi de bu sınıfa koyarlar. Perilere eski zamanlarda çok derin bir batıl inançla hürmet edilirdi, mesken tuttukları evler süpürölüp temizlenir, içine bir kova temiz su ve güzel erzaklar konur, onları buna benzer hareketlerle hoş

* Roma'nın yarı efsanevi yasa koyucusu, MÖ 7. asır. Hakkındaki başlıca bilgi kaynağımız Plutark'tır. (ç.n.)

** İngilizcede puck da denilen, afacan bir peri.

tutup rahatsız etmeyen kişilerin pabuçlarında para bulacağı, işlerinin bereketli gideceği düşünülürdü. Çayırarda ve yeşil yerlerde dans eden ruhlar bunlardır, Lavater ve Trithemius bu kanıdadırlar; Olaus Magnus da onlara katılır ve ekler: O perileri yaşlı kadınlar ve çocuklar görebilirler, ovalarda sık sık rast geldiğimiz yeşil çemberleri bırakanlar da onlardır; oysa bazıları bu çemberleri düşen meteorların veya Doğa'nın elinden rastlantıyla çıkmış birer biçim sayarlar. Hieronymus Pauli, İspanya'daki Barcino* şehrinin tarif ederken, kent civarındaki tepeler ve çeşmelerde bu ruhlarla karşılaşmanın normal sayıldığını aktarır. Trithemius şöyle der: *Nonnunquam in sua latibula montium simpliciores homines ducunt, stupenda mirantibus ostendentes miracula, nolarum sonitus, spectacula* (bazen saf köylüleri dağlardaki saklanma yerlerine çeker, onlara mucizevi görüntüler gösterip zil sesleri işittirir, böylece ve benzer şekillerde onları afallatırlar). Giraldus Cambrensis, Galler yöresinde bir keşişin böyle kandırıldığı bir örneği anlatır. Paracelsus, Almanya'da onların görüldüğü pek çok yeri listeler, küçük ceketler giyerlermiş ve boyları da iki ayak** kadar olurmuş. Daha büyük olan bir türlerine bizim ülkede hobgoblinler veya Robin Goodfellow'lar denir; batılın hâkim olduğu zamanlarda bunlar bir miktar sütlü lapa için mısırdan un öğütmek, odun kesmek gibi ağır, tekdüze işleri yaparlardı. Eski çağlarda sık sık görülür ve işitilir, Lipari'deki Aeolian adalarında eski demirleri onarırlardı. Tholosanus onlara *trollos* ve *getulos* der ve kendi zamanında, Fransa'nın pek çok yerinde bulunduklarını söyler.

* Barcelona'nın Latincedeki adı. (ç.n.)

** Yaklaşık 60 cm. (ç.n.)

Dithmarus Bleskenius, İzlanda'yı anlatırken neredeyse her ailenin bir ruhla arkadaş olduğunu kesin bir dille söyler; Felix Malleolus, kitabı *De Credulitate Daemonibus Adhibenda*'da bunu tasdik eder ve bu *trolli* yahut *telchine*'lerin Norveç'te çok yaygın olup "ağır işler yaparken görüldüklerini" söyler, Aziz Wierus onların kuyulardan su çekip etleri işlemek gibi şeylerle uğraştıklarını söyler. Bunların bir diğer türü vardır ki çoğu defa terk edilmiş evlerde barınırlar, İtalyanlar onlara umacı der, Cardan'a göre çoğunlukla zararsızdırlar: "Gece acayip sesler çıkarırlar, canhıraş seslerle ulurlar, sonra yine kahkaha atarlar, ani alev parlamalarına ve ışıklara yol açarlar, taş atar, zincirleri sallar, erkekleri tıraş ederler, kapıları açar kapatır; tabakları, tabureleri, sandıkları yere devirirler, bazen tavşan, karga veya siyah birer köpek kılığında görünürler." Cizvit Peter Thraeus, *de Locis Infestis* adlı makalesinde onları lanetlenmiş insanların öç peşindeki ruhları veya Araf'ta kalmış, huzur arayan ruhlar diye nitelendirir; Sigismundus Scheretzzius, *de Spectris* birinci kısımda bunun, çoğunlukla Luther'den öğrendiğini söylediği örneklerini verir. Genç Plinius Atina'da, şeytanlı diye hiç kimsenin tutmaya cüret edemediği bir evi filozof Athenodorus'un kiraladığını söyler. Austin, *de Civitate Dei*'de tribün* Hesperius'un, Hippo kenti yakınındaki Zebeda adlı yerdeki evine kötü ruhların musallat olduğunu ve adama büyük sıkıntı yaşattıklarını söyler, *cum afflictione animalium et servorum suorum* (ve hayvanları ile kölelerine de büyük rahatsızlık verdiler). *Formicae*'de Niderius, benzer pek çok vakayı naklet-

* Eski Roma Cumhuriyeti'nde halk temsilcilerine verilen unvan. (ç.n.)

mektedir. Bu varlıkların Eski Ahit'te, *İşaya* 13:21'de sözü geçen Zim ve Ochim ile ilgisi olduğunu söyleyenler varsa da ben bundan kuşkuluyum. Konu hakkında daha çok şey bilmek isteyenler Scheretzius'un *de Spectris*'ine böyle örneklerle dolu olan dördüncü kısmına danışabilirler. Bu tür şeytanlar sıklıkla, bazen gündüz gözüyle bazense gece, insana görünüp korkudan aklını başından alırlar; insanların karşısına ölü birisinin sahte hayaleti olarak çıkarlar, Suetonus'un Caligula'nın hayaletiyle iki yerde, imparatorun gömülü olduğu Lavinia'nın bahçesinde, bir de onun öldüğü evde karşılaşması böyle bir olaydır: *Nulla nox sine terrore transacta, donec incendio consumpta*; her gece bu ürkütücü olay tekrarlandı, ev yakılana kadar o yer huzur bulmadı. İzlanda'nın Hecla yöresinde hayaletler yürür, John Ananias onlara *animas mortuorum simulantes* (ölülere benzeyen ruhlar) der. Olaus ve Kormannus de eserlerinde aynı şeyi iddia ederler. Lavater'e göre böyle görüntüler sık sık kiliselerde ve manastırlarda zuhur edermiş ve *loca paludiosa, ampla aedificia, solitaria, et caede hominum notata*, (bataklıklar, büyük binalar, ıssız yerler ve bir cinayetin suç mahalli gibi önemli yerlerde). Thyraeus ilave eder: *Ubi gravius peccatum est commissum, impii pauperum oppressores et nequiter insignes habitant* (çok korkunç bir suçun işlendiği yerde, kötü ve dinsiz tabiatlı varlıklar barınır). Sık sık, bu ruhlar birtakım işaretlerle, tıkırtılar ve inleme sesleriyle insanların ölümlerini önceden haber verirler. Richard Argentine, *Praestigiis Daemonum*'da bu önsezileri iyi meleklerin işine yorar ve bunu da Ficinus gibi kaynaklara dayandırır; *prodigia in obitu principum saepius*

contingunt (şanlı insanlar ölürken sıradışı olaylar meydana gelir). Örneğin Roma'daki Lateran Kilisesi'nde Aziz Sylvester'in mezarı, papaların ölümlerini evvelden haber verir. İsveç Krallığı'nın bir parçası olan Finlandiya'da, Rupes Nova yakınlarında bir göl vardır ki kalenin sahibi ölmeden evvel, Arion gibi giyinmiş ve harp taşıyan bir siluet, o gölde belirerek harikulade bir ezgi çalar; Cheshire'da, söylentiye göre ailenin reisinin ölümünden haber veren taş bloklar vardır ve Cornwall'daki Lant-hadran Parkı'nda bir çınar benzer işaretlerle ölümden haber verir. Avrupada pek çok aile, son uykularına benzer emareler eşliğinde yatmışlardır; Paracelsus'a inanırsak pek çok adama, çeşitli biçimlere bürünmüş ruhlarca yaklaşan ölümleri duyurulmuştur; bunlar horoz, karga, baykuş suretinde hasta adamın odasının yakınında uçarlar, Baracellus'un düşüncesine göre, *vel quia morientum faeditatem sentiunt, et ideo super tecum infirmorum crocitant* (ceset kokusu aldıkları için birinin hasta yattığı evin üstünde garklarlar). Belki de, Bernardinus de Bustis'in fikri doğrudur ve Tanrı, yeryüzünde günahkârca yaşayanları ürkütsün diye şeytanın, karga veya benzeri bir hayvan olarak kendini göstermesine izin veriyordur. Plutarkhos'a göre, Tully'nin* ölümünden kısa bir süre önce kargalar onun etrafında *tumultuose perstreptentes*, büyük bir gürültü koparmışlar ve kafasının altındaki yastığı çekip almışlardı. Robert Gaguinus, *History of France*'da (Fransa Tarihi) bir Fransız asilzadesi olan Johannes Monteforti'nin 1345 senesinde ölümüyle ilgili benzer bir mucize hikâyesi anlatır: *Tanta corvorum muti-*

* Marcus Tullius Cicero (MÖ 106-43) Romalı siyasetçi ve hatip. İngiltere'de bazen Tully diye anılır. (ç.n.)

tudo aedibus morientis insedit, quantam esse in Gallia nemo judicasset (Fransa'da kimsenin bilmediği türde kargalardan bir sürü, can çekişen adamın evinin çatısına kondu). Yazarlar bu doğaüstü olaylara çok sık yer verirler. Bunların bazıısı, önceden belirtildiği gibi Lavater'de, bazıısı Thyraeus'un *de Locis Infestis*'inde, Pictorius'un, Delrio'nun, Cicogna'nın eserlerindedir. Necromancerlar* bu tür ruhları istedikleri gibi çağırıp geri yollamayı meslek edinmişlerdir. Benzer şekilde, Mizaldus'un *ambulones* dediği ıssız gecelerde ve geniş çayırlarda gezinen ruhlar, Lavater'e göre "insanları yollarından alır, onları tüm gece yanlış yönle çekerek, yollarından alıkoyarlar." Bu ruhlara farklı yerlerde başka başka adlar takılmıştır; biz onlara genellikle "Puck" deriz. Asya'da, Lop çölünde yürüyen ruhların oluşturduğu illüzyonlar sık sık görülür, Venedikli Marcus Paulus'un seyahatnamesinde okuyabileceğiniz üzere, eğer bir insan şans eseri yoldaşlarından ayrı düşecek olursa bu şeytanlar, arkadaşlarının seslerini taklit ederek ona adıyla seslenir, böylece onu kandırmaya çalışırlarmış. Hieronymus Pauli, İspanya'nın dağlık bölgelerine dair yazdığı kitapta, böylesi serapların sık görülebileceği Cantabria'da bulunan büyük bir dağa değinir. Lavater ve Cicogna da yürüyen şeytanlar ve ruhların çeşitli örneklerini verirler. Bazen şehirler arası yolların kenarında bekler, atları tökezletip ürkütürerek binicileri yere düşürürlermiş. (Bunu, Nubrigensis'teki, *gratiam divinitus collatam, et impavidus cum spiritibus sermonem miscere* şeytanları günaha başvurmaksızın görme ve onlarla konuşma yeteneği olan kutsal

* Buradaki anlamıyla, ölülerin ruhlarıyla iletişim kuran medyumlar ve falcılar. (ç.n.)

adam Ketellus söylemektedir.) Eğer bir adam, atı tökezlediği için lanet okur ve atını acımadan mahmuzlarsa şeytanlar bundan büyük neşe duyarlarmış ve bunun gibi pek çok iş yaparlarmış.

Yeraltı şeytanları da sayıca diğerleri kadar kalabalıktır ve onlar kadar çok zarara yol açarlar. Olaus Magnus bunların altı türe ayırır, bazıları diğerinden daha iri yapılıdır. Munster, bunların genellikle metal cevheri çıkarılan madenlerin civarında görüldüğünü yazar; bazıları zararlı olmakla beraber bazıları da tehlikesizdir. Madenciler, bunları görmeyi iyi şans sayar, onların görüldüğü yerde zengin bir cevher damarı veya bir hazine olduğuna hükmederler. Georgius Agricola, *de Subterraneis Animantibus* adlı kitabında onların arasında en önemli iki şeytanın, *getuliler* ve *cobaliler* olduğunu yazar. Her iki tür de madenci tarzı giyinmiştir ve sık sık madencilerin işlerini taklit ederler. Görevleri, Pictorius ve Paracelsus'a göre hazineleri, hepsi bir çırpıda bulunmasınlar diye, yerin altına saklamaktır. Cicogna onların "sadece evleri değil, koskoca adaları ve kentleri yutan" korkunç depremlerin sebebi olduğunu öne sürmekte ve üçüncü kitabında bu tür depremlerin örneklerini vermektedir.

Şeytanların en son türü yerkürenin dibinde yaşar ve lanetlenmiş adamların ruhlarına kıyamete değin işkence eder. Bazıları Aetna ve Lipari dağları, İzlanda'daki Mons Hecla, Vezüv, Terra del Fuego gibi yerlerdeki volkanik faaliyetin bu ruhların yüzeye çıkıp geri dönmeleri ile alakalı olduğunu düşünür, çünkü oralarda sürekli çığlıklar ve ürkütücü haykırırlar

duyulurmuş, insanlar tanıdıkları ölülerin ruhlarını, hayaletleri ve cinleri görürlermiş.

Böylece şeytan, binbir biçimde hükmünü sürdürmektedir; “kükreyen aslan gibi yutacak birini arayarak*” dolaşmaktadır. Toprakta, denizde, karada, havada, bu bölgelerde hiçbir engelle karşılaşmadan dolaşırlar, her ne kadar kimilerine göre asıl ülkeleri hava olsa da. En az günah işlemişleri, bizimle Ay arasındaki boşlukta dururlar ve cehennem en günahkârları için bir yurttur. *Hic velut in carcere ad finem mundi, tunc in locum funestiorum trudendi* (orada dünyanın sonuna kadar hapisaneye kapatılmışlardır ve gelecekte daha da korkunç bir yere atılacaklardır) der Austin, *Civitate Dei*'de. Fakat cehennemde şeytan, hıncını insanların cehenneme düşüşlerini izleyerek yatıştırabilir; Luciantius'a göre şeytanın tüm insanları kendisiyle aynı azap çukuruna düşürmek için çabalaması bundandır. Zira, “İnsanın sefilliği, başına gelen belalar ve mahvoluşlar, şeytanın şölen sofrasında birer çeşnidir.” Nice kışkırtmayla ve hile ile bizim ruhlarımızı ele geçirmeyi dener. “Yalanların efendisi,” der Austin “kendi nasıl aldandıysa insanları da öyle aldatmaya çalışır.” Tüm yaramazlıkların elebaşı odur, Havva'yı ve Kabil'i, Sodom ve Gomora'yı böyle yoldan çıkarmıştır, elinden gelse tüm dünyayı kendi yoluna sürükler. İnsanları bazen kıskançlık duygusuyla kışkırtır, bazen sarhoşlukla, zevkle, kibirle. Hata işler, reddeder, kurtarır, öldürür, korur; insan ata nasıl binerse o da kimi insanlara öyle biner. Bizi alaşağı etmenin hesabını yapar ve çoğunlukla yok olmamızın peşindedir ama pek çok

* Birinci Petrus, Beşinci Kısım

defa insanların iyiliğini ister gibi yaptığı da olur, kimi hastalıkları iyileştirerek kendini bir ilah gibi gösterir, *aegris sanitatem, et caecis luminis usum restituendo* (hastalara sağlık ve körle- re görme verir) der Austin *Civitate Dei*'nin onuncu cildinde. Apollo, Aesculapius, Isis gibilerinin eski zamanlarda yaptığı gibi salgın hastalıkları savuşturur, insanlara savaşlarda yardım eder, insanın mutluluğu için çalışır görünürler; ancak *nihil his impurius, scelestius, nihil humano generi infestius*, hiçbir şey onlar kadar ahlaksız ve onlar kadar tehlikeli değildir. Satürn ve Moloch'un, vahşi bir tiranlıkla kendilerine insan kurban edilmesini emretmesi bu varlıkların kötülüğünü belli eder; bu tür ayınlerin günümüzde halen barbar Kızılderililer arasında devam etmesi, şeytanların hile ve kandırmaca ile insanların itaatini sağlamaları, verdikleri sahte kehanetler, talep ettikleri adaklar, dayattıkları batıl ibadetler, oruçlar, insanları dünya nimetlerini tümenden terk etmeye zorlamalar; fani adamların ruhlarını nice batıl töre ve adetle çarmıha germeleri de kötülüklerine örnektir. *Modico adhuc tempore sinitur malignari*, der Bernard; Tanrı'nın izni ile bir müddet terör estirecek ve sonra, cehenneme ve karanlığa hapsedilecekler, "İblis'le melekleri için hazırlanmış sönmez ateşe".*

Kötü ruhların güçlerinin nereye kadar eriştiğini tespit etmek zordur. Eskilerin, onların kuvveti, etkileri ve faaliyetleri hakkında inandığı şeyleri kısaca açıklayalım. Platon *Critias*'da ve onun ekolünden gelenler de kendi eserlerinde bu ruhların veya şeytanların "insanların yöneticileri ve bakıcıları, sahip-

* Matta İncili, 25

lerimiz ve efendilerimiz olduğunu; biz sığırları nasıl görürsek onların da bizi öyle gördüğünü, vilayetleri ve krallıkları, kehanet ve fal yoluyla verdikleri bilgiyle yönettiklerini”, rüyalar, kehanetler ve ilham gönderdiklerini; her tür ruhun ayrı bir batıl inanca yol açtığını; insanlara savaşlar, vebalar, hastalıklar, yokluk ya da barış, sağlık ve zenginlik verdiklerini söylerler. *Adstantes hic jam nobis, spectantes, et arbitrantes* der Thucydides’in, Livius’un, Halikarnaslı Dionysius’un yazdıkları: “Şimdi de buradalar, bizi gözetliyor ve yargılıyorlar.” Onlar böylesi nice mucizeleri taktik olarak kullanırlar, bu nedenle Roma ve Yunan devletlerinin ahalisi onlara tapmış ve onlara dualarla, kurban adayarak ibadet etmiştir. Kısacası: *Nihil magus quaerunt quam metum et admirationem hominum*; hiçbir şeyi insanın korkusunu ve saygısını istedikleri kadar istemezler. Bir diğer yazar şöyle der: *Dici nin potest, quam impotenti ardore in homines dominium, et Divinos cultus maligni spiritus affectent*, kötü ruhların insan üzerinde egemenlik kurma ve onlarca tapınılma istekleri tarif edilemeyecek kadar güçlüdür. Tritemius, kitabı *de Septem Secundis*’te her bir eyaletin efendisi olan meleklerin adlarını verir ve her birinin egemenlik sahasını tarif eder; bunu hangi kaynağa dayanarak yaptığını bilmiyorum. Yunan Asclepiades, Yahudilerden Rabbi Achiba, Abraham Avenezra ve Rabbi Azaries; ayrıca Cicogna’dan yaptığım alıntıya göre Araplar da, onların sadece bizim yöneticilerimiz olmadığını söylerler, *sed ex eorum concordia et discordia, boni et mali affectus promanant*, onlar kendi aralarında fikir birliğine varınca biz ve liderlerimiz de fikir birliğine varırmışız

ve onlar tartışınca kimimiz ayakta kalır, kimimiz düşürmüşüz. Juno, Truva'nın amansız bir düşmanıydı, Apollo onların iyi bir dostuydu; Jüpiter ise kayıtsızdı. *Aequa Venus Teucris, Pallas iniqua fuit*; yani Venüs Truvalıların destekçisiyken Pallas hasımlarıydı. Bazı ruhlar bize yardım eder, bazısı karşımızdadır: *Premente Deo, fert Deus alter opem* (Bir tanrı tehdit edince, bir diğeri yardıma koşar).

Dini, politik, resmi veya hususi kavgalar onlarca çıkarılır, belki de bunun nedeni, tıpkı bizim horoz, boğa, köpek ve ayı güreşlerini seyretmemiz gibi, insanları dövüşürken seyretmekten keyif aldıkları içindir. Salgınlar ve kıtlıklar onlara bağlıdır, karakterimizin iyiliği ve kötülüğü ve neredeyse tüm eylemlerimiz de öyle. (Anthony Rusca'nın iddiası, her insanın ona mahsus bir iyi bir de kötü meleği olduğudur, bu ikisi insana ömür boyu eşlik ederler ve Jamblicus onlara *daemonlar* der). Hayattaki başarılarımız, kayıplarımız, evlilikler ve ölümler, ödüller ve cezalar; hatta Proclus'a göre her iş onlara bağlıdır: *Alii genetricem, alii opificem potestatem habent* (bazısı doğuma, bazısı ağır işe yardımcı olur). Görev alanlarına göre o ruhlara farklı adlar takılır, *Lares, Indigetes, Praestites* gibi. Arkadyalılar, Yunanistan'ın bağımsızlığı için Kral Philippos'a karşı Chaeronea savaşını verdiklerinde ve çok sonraları aynı yerde, Romalı Metellus'la savaştıklarında Yunan tanrılarını öfkeliendirdikleri için nasıl katledildilerse, der Proclus, hayattaki daha ufak meseleler de iyi ve kötü cinlerin bizim safımızı tutması veya tutmaması ile çözülür. *Saturni non conveniunt Jovialibus*, Satürn'e yakın olanı Jüpiter tercih etmez. Yani, bayağı adamlar ve sos-

yal asalaklar Gnatheo gibi hak etmeden yükselirken, ağırbaşlı, bilge, ahlaklı ve değerli adamlar ihmal edilir ve emeklerinin karşılığını alamazlar. Libanius alelade kavgalarımız ve tartışmalarımızın bir cinin diğerince yenilip pes etmesi olduğunu söyler (*Genius Geniuo cedit et obtemperat*), insanlar bu hükmeden ruhların veya rütbesi düşük cinlerin yardımı ile başarı kazanıp zenginleşmekte veya yenilmekte ve yönetilmektedir. Eskiler neredeyse tüm olayları bu şahsi ruhlara yorarlardı ve Paracelsus'a göre bu ruhlar insanları yönlendirip eğitir, insanlara ilham verirler. Tarihte herhangi bir sanat veya işte olağanüstü ün kazanmış bir adam veya büyük bir kumandan yoktur ki bir *familiarem daemonem*'i (dost bir ruhu) olmasın, Numa ve Sokrates gibi pek çokları buna örnektir. (Cardan, bu noktayı *Arcanis Prudentiae Civilis*'te açıklar). *Speciali siquidem gratia se a Deo donari asserunt magi, a geniis caelestibus instrui, ab iis doceri* (Magianlar* Tanrı'dan onlara özel bir nimeti olarak göksel ruhlardan eğitim ve bilgi aldıklarını söylerler). Fakat tüm bunlar hatalı paradokslardır, *ineptae et fabulosae nugae*, din âlimlerimiz ve kiliselerimiz onları reddetmiştir. Doğrudur, Tanrı'nın izni ile bu ruhlar bizim üzerimizde güç sahibi olabilirler; sadece tarlalarımıza, sığırlarımıza, mallarımıza değil bedenlerimize ve zihinlerimize de zarar verebildikleri tecrübeyle sabittir. Saksonya'nın Hammel kasabasında, 1484 yılının 20 Haziran'ında şeytan, bir kavalcı suretinde 130 çocuğu alıp götürmüş, çocuklardan bir daha haber alınamamıştır.** Sche-

* Zerdüşt dininin rahipleri. Diğer dinlerin mensuplarıncı, hatalı olarak büyücü olarak görülürlerdi. (ç.n.)

** Bu olay "Fareli Köyün Kavalcısı" masalına esin kaynağı olmuştur.

retzius'un da eserinde gösterdiği gibi, pek çok kez insanlar şeytanlarca deliresiye korkutulmuş, aklını kaçırmış, böylece şeytandan eziyet görmüştür. Platoncu filozoflardan Plotinus, şeytanların veya ruhların bu tür hastalıklara sebep olabileceğine inananlara alayla güler. Pek çokları, şeytanın yalnız bedene hasar verip akli etkileyemeyeceğini düşünür. Fakat deneyimler, şeytanın hem bedene hem de akla tesir edebildiğini göstermektedir. Tertullian bu fikirdedir: "Hem hastalık hem sağlık getirebilir," ve bunu gizlice yapar. Taurellus ilave eder: "Sinsi zehirlerle gövdelere hastalık bulaştırabilir, iç organlarımızın işleyişine engel olabilirler, her ne kadar biz bunu fark etmesek de." Lipsius, "Ruhlarımızı çarmıha germek için onlara usulca sokulur," der: *Et nociva melancholia furiosos efficit* (ve insanları zehirli melankoliden çıldırtır). Ruhsal bir varlık olarak bizim ruhlarımızla çekişir, der Rogers ve Cardan'a göre, *Verba sine voce, species sine visu* konuşmaksızın sözcükler, hiçbir şey göstermeden görüntüler çağrıştırır insanlara ve baştan çıkarmak istediklerine, karakterlerinde gördüğü eğilime göre, kıskançlık, şehvet, öfke gibi duygular verir.

Şeytanın bunu nasıl yaptığı hususunu, *Bodine'e* karşı *Oration* adlı eserinde Biarmannus yeterince aydınlatmıştır. "Önce bir hayalle başlar ve bu hayali o kadar kuvvetle ilerletir ki hiçbir mantık karşı koyamaz." Bu hayali, insanın vücut sıvıları aracılığıyla yürütmektedir; ancak pek çok tıp adamı şeytanın, zihni değiştirip akli hastalıklara doğrudan sebep olabildiğine

Günümüzde, Hamelin Kavalcısı'nın çocukları kaçırıp öldüren bir seri katil olduğu tahmin edilmektedir. (ç.n.)

inanır. *Quibusdam medicorum visum, quod melancholia contingat a daemonio* (Bazı hekimler melankolinin şeytan işi olduğunu savunmaktadır) der İbn-i Sina. Psellus ile Arap Rhasis* de aynı kanıyı paylaşırlar: “Bu hastalık bilhassa şeytandan ve yalnız şeytandan gelir.” Arculanus, Aelianus Montaltus, Daniel Sennertus da şeytanın bu hastalığı getirebileceğini onaylarlar çünkü pek çok vakada etkilenen kişiler kehanetlerde bulunmuş, tuhaf lisanlar konuşmuştur. Ancak bu hastalık, *non sine interventu humoris*, ilgili vücut sıvısının etkisi olmadan açığa çıkmaz. İbn-i Sina böyle der: *Si contingat a daemonio, sufficit nobis ut convertat complexionem ad cholera nigram, et sit causa ejus propinqua cholera nigra* (eğer hastalık şeytandansa vücut sıvısını kara safraya döndürmesi bunun ispatıdır ve hastalığa asıl yol açan şey kara safradır). Pomponatius melankoli hastalığını kara safra miktarını düzenleyerek iyileştirmeyi öner; ünlü bir hekim olan Mantua’lı Falgerandus, kendi çağında her lisanı konuşan** cin tutmuş bir kadını, vücudundaki kara safrayı atmasını sağlayarak tedavi eder; bu nedenle bu sıvı *balneum diaboli*, yani şeytanın banyosu diye bilinir ve şeytan, bu tür sıvıları kullanma fırsatını bulunca kendini onlara karıştırarak insanları umutsuzluğa, hiddete ve öfkeye düşürür. Tertulian’ın, *Corporibus infligunt acerbos casus, animaeque repentinos, membra distortent, occulte repentes* (çok ağır fiziksel ve ruhsal hasara yol açar, sessizce gelir ve uzuvları bozarlar) der-

* Muhammed Razi, 10. asırda değerli eserler vermiş simyacı ve hekim. Aslen İranlıdır. (ç.n.)

** Anlamsız sözcüklerle konuşmak kimi akıl hastalarında görülen bir belirtidir. Dinleyende, hasta yabancı bir dil konuşuyormuş gibi izlenim bırakır. Eskiler bunu ilahi veya şeytani bir dokunuşun eseri sayarlardı. (ç.n.)

ken kastettiği budur. Lemnius, *Immiscent se mali genii pravis humoribus, atque atrae bili* (kötü ruhların kendilerini bozuk vücut sıvılarına ve kara safraya soktuğunu) kanıtlar. Jason Pratensis şöyle yazmıştır: “Şeytan, ince ve tözsüz bir ruh olması ile kolayca insan bedenlerine sızabilir, kendini gövdeye yerleştirebilir. İç organlarımızda çöreklenir, sağlığımızı bozup ürkütücü rüyalarla ruhumuza dehşet verir, *furiae*’leri* aklımıza salar.” Başka bir yerde de şöyle yazar: “Bu kirli ruhlar bedenlerimize yerleşir ve melankoli salgılarımızla karışırlar, bulundukları yere egemen olurlar ve kendilerine yeni bir cennet bulmuş gibi eğlenirler.” Pratensis, ruhların kovana girip çıkan arılar gibi vücutlarımıza girip çıktığını, karakterimizin neyle aldanmaya yatkın olduğunu hissederlerse bizi o günaha kışkırttıklarını iddia etmektedir. Agrippa ve Lavater, kara safranın şeytanları çektiğine inanırlar; bu sıvı kimde fazlaysa şeytan ona gider, en şeytani ve günahkârca isteklerin ve illüzyonların melankolik insanlarda çıkması ve melankolik insanların günahkârca arzulara meyletmesi bundandır; şeytan, işte bu arzuları ve hayalleri kullanarak çok iyi çalışabilir. Fakat buna şeytan tutması mı, yoksa sadece takıntı mı demeli? Kati cevabını veremeyeceğim zor bir soru bu. Cizvit Delrio böyle hastalıkları şeytan tutması diye görmektedir; Sprenger ve ortağı**, *Malleus Maleficarum*’da ve Cizvit Thyraeus *de Daemoniacis, de Locis Infestis, de Terrificationis Nocturnis* adlı eserinde; Hieronymus Men-

* Mitolojide, günahkarları kovalayan öç tanrıçaları. (ç.n.)

** Kramer, cadılar üzerine yazdığı *Malleus Maleficarum*’u dönemin ünlü ilahiyatçısı Spencer’la beraber yazdığını iddia etmiştir. Bugün çoğu tarihçi Kramer’in bu konuda yalan söylediği kanaatindedir. (ç.n.)

gus, *Flagellum Deamonum*'da aynı iddiayı savunurlar. Yüksek rütbeli Katolik ruhbanlar, düzenledikleri şeytan çıkarma ayinlerine bakılırsa adı anılan yazarlarla hemfikirdirler ve onları desteklemek için pek çok hikâye uydurmuşlardır. Örneğin, bir rahibenin şükredip istavroz çıkarmaksızın bir marulu yediğini ve derhal şeytan çarpmasına uğradığını söylerler. Durand, *Rationale Divinorum Officiorum* adlı kitabında Bononiâda iki şeytanın ele geçirdiği bir kadın gördüğünü söyler, şeytan çıkarma sonrasında kadının itiraf ettiği üzere, şeytanlar kadının bedenine yediği, kutsanmamış bir nardan girmişler. Memleketimizdeki Katolikler her fırsatta istavroz çıkarırlar ki *ne daemon infredi ausit* (hiçbir şeytan girmeye cüret edemesin) ve yiyecekleri her cins eti önceden kutsar, kutsanmamış eti kirli sayarlar, bu Bellarmé'nin de savunduğu bir âdettir. Kendi inanışlarını ispatlamak için Katolik ruhbanların böyle pek çok hikâye anlattığına tanık oldum, bırakalım anlatsınlar; onların hikâyeleri yerine güvenilir hekimlerin anlattığı birkaç vakayı nakledeyim: Cornelius Gemma, 1571 senesinde bir fıçı imalatçısının genç kızı olan Katherine Gualter'in tuhaf nöbetler ve kasılmalar geçirdiğini; öyle ki bazen onu üç adamın bile tutup zaptedemediğini, kızın canlı bir yılan balığı kustuğunu ve bir buçuk ayak boyundaki bu hayvanı kendi gözleriyle gördüğünü ve eliyle dokunduğunu; fakat bu yılan balığının kısa bir süre sonra ortadan kaybolduğunu anlatır. Kızcağız daha sonra her renkten toplam yirmi dört libre ağırlığında birtakım maddeler kusmuş, günde iki kez gelip iki hafta süren bu kusmalardan sonra tüy topları, tahta parçaları, güvercin ve kaz pisliği, parşö-

men, kömür, nihayet iki libre kan çıkarmış. Ardından cevizden daha büyükçe kömür ve taş parçaları kusmuş ki bunların bazısının üstünde yazılar, bazısının üstündeyse cam ve pirinç* parçaları varmış. Tüm bu hâller gülme, ağlama ve neşe nöbetleri arasında gerçekleşiyormuş. *Et hoc inquit cum horrore vidi*, der Gemma; “tüm bunları korku içinde gördüm.” Tıp ona yardımcı olamayınca kızı rahiplere emanet etmişler. Marcellus Donatus, *de Medica Historia Mirabili*’de karnından *instae serrae dentatos*; testere gibi dişli ve her biri bir karış uzunluğunda dört bıçak çıkan bir köylüden bahseder, adamın karnından saçlardan örülmüş bir küre ve daha pek çok garip şey çıkmış. Bunların midesine nasıl girdiği sorusunu Donatus, *certo non alio quam daemonis astutia et dolo* (bu ancak şeytanın işi olabilir) diye yanıtlar. Langius, *Tıp Mektupları* adlı kitabında benzer vakaları anlatır, Christopherus a Vega, Wierus, Sckenkius ve Scribanus da bu tür vakaların şeytanın hilesi ve illüzyonu olduğunu söylerler. Tertullian, şeytanın bu işi bizim sabrımızı zorlamak için yaptığını söyler: *Virtus non est virtus, nisi comparem habet aliquem, in quo superando vim suam ostendat* (onunla kılıç çarpıştıracak kuvvette bir düşmanı yenmediği sürece, erdeme erdem denmez). Amaç bizi ve inancımızı sınamak, aynı zamanda günahlarımız ve suçlarımız için bizi cezalandırmaktır; şeytanlar Tanrı’nın izni ile çalışırlar ve Tholosanus’un deyişiy-le: *Carnifices vindictae justae Dei*; onun iradesinin cellatlarıdır ya da Davud’un dediği gibi: “Üzerlerine şiddetli öfkesini, gazabını, hiddetini, belayı ve bir alay kötülük meleşği gönderdi**”

* Pirinç, buradaki anlamıyla bakır ve çinkonun bir alaşımıdır. (ç.n.)

** Zebur 78:49.

Eyüp'e, Saul'e ve İsa'nın iyileştirdiği delilere ve cin tutmuşlara böylece hastalık verilmiştir*. Bence bu, günahların cezalandırılması olarak tecelli eden bir olaydır; inaçsızlık, inanç zayıflığı veya eksikliği, şüphe nedeniyle yaşanır.

* Matta 4:8, Luka 4:2, Luka 13, Markus 9, Tobit 8.

Bir Neden Olarak Yaşlılık

Hastalığın ilk nedenini takip eden etkin ikincil nedenler, ya *conqentiae*, *internae*, *innatae* gibi terimlerle anılıp içten, doğuştan ve yaradılıştan geldikleri kabul edilir ya da dışsal ve yenidirler, yani doğumumuzdan sonra ortaya çıkmışlardır. Doğuştan, yani bizimle beraber dünyaya gelmiş nedenler ya doğaldırlar, mesela yaşlanma gibi ya da Fernelius'un tabiri ile *praeter naturam*, yani doğal olmayan nedenlerdir; ebeveynlerimizimizin tohumundan geçme bir bozukluk, bir irsi hastalık gibi. Bu nedenlerden en başta geleni, doğal olan ve hiçbir canlının kaçamayacağı yaşlanmadır. Yaşlılık soğuk ve kuru bir durumdur, yani nitelikçe melankoliye çok benzer; bu yüzden ruhları ve özleri azaltıp kuru vücut sıvılarını çoğaltarak melankoliye neden olduğu kesindir. Melancthon, Aristoteles'in yazılarından yola çıkarak kuşku götürmez bir gerçeği dile getirir: *Senes plerumque delirasse in senecta*, yaşlı adamların akılca zayıfladığı malumdur, *ob atram bilem* nedeni kara safradır; bu madde ihtiyarlarda çok fazla bulunur. Arap hekim Rhasis tüm yaşlı ve çökmüş insanlar için bunun "kaçınılmaz ve ayrılmaz bir olgu" olduğunu söyler. Zebur'da denildiği gibi yetmiş yaştan

sonra “yalnızca dert ve acı” vardır; özellikle tüm hayatı hareket içinde geçmiş, iyi bir meslekte çalışıp başarılı olmuş; iktidara, yönetilecek hizmetkârlara sahip olmuş ve *ex abrupto** emekliye ayrılmış yaşlı ve zayıf kişilerin acılı ve dertli olduğu herkesin deneyimince sabittir. Tahtını apansızca Kral Philip'e bıraktıktan sonra V. Charles'ın** başına geldiği gibi, böyle insanlar derhal melankoli altında ezilirler: Eğer bu şekilde devam ederlerse, günün birinde akılsızlaşırlar (*senex bis puer* “yaşlı bir adam ikinci çocukluğundadır”) ve yaşlılıkta yaygın zayıflıklardan ötürü mülklerini idare edemezler; ağrılar, üzüntüler ve keder yakalarını bırakmaz, çocuk gibi olmuşlardır, bunamışlardır, oturdukları yerde sık sık ağlarlar, kendi kendilerine konuşurlar; öfkeli, saldırgan, her şeye karşı hoşnutsuzdurlar. Tully “Her şeyden şüphe ederler, yaramaz, kıskanç ve sert olurlar,” der. Barthasar Castilio “İnatçı, batıl inançlı, kibirli, böbürlenmeye ve kendini beğenmeye yatkındırlar,” diyerek isabetli bir gözlemde bulunur. Bu doğal hastalık en çok yaşlı kadınlarda, özellikle fakir, yalnız, kötü şöhretli, dilencilikle geçinen kadınlarda ya da cadılarda görülür; öyle ki Wierus, Baptista Porta, Ulricus Molitor ve Edwicus cadıların yaptıkları her şeyin hayallerden ve bu melankoli sıvısından meydana geldiğini söylerler. Cadıların elinden neyin gelip gelmediği, sığırlara büyü yapıp öldürmek, kova taşımaya yarayan sııklara binip bacalardan uçmak, kendilerini kediye köpeğe çevirmek, bir cismi bir yerden başka yere göndermek, kitleler hâlinde toplanıp dans etmek, şeytan-

* Latince “Ansızın”. (ç.n.)

** V. Karl, İspanya ve Roma-Germen imparatoru (ölümü 1558); I. Carlos veya Şarlken olarak da bilinir. (ç.n.)

la cinsel birleşmede bulunmak gibi şeyleri yapıp yapmadıkları tartışmalı olsa da, maharetlerinin hepsi içlerinde hareketsiz duran ve onlara hükmeden melankoli sıvısıyla ilişkilendirilmektedir; buna şeytanın yardımı ve birtakım doğal sebepler de eklenebilir. Wierus şöyle der: *Non laedunt omnino aut quid mirum faciunt ut putatur, solam vitiatam habent phantasiam**; böyle mucizeleri asla yapamazlar, yalnızca beyinlerinde delilik vardır. “Cadı olduklarını ve isterseler insanların canını yakabileceklerini düşünürler ama yakamazlar.” Bu fikir, Bodine, Erastus, Danaeus, Scribanus, *de Sensu Rerum*’un dördüncü cildinde Sebastian Michelis, Campanella ve *de Anima*’nın ikinci cildinde Cizvit Dandinus tarafından çökertilir; Cicogna da bu iddianın aleyhine detaylı bir tez yazmıştır. Bu yazarlar, cadılarda melankoli olduğunu yalanlamazlar ama onların güçlerinin, kendilerini ve başkalarını kandıran bozuk bir fanteziden ibaret olduğu düşüncesine karşı çıkarlar.

* *de Lamiis* kitabı, cilt 3, başlık 36.

Die Melancholie - Lucas Cranach the Elder (1532)

Ebeveynler Melankolinin Yayılmasına Sebeptir

Melankolinin diğerk içsel, doğuştan gelen nedeni ise kısmen veya tamamen ebeveynlerimizden miras aldığımız tabiatımızdır; bir tür ırsi hastalık sayılabileceğı için bu tür melankoliye Fernelius, *praeter naturam* doğa dışı der. Bunu şu ifadeyle haklı çıkarmayı dener: *Quale parentum maxime patris semen obtigerit, tales evadunt similiares spermaticaeque partes, quocunque etiam morbo pater quum generat tenetur, cum semine transfert in prolem*; babanın tabiatı neyse oğlununki odur, babası onu peydahlarken hangi hastalığa sahipse oğulda da o çıkar; nasıl toprağı miras alırsa hastalıklarının da mirasçısıdır. Roger Bacon şöyle der: “Babanın görünümü ve bünyesi bozuk olduğunda oğlununki de mutlaka bozuk olur, yani oğuldaki bozukluk babasından türemiştir.” Hipokrat, bozukluğun bedeninin yapısında çıkmayabileceğini, “huyda, beden oranında, yara izlerinde, yüz hatlarında ama aynı zamanda huylarda ve zihin yapısında” görülebileceğini söyler. *Et patrum in natos abeunt cum semine mores*; ebeveynlerin karakteri, tohumla çocuklara aktarılır.

Trogus'un kaydettiğine göre Seleucus'un* kasığında çapa şeklinde bir iz vardı ve aynı ize çocukları da sahipti. Plinius'un yazdığına göre Lepidus yarı kördü ve oğlu da öyleydi. Meşhur Aenobarbi ailesi eskiden kızıl sakallarıyla ünlüydü ki soyadları da buradan gelir. Avusturyalıların dudakları, Kızılderililerin düz burunları kalıtımla geçer, Bavyeralıların çene yapısı karakteristiktir, Yahudilerin gözleri çukura batmıştır. Buxtorfius, insanların seslerinin, yürüyüşlerinin, mimiklerinin, görüntülerinin de diğer tüm nitelikleri ve kusurlarıyla beraber doğuştan geldiğini söyler; anne neyse kızı da odur. Lemnius'a göre, sevgiler ve beğeniler "tohumu takip eder, çocukların kötülükleri ve kötü özellikleri çoğu kez ebeveynlerine dek takip edilebilir." Dolayısıyla, melankolinin irsi bir hastalık olduğundan şüphe etmemize gerek yok. Paracelsus *de Morbis Amentium*'da açık bir dille bunu onaylar. Ve Bruno Seidelius, *de Morborum Incurabilium*'da aynı şeyi yapar. Montaltus, Hipokrat ve Plutarkhos'a dayanarak, insan karakterinin genellikle irsi olduğunu söyler: *Et hanc (inquit) fieri reor ob participation melancholicam intemperantiam* (bir hasta hakkında) "Sanırım atadan kalma melankoliden ötürü böyle olmuştu." Daniel Sennertus, birinci kitabının ikinci kısmında melankolinin sadece babadan oğula geçmeyip bazen tüm aileyi etkileyebildiğini söyler: *quandonque totil familiis haereditativam*. Forestus, tıbbi gözlemlerinde bu noktanın altını çizerek hastalarından bir tüccarın, doğuştan böyle bir probleminin olduğunu yazar. Rodericus a Fonseca, *ex matre melancholica*, melankolik annesi

* Büyük İskender'in generali ve sonraları İran, Mezopotamya ve Anadolu'nun kralı Seleucus Nicator. (ç.n.)

ve *et victu melancholico* kötü beslenme yüzünden melankoliye yakalanmış bir adamdan söz eder. İspanyol hekim Lodovicus Mercatus, kalıtsal hastalıklar üzerine yakın zamanda yazdığı harika kitabında, cüzamın kalıtsal olduğunu söyler.* Gaskonyalı Galbot ailesi ırsi olarak cüzamlı, çiçek hastası, böbrek taşı, gutlu ve saralıydı. Mercatus kalıtımı tabiatın bir mucizesi saymaktadır: Diğer ırsi hastalıklar gibi melankoli ve delilik de, doğumdan belli bir süre sonra insanları etkiler ve iflah olmaz bir huy olarak yakalarına yapışır. Daha da şaşılacak şey, hastalığın kimi ailelerde babayı atlayıp oğlu etkilemesi ya da “iki oğuldan birini vurması yahut bir soyda üç kuşakta bir boy göstermesidir. Her zaman aynı belirtileri vermez ama yakın belirtiler doğurur ve hastalık ailenin simgesi hâline gelir.” Wolfius’a göre, böylesi ikincil sebepler o kadar kuvvetlidir ki *saepe mutant decreta siderum* birincil nedenleri ve ilahi emirleri bile değiştirirler. Bu sebeplerle, gerek kilisenin gerek devletin yasaları, beşeri ve ilahi kanunlar ırsi hastalıklardan sakınmayı emrederler, arasında azıcık da olsa akrabalık bulunan insanların evlenmesini yasaklarlar.** Mercetius, eğer kendi soylarını seviyor ve toplumun iyiliğini düşünüyorlarsa tüm ailelerin, görünümleri kendilerine benzemeyen insanlarla evlilik yapmasını, *si fieri possit, quae maxime distant natura* (mümkün mertebe uzak tabiatlı) ailelerden gelin damat seçmelerini tavsiye eder. Ben de, ortalama altı asırda bir kavimlerin büyük göçler yaptığını, bu

* Bugün cüzamın ırsi olmadığını biliyoruz. Bazı insanlar genetik olarak cüzam mikrobuna dirençsizdir. Mercatus, cüzamın belli aileleri daha sık vurduğunu görerek bu hastalığı kalıtsal zannetmiş olmalı. (ç.n.)

** Kilise, üç göbeğe dek akrabalık ilişkisi bulunan insanların evlenmesini yasaklamıştı. (ç.n.)

göçlerin milletlerin kanını onarmak için Tanrı'nın özel inayeti ile düzenlendiğini düşünüyorum; biz nasıl ektiğimiz tohumları değiştirirsek insan tohumunun da değişmesi gerekir, ki sahiden de Gotlar ve Vandallar gibi kuzeyli halkların, İskandinav topraklarından gelen insanların ve bazılarının iddialarına göre Sarmatyalıların Avrupa ve Afrika'nın büyük bölümünü sel gibi işgal etmeleri, şehvet ve edepsizlik yüzünden kalıtsal hastalıklarla kirlenmiş bünyelerimizin düzelmesini sağlamıştır.

Aramıza gönderilmiş bu insan nesli güçlü ve kabiliyetliydi, çünkü kuzeyli insanlar genellikle temiz kalplidirler, kargaşadan ve hastalıktan uzaktırlar; gelmelerinin nedeni bizi geliştirmekti. Tıpkı günümüzün çıplak Kızılderilileri gibi: Bir yazarın son yıllarda gözlemlediği üzere, Brezilya yakınındaki Maragnan adasının* yerlilerinde hiçbir irsi hastalık yoktur, hatta bulaşıcı hastalıklar da görülmez; hiçbir hekimin yardımı olmaksızın 120 yıl, hatta daha çok yaşamaları yaygındır. Orcade adalarında ve diğer pek çok yerde de bu böyledir. Bunlar edebî ve edepsizliğin olağan neticeleridir ama şimdi, melankoli hastalığının nasıl ve bilhassa kimden bize bulaştığını göstermek için biraz detaya gireceğim.

Filii ex senibus nati, raro sunt firmi temperamenti, der Scoltzius *Colsultations* adlı eserinde, yani: Yaşlı adamların çocukları nadiren iyi karakterlidir. Böyle çocuklar melankoli hastalığına çabuk yakalanırlar. Levinus Lemnius ekler: İhtiyarlardan olma oğullar çoğu defa başına buyruk, aksi, üzgün, melankoliktir ve nadiren neşelidirler. Cardan, *Contradicienti-*

* Günümüzde Sao Luis Adası olarak bilinmektedir. (ç.n.)

um Medicorum'da midesi doluyken çocuk yapan adamın ya hasta ya da deli bir çocuğa sahip olacağını söyler; eğer ebeveynler hastaysa veya şiddetli baş ağrısından, yani migrenden mustaripse (Hieronymus Wolfus, buna örnek olarak Sebastian Castalio'nun çocuğunu gösterir) veya Gellius'a göre sarhoş bir adam çocuk yaparsa, bu çocuk muhtemelen zeki olamayacaktır. *Ebrii gignunt ebrios*, sarhoş sarhoşun babasıdır, der Plutarkhos; Lemnius bunu birinci kitabında onaylar. Alsarius Crucius da aynı kanıdadır. Macrobius ilk kitabında ve İbn-i Sina üçüncü kitabında benzer görüş bildirirler, hatta Aristoteles de bunu destekler. Aptal, ayyaş, beyinsiz kadınlar kendileri gibi *morosos et languidos* (donuk ve aciz) çocuklar doğururlar, adet gören kadınla yatan da böylesi bir çocuğun dünyaya gelmesine neden olur. *Intemperantia veneris, quam in nautis praesertim insectatur Lemnius, qui uxores ineunt, nulla menstrui decursus ratione habita, nec observato interlunio, praecipua causa est, noxia, pernicioza (concubitum hunc exitialem ideo, et pestiferum vocat Rodericus a Castro, Lusitanus, detestantur ad unum omnes medici) tum et quarta luna concepti, infelices plerumque et amentes, deliri, stolidi, morbosi, impuri, invalidi, tetra lue sordidi minime vitales, omnibus bonis corporis atque animi destituti: ad laborem nati, si seniores, inquit Eustathius, ut Hercules, et alii. Judaei maxime insectantur faedum hunc, et immundum apud Christianos concubitum, ut illicitum abhorrent, et apud suos prohibent; et quod Christiani toties leprosi, amentes, tot morbilli, impetigines, alphi, psorae, cutis et faciei decolorationes, tam multi morbi epidemici, acerbi, et venenosi*

sint, in hunc immundum concubitum rejiciunt, et crudeles in pignora vocant, qui quarta, luna profluente hac mensium illuvie concubitum hunc non perhorrescunt. Damnavit olim divina lex et morte mulctavit hujusmodi homines, (Lev. 18, 20), et inde nati, si qui deformes aut mutili, pater dilapidatus, quod non contineret ab immunda muliere. Gregorius Magnus, petenti Augustino numquid apud Britannos hujusmodi concubitum toleraret, severe prohibuit viris suis tum misceri feminas in consuetis suis menstruis, etc. Bu söylediklerini dilimize çevirmeyeceğim. Başka sebeplerden de bahsederler, eğer bir adam kötü beslenirse, soğan sarımsak yerse, aşırı perhiz yaparsa, çok fazla ders çalışırsa, fazla üzüntülüyse; akli donuk, ağır ve kederliyse, düşünceler veya korkuyla sıkıntıyla doluysa, “Çocukları,” der Cardan *de Subtltate Rerum*’ın on sekizinci cildinde “melankoliye ve deliliğe yakalanacaklardır, zira beyinlerinin ruhları” böyle anlarda kötü etki almış ve bulanmıştır. Böylesi çocuklar tüm ömürleri boyunca ağırkanlı, ahmak, tatminsiz, ürkek olurlar. Bazıları bilge adamların salak çocukları olduğunu söyler, bu bir paradoks veya açmazdır: Suidas, Gramerci Aristarchus için *duos reliquit filios, Aristarchum et Aristachorum, ambos stultos* (ardında Aristarchus ve Aristachorus adında iki oğul bıraktı, ikisi de aptaldı) der. Erasmus, *Moria*’sında aptallardan bilge adamlar türer der. Cardan, *Subtltate Rerum*’un on ikinci cildinde bunun nedeni şöyle açıklar: *Quoniam spiritus sapientum ob studium resolvuntur, et in cerebrum feruntur a corde*, çünkü doğal ruhları fazla çalışmadan ötürü çözülüp

* “Ruh” sözcüğü beynin vücutla iletişimini sağladığı düşünülen akışkan madde anlamında kullanılıyor. (ç.n.)

azalmış, kalpteki ve bedenin diğer yanlarındaki hayvansal ruh beyne çekilmiştir. Lemnius, Cardan'ın düşüncesini kabul eder ve şu sebebi öne sürer: *quod persolvant debitum languide, et oscitanter, unde foetus a parentum generositate desciscit*; karılarına olan borçlarını (Aziz Paul'un deyişiyle) yeteri kadar ödemedikleri için çocukları zayıf olur, genellikle de akılsız veya geri zekâlıdır.

Diğer bazı sebepler de gösterilmiştir; bunlar anneye özgü, anneden gelen nedenlerdir. Eğer bir kadın, sadece gebe kaldığı an değil çocuğu rahminde taşıdığı tüm süre zarfında, akılsız, ağırkanlı, öfkeli, somurtkan, huysuz, melankolikse Fernelius'a göre, oğlu da benzer şekilde etkilenecek, hatta Lemnius'a göre, anasından beter olacaktır. Eğer yas tutuyorsa, huzuru kaçmışsa veya görüp duyduğu korkunç bir şey tarafından ürkütülmüşse çocuğunu da tehlikeye atmış ve onun zihin yapısını zedelemiş olur. Zira bir kadının tasavvurunun garipliği, Baptista Porta'nın *de Physiognomia Caelestis*'te ispatladığı üzere, yavrusuna etki edip onda iz bırakır. Fernelius, bunu özellikle bir tür eti aşeren kadınların çocuklarında görmüştür; o çocuklar da aynı tür eti severler, anne karnındayken maruz kaldıklarına benzer vücut sıvılarının bağımlısı olmuşlardır. Halk arasında dendiği gibi; "Göbeği büyük olan kadının çocuğu tavşan dudaklı olur." Garcaeus, *de Judiciis Geniturarum*'da 1551 yılında Brandenburg şehrinde doğmuş Thomas Nickell'i örnek gösterir: "Hayatı boyunca her an yere yuvarlanacakmış gibi yalpalayarak yürüdü; çünkü annesi, karnı burnundayken sokakta yalpalayan sarhoş bir adam görmüştü." Martin Wenrichius'un

yazılarında benzer bir örneğe rastladım, *de Ortu Monstrorum Commentarius*'da şöyle der: "Almanya, Wittenberg'de cesede benzeyen bir vatandaş gördüm, sebebini sorduğumda; annesinin, rahminde onu taşıırken bir leş görüp korktuğunu ve *ex eo foetus ei assimilatus*, bu ürkünç izlenimin çocuğuna işlediğini söyledi."

Babalarımızın kusurları yüzünden pek çok yoldan cezalandırılır ve acı çekeriz, Fernelius'un haklı olarak dediği gibi: "Mutluluğumuzun en büyük parçası iyi bir doğumdur, eğer sadece bedeni ve zihni sağlam erkek ve kadınların evlenmesine izin verilseydi, insanlık için mutluluk verici olurdu." Nasıl ki bir çiftçi, toprağına yalnızca en iyi ve seçme tohumları ekerse ve bedeninin her bir uzvu biçimli olmayan hiçbir boğayı veya atı çiftleştirmez, iyi kan taşıdığından emin olmadığı bir aygırın kısarak döllemesine izin vermezse ve nasıl ki koyunlarımız için en iyi koçlarımızı seçersek, en güzel inekleri yetiştirir ve en iyi köpekleri beslersek, *quanto id diligentius in procreandis liberis observandum!* öyleyse çocuklarımızı peydahlarken o kadar dikkatli olmamız icap eder ki! Eski çağlarda bazı ülkeler bu konuda o kadar titizdiler ki eğer bir çocuk bedence veya akılcaca bozuk ve çarpıksa onu derhal öldürürlerdi: Curtius'a göre eskiden Hintliler de öyle yaparlarmış ve iyi yönetilen daha pek çok memlekette, o zamanların disiplini çerçevesinde bu kural varmış. Hector Boethius'un anlattığına göre İskoçya'da, eskiden "Eğer herhangi bir adam bir hastalığa düşer, deliliğe, guta, cüzama veya babadan oğula geçmesi muhtemel böyle bir tehlikeli illete tutulursa derhal hadım edilirdi; hastalıklı

bir kadın tüm erkeklerden uzak tutulur, eğer bir hastalığı varken ezkaza hamile kalırsa derhal yavrusuyla beraber diri diri gömülürdü: Bu umurun iyiliği için, tüm ulus bozulmasın ve incinmesin diye yapıldı.” Korkunç bir ölüm, diyeceksiniz, biz Hıristiyanlar arasında yeri olmayan bir şey. Fakat tekrar düşünülmesi gereken bir husus bu. Şimdilerde de bu konudaki aşırı serbestliğimiz, her isteyenin evlenmesine izin vermemiz, fazla hürriyetimiz, her tür insanı hoş görmemiz yüzünden kalıtsal hastalıklar muazzam sayıda çoğaldı; hiçbir aile ırsi hastalık karşısında güvende değil ve neredeyse her insan, o veya bu korkunç dertten mustarip. Gene de en yaşlı adamlar evlenmekte soyumuzun en safkan örnekleri kadar ısrarcılar. Zenginler, ister aptal ve bunak olsunlar, ister topal ve sakat, beceriksiz, ahlaksız, sefih, eğlence ve alemlerle tükenmiş olsunlar, evleniyorlar. Oysa, özlü sözün dediği gibi, *jure haereditario sapere jubentur*; insana miras olarak akıl ve kabiliyet kalır. Vardığımız yer bozuk bir nesildir, akılca bedence zayıf nice insanımız var, vahşi hastalıklar aramızda kol geziyor ve tümünden delirmiş aileler görüyoruz. *Parentes peremptores* (ebeveynlerimiz bizim felaketimizdir); yani babalarımız kötü ve biz, herhalde daha da beter olacağız.

Melencolia I - Albrecht Dürer (1514)

Bir Sebep Olarak Kötü Beslenme – Gıda ve Et Kalitesi

Önerdiğim metoda göre, kalıtımımıza işlenmiş bu ikincil nedenleri açtıktan sonra, sıra bizi doğumdan sonra etkileyen dışsal ve edinilmiş sebepleri incelemeye geliyor. Bunlar ya gözle görülür ve uzak nedenlerdir ya da içsel ve öncelikli nedenlerdir ve bize en yakın olanlarına bazı insanlar tutarlı sebepler demiştir. Uzak ve dışsal sebepler, lüzumlu olan ve olmayan nedenler diye ikiye ayrılır. Lüzumlu nedenler (onlardan kaçınmamız imkânsız olduğu ve bizi öyle ya da böyle değiştirecekleri için böyle anılırlar) konumuz olan hastalığın başlıca sebepleri olan altı doğa dışı faktörlerdir. Melankoli için yapılan her konsültasyonda, bu hatalardan birinin hasta tarafından işlenmiş olduğu görülür: *Peccavit circa res sex non naturales*, “bu altısından birini çiğnemiştir”: Montanus, *Consultations* adlı kitabındaki yirmi ikinci vakada melankolik bir Yahudiden bahsederken bu cümleyi söyler. Frisimelica da, cümleyi aynı bağlamda kullanır ve iki yüz kırk dördüncü vakasında, melankolik bir askerin hastalığına şu sebebi yakıştırır: “Doğal olmayan altı hareketin altısını da işlediği için vücudunun içsel işlevleri engellenmişti.”

Bu altı doğal olmayan nedenden ilk ikisi beslenmedeki ve sindirim artıklarını tutma ve bırakmadaki hatalardır. Bunlar diğer nedenlerden daha belirgindir çünkü vücut, yeni maddeyi bu işler sayesinde imal eder veya vücuttan atar. Diğer dört neden; hava, egzersiz, uyku düzeni ve zihinsel sıkıntılardır ki bu dört neden, yeni madde oluşturmayıp ancak mevcut olan maddeyi değişikliğe uğratar. En önemli sebep beslenmedir, yani beslenmedeki etlerin ve içeceklerin, aşırı miktar ve düşük kalite kullanımından kaynaklanan, bedendeki özü ve niteliği bozarak melankoli üretmesidir. Hatta buna başlıca sebep de denebilir, zira Fernelius'un deyişiyle beslenmenin, "bedendeki maddeleri meydana getirdiği ve diri tuttuğu için hastalıklara neden olmakta öyle baskın bir gücü vardır ki, ne havadaki bir bozukluk ne başka bir kötü etki, ne de görünen başka bir hastalık etkeni onunla boy ölçüşebilir veya onunla aynı etkilere sahip olabilir. Bedenin yapısında ve salgıların üretiminde bir sorun olmadığı müddetçe beslenmenin hastalıkların ana-sı olduğu söylenebilir. Babası ne olursa olsun, melankoliyi ve daha nice illeti doğuran şey beslenmedir." Belirtmeliyim ki pek çok hekim bu konuda, yani tüketilen etlerin kalitesi ve doğası hakkında nice kalın ciltler yazmıştır, Galen, Yahudi Isaac, Hal-yabbas, İbn-i Sina, Mesue ve ayrıca Gordonius, Villanovanus, Wecker bu hekimlerden bazılarıdır. Johannes Bruerinus *Sitologia de Esculentis et Poculentis*'de, Michael Savonarola ikinci tezinde, Anthony Fumanellus *de Regimine Senum*'da, Curio ise Schola Salerna'nın eserleri üzerine yaptığı yorumlarda, Sodefridus Stegius, Marsilius Cognatus, Ficinus, Ranzovius, Hugo

Fridevallius, ayrıca İngilizce eser vermiş pek çok hekim de bu konunun üzerine eğilmişlerdir. Hemen her hekim, melankoliyi incelerken bazı et çeşitlerinden uzun uzadıya bahsederler. Her insan bu kitaplara erişemeyeceği için, ne tür etlerin kara safra ürettiği, neleri yemekten kaçınmak gerektiği hususuna kısaca değineyim. Gıdanın nasıl maddeyi değiştirip dönüştürdüğünü, önce vücuttaki ruhları sonra da bizi canlı tutan sıvıları nasıl etkilediğini ve bünyemizi nasıl çarpıttığını Fernelius ve diğer yazarlardan öğrenebilirsiniz. Ben, derhal konunun köküne, bizim özümüze zarar veren beslenme yanlışlarına girmek istiyorum.

Güçlü ve besleyici bir et olan sığır eti, Galen'e göre birinci dereceden soğuk ve ikinci dereceden kuru bir besindir. Galen ve ondan sonra gelen yazarlarca kanda ağır bir melankoli ürettiği gerekçesiyle kınanır. Bu eti sağlıklı ve güçlü bünyeli insanların yemesi gerekir; mesela ağır iş yapan işçilerin genç, sağlıklı, iğdiş edilmiş bir öküzü (hangi hayvan türünden gelirse gelsin, iğdiş edilmiş hayvanın eti en iyisidir) yemesi uygundur; ya da hayvan yaşlıcaysa, zamanında bolca çalıştırılmış bir sığır olmalıdır. Aubanus ve Sabellicus, Portekiz sığır etini en leziz, iyi ve sindirimi kolay et diye överler. Bizler de kendi ülkemizin eti için aynısını söyleriz. Fakat hayatı oturarak geçen, melankoliye daima yatkın, cildi kuru insanlara bu tür etler yasak olmalıdır. Galen şöyle der: *Tales de facili melancholicis aegritudinibus capiuntur* (böyleleri melankoli derdine çabuk tutulurlar).

Domuz eti, kendi içinde en besleyici et cinsidir ama rahat

hayata alışkın olanlar ve gövdesi veya aklında herhangi bir sorun bulunanlar için tümüyle uygunsuzdur. Çok nemlidir, içi sıvılarla doludur; dolayısıyla *noxia delicatis* der Savonarola *ex earum usu ut dubitetur an febris quartana generetur*: Zayıf mideler için sakıncalıdır, hatta sık tüketilmesi dört günlük hastalık nöbetlerine neden olabilir.

Savonarola ve Bruerinus keçi etini önermezler, çünkü bu hayvanlar pistirler ve kötü kokarlar, dolayısıyla etinin vücudu kirleteceği varsayılır. Ama Isaac, Bruerinus ve Galen, bu hayvanın körpe yavrusunun yenmesine izin vermektedir.

Karacanın ve alageyiğin adı kötüye çıkmıştır: Ağır bir gıdadır; eti, at etinden sonra en güçlü ve sık dokulu ettir. Bu eti bazı halklar, mesela Tatarlar ve Çinliler yerler ama Galen buna karşıdır. Alageyiğin yavrusu İspanya'da yenir, hatta bilhassa Malaga civarında donanmalarına da bu etin tütsülenip kurutulmuş hâlini erzak diye stoklarlar.

Geyik etlerinin her türü melankoliktir ve kötü kan üretir ama tadı güzeldir ve bizde pek makbul görülüp en saygın şölenlerimizde yer alır. İngiltere, Avrupa'da en fazla av parkı olan ülkedir. Özellikle iyi pişirilmişse geyik etinin avlanmış nispeten sağlıklıdır, ama genel olarak bu et cinsi kötüdür ve az yenmesi gerekir.

Yabantavşanı eti kara ve melankoliktir ve sindirilmesi zordur. *Incubus*lara ve korkunç rüyalar görmeye neden olur, tıpkı geyik eti gibi tüm hekimlerce zararlı ilan edilmiştir. Mizaldus gibi bazı uzmanlar yabantavşanı etini insanı güzelleştiren tat-

lı bir et sayarlar, Martialis'in Gellia'ya yazdığı bir mektup da buna kanıt gösterilir. Ama bu *per accidenstir**, yani tavşan yakalarken yapılan spor ve avdan sonraki neşeli muhabbet insana canlılık vermiştir; bundan tavşan etinin yararlı olduğu gibi anlam çıkmaz.

Evcil tavşan da yabantavşanı ile aynı tabiatı paylaşır. Magninus tavşan etini sığır, domuz ve keçi etiyle kıyaslar ama genç tavşanların etinin sağlıklı olduğunda tüm hekimler hemfikir dir.

Genellikle, sindirimi zor etler melankoliye neden olur. Ateaeus, kafa, paça, mide, beyin, bağırsak etinin, ilik, yağ, kan ve derinin; kalp, akciğer, karaciğer, dalak gibi sakatatın zararından bahseder. Isaac, Magninus, Bruerinus ve Savonarola da bu etleri reddederler.

Süt ve süttten yapılan, tereyağı, peynir, çökelek gibi ürünler melankoliyi artırır; yalnız kesilmiş süttün suyu çok faydalı bir besin olarak istisnadır. Melankoliye neden olmayan tek süt, eşek süttüdür. Geri kalan süttler çocuklar için besleyici ve iyidir, ama süt çabuk bozulan bir besin olduğ u için midesi temiz olmayanlara, baş ağrısı çekenlere, taze yaraları ve böbrek taşı olanlara önerilmez. Peynirler arasında, Banbury peynirinin en iyisi olduğ unu tahmin ediyorum; çünkü Langius, Melancthon'a yazdığı ve Mizaldus ile Isaac tarafından alıntılanan bir mektupta, *et vetustis pessimus*, peynir ne kadar eski ve sertse o kadar kötüdür demiştir.

* "Tesadüfen" anlamına gelen Latince söz. (ç.n.)

Kuşlar arasından, tavuskuşu ile güvercin eti, ayrıca tüm su kuşları yasaktır: Bunlara örnek; ördek, kaz, kuğu, balıkçıl, karabatak ve su tavuğu olabilir. Ayrıca çamurcun ve hanımördeği gibi İskandinavya, Rusya, Grönland, Friesland gibi yılın yarısını kar ve buzla kaplı geçiren ülkelerden kış mevsiminde ülkemize göç eden kuşlar da bunlara dahildir. Bunların tüyleri pek güzel, görüntüleri sevimli, tatları iyi olsa da, tabiri caizse iki yüzlüdürler: Tüyleri beyaz ve yumuşaktır, fakat etleri sert, kara, tehlikeli ve melankoliktir. Isaac, *Gravant et putrefaciunt stomachum* (mideyi aşırı zorlar ve bozarlar) der; yenecekse nispeten hazmedilebilir olan genç kuşlar yenmelidir ama güvercinin genci de zararlıdır.

Rhasis ve Magnus her tür balık etine karşıdırlar, balık etinin yapışkan bir besin olduğunu, besin değerinin az, neminin çok olduğunu, vücut sıvılarını pıhtılaştırdığını söylerler. Isaac gibi Savonarola da balık etini soğuk, nemli ve balgamsı* bulur. Bu hekimler soğuk ve melankolik bünyesi olan insanlara balık etini uygun görmezler. Bazıları her balığı aynı kefeye koymaz ve yalnızca tatlısu balıklarından yılanbalığı, kilizbalığı ve lamprey** balığını kötü sayarlar. Kerevit, Bright tarafından faydalı ama diğer yazarlarca kötü sayılmaktadır. Ayrıca durgun ve çamurlu sularda yetişen, tadı da çamura benzeyen balıklardan uzak durulması tavsiye edilmektedir; Franciscus Bonsuetus'un *de Aquatilibus*'ta şairane bir dille tanımladığı gibi:

* Dört vücut sıvısından biri olan balgamı çoğaltıcı anlamında. (ç.n.)

** Lamprey: Türkiye'de bulunmayan balık türü. Yuvarlak ağzıyla diğer balıklara yapışarak beslenir. (ç.n.)

*Nam pisces omnes, qui stagna lacusque frequentant,
Sempes plus succi deterioris habent.*

Durgun gölet ve göllerde gezen tüm balıklar,
Kötü su içerirler ve kötü gıdadırlar.

Paulus Jovius, *de Piscibus Fluvial.* adlı kitabında lamprey balıkları için: “Onlardan kötü bahsedenler yalnız aptallar ve gereksiz titizlenenlerdir,” der. Fakat yılanbalıkları, ona göre de her yerde ve her zaman tiksiniyecek canlılardır, “Her hekim onlardan nefret eder, hele de gündönümüne yakın tarihte tutulmuşlarsa.” Gomesius, başka bazı yazarların çok kötülediği deniz balıklarını fazlasıyla övmektedir; en çok da kurutulmuş, sertleştirilmiş, salamura balıkları; mesela Kuzey morinası, çaçabalığı, tuzlanmış morina, turşulanmış ringa balığı, tuzlanmış mezgit ve tütsülenmiş balıklarla her tür midye, onun övdükleri arasındadır. Bright, ıstakoz ve yengeci faydalı görür. Messarius somon balığını tavsiye eder ama Bruerinus buna itiraz eder. Magninus, okurlarını conger yılanbalığına, mersin balığı ve kalkana, uskumruya ve vatoza karşı uyarır.

Kedibalığı, nasıl tanımlanacağını bilemediğim bir balık türü. Franciscus Bonsuetus ona çamur balığı der. Hippolytus Salvianus, 1554 yılında Roma’da basılmış ve ustaca resimlendirilmiş *de Piscium natura et praeparatione* isimli kitabında kedibalığını sulu, çamurlu bir etten ibaret görür. Paulus Jovius ise kilizbalığını yasaklarken kedibalığına onay verir, tıpkı gölet balıkçılığı hakkındaki kitabında Dubravius’un yaptığı gibi. Freitagius kedibalığını en makbul balıklardan sayarak etinin güzelliğini över, göletlerini hep bu tür balıklarla doldurma-

larına bakarsak bizim memleketin insanı da aynı fikirdedir. Ben Bruerinus'un, eserinin yirmi ikinci cildinde bu konuyu güzelce açıklığa kavuşturduğuna inanıyorum: Kedibalığı eti üzerine görüş ayrılıkları, balığın yetiştiği havuzların yerleri ve doğaları arasındaki farklardan öte gelmektedir; bunların bazısının suyu çamurlu bazısının temizdir, balıkların tadı da alındıkları suyunkine benzer. Geri kalan tatlısu balıkları için de aynı sonucu çıkarabiliriz. Rondeletius, Bellonius, Oribasius, Isaac ve özellikle *instar omnium solus** olan Hyppolytus Salvi-anus'un eserlerinden bu konudan daha fazla bilgi edinmenizi tavsiye ederim. Her ne kadar bir balık türünün, eti sağlıklı ve uzmanlarca tasvip edilmiş olsa da fazla yenmesi iyi değildir. P. Forestus, *Medicinal Observation* (Tıbbi Gözlemler) kitabında Şartrö tarikatına bağlı keşişlerin en çok balıkla beslendiğini ve melankoliye diğer tüm tarikatlardan daha çok yakalandıklarını yazar. Hollanda'nın Deft kentinde, bir dönem onların manastır hekimi olarak yaşadığı için bu gerçeğe şahsi gözlemiyle vakıf olmuştur. Buna Buscodnese diye bir Şartrö keşişini örnek gösterir, adam kırmızı yanaklı ve dost canlısı birisiymiş ama balık yemekten ve yalnız yaşamaktan ötürü melankoliye yakalanmış.

Yenen bitkiler arasında, kabakgiller, salatalık, lahanaya ve kavun sakıncalı görülmektedir ama zararı en çok vurgulanan sebze lahanadır. Bu sebze sıkıntılı düşlere yol açar ve beyne kara buharlar gönderir. Galen, *Locis Affectis* adlı kitabında tüm sebzeler arasından lahanayı kınar, Isaac ikinci kitabında, *Ani-*

* Latince, "tek başına hepsine bedel" demektir. (ç.n.)

mae gravitatem facit, ruha ağırlık verir, der. Bazıları, sığırdili ve marul hariç tüm çiğ otların ve salataların kana melankoli karıştırdığını düşünür. Crato, *Consilia et Epistolae Medicinales*'in yirmi birinci bölümünde hodan otu, sığırdili, rezene, maydanoz, dereotu, melisa ve hindiba hariç her tür ota karşıdır; Magninus, *Regimen Sanitatis*'in üçüncü kısmında *Omnes herbae simpliciter malae, via cibi*; tüm otlar yenmek için kötüdür der. Plautus'taki alaycı aşçının dediği gibi:

*Non ego caenam condio ut alii coqui solent,
Qui mihi condita prata in patinis proferunt,
Boves qui convivas faciunt, herbasque aggerunt.*

Başka aşçılar gibi donatmam yemek sofrasını,
Tepeleme çayırlar koymam tepsilere.
Misafire inek muamelesi edenlerden değilim,
Otlar ve yeşillikle çekmem onları besiyer.

İtalyanlar ve İspanyollar bütün bir öğünü ot ve salata yiyerek geçirebilirler. Az önce andığımız Plautus, bunlara *caenas terrestres* (toprak yemeği), Horatius ise *caenas sine sanguine* (kansız yemek) der; bununla neyi kastettiğini de şöyle anlatır:

*Hic homines tam brevem vitam colunt...
Qui herbas hujusmodi in alvum suum congerunt,
Formidolosum dictu, non esu modo,
Quas herbas pecudes non edunt, homines edunt.*

Böyle otlarla beslendiklerine göre hayatları mutlaka kısa olur.

Bundan bahsetmek bile ürkütür beni,

Ne korkunç şeydir insanın böylesi bir eti yemesi,
Yem diye versen kısırağın bile ağzına sürmeyeceği.

Bu otlar gaz yaparlar, dolayısıyla hiçbir insan onları çiğ yememeli, yağla veya et suyuyla çorba hâlinde tüketmelidir. Bu konuda, herhangi bir çiftçiye veya bitkiciye danışabilirsiniz.

Bruerinus'un deyişiyle *etsi quorundam gentium opes sint*, bazı ülkelerin zenginlik kaynağı ve yegâne gıdası olan köklü sebzeler, gazlı ve kötü veya kafaya sıkıntı vericidirler. Bu sebzeler, soğan, sarımsak, turp, şalgam, yeşil soğan ve havuçtur. Crato, ikinci kitabında her tür kök sebzeyi yasaklar ama bazı uzmanlar havuca ve patatese izin verirler. Magninus, Crato ile aynı fikirdedir. "Kökler akli sıkıntıya düşürür, beyne kirli buharlar gönderip insanları delirtirler." Bu özellikle soğan ve sarımsak için geçerlidir, eğer bir adam yıl boyunca bunları bolca yiyecek olursa akıl sağlığını tehlikeye atmış olur. Guianerius, her tür kök sebzedden kötü bahseder; Bruerinus havuçların en iyi kök cinsi olduğunu ama onların bile zararlı olduğunu yazmıştır: *pastinacarum usus succos gignit improbos* (havuçları fazla yemek vücutta zararlı sular oluşturur). Crato armut, elma, erik, kiraz, çilek, fındık ve muşmula dahil her tür meyveyi yasaklar. *Sanguinem inficiunt* der Villanovanus, yani kanı kirletir ve çürütürler. Magninus bunu destekler ve ekler: *Via cibi, ayt quantitate magna* hiçbir öğünde büyük miktarda tüketilmemeliler. Cardan, Afrika'da Fas'ta*

* Fas sözüyle bütün ülke değil, Fas şehrinin civarı kastediliyor. Bu bölgede 16-17. asırlarda sık sık veba salgınları meydana gelirdi. (ç.n.)

insanların sürekli hasta olmasını buna bağlar: “Çünkü çok fazla meyveyle beslenir, günde iki kez meyve yerler.” Laurentius, *Tract of Melancholy* (Melankoli Üzerine Tez) adlı eserinde diğer uzmanların yasakladığı çoğu meyveyi zararsız ilan eder ve birkaç hekim gibi o da elmaları, mesela pearmain, sweeting ve pippin elma çeşitlerini melankoliye karşı koruyucu sayar. Nicholis Piso, *Practics* adlı eserinde melankoliye meyleden veya hafifçe de olsa yakalanmış kimselere her tür meyveyi yasaklar ya da hiç olmazsa az miktarda ve pişirilmiş hâlde tüketmelerini tavsiye eder.

Tüm baklagiller kötüdür; fasulye, bezelye ve nohut bunlara dahildir. Isaac’in iddiasına göre, bunlar beyni kötü gazlarla doldurur, kanı koyulaştırır, kara safra üretir ve rüyaları kabusa çevirirler. Bu nedenle eski âlimlerden Pisagor bunların melankolik adamlarca asla yenmemesini söylemiştir, *A fabis abstinate*; bezelye de fasulye de yemeyin, bunların yenmesi gerekiyorsa meyvelerin, otların, köklerin ve baklagillerin, Arnoldus Villanovanus ile Freitagius’un tarif ettiği şekilde pişirilip yenmesini tavsiye ederim.

Baharatlar sıcak melankoliye ve kafa melankolisine neden olurlar, o yüzden bu illete yatkın insanlarca karabiber, zencefil, tarçın, karanfil, hurma, bal ve şeker yenmesi hekimlerimizce yasaklanmıştır. Bazıları, balın tabiatı soğuk insanlarca yenmesine izin verirler. Fakat *Dulcia se in bilem vertunt* (tatlı şeyler safraya döner) yasası uyarınca bal ve şeker de vücut kanallarında tıkanma yapabilir. Crato bu yüzden, yaşlı bir öğretmenin melankoli vakasından bahsettiği pasajda her tür baharatı

yasaklar: *Omnia aromatica, et quicquid sanguinem adurit* (tüm baharatlar ve kanı kurutan her şey) yasaktır. Fernelius, Guianerius ve Mercurialis de kendi eserlerinde paralel görüşler bildirirler. Buna keskin ve ekşi tadı olan her gıdayı ekleyebileceğimizi düşünüyorum, bunlar arasında aşırı tatlı gıdalar, katı ve sıvı yağlar, sirke, mayhoş meyve suları, hardal ve tuz da vardır. Tatlı gıdalar nasıl engelleyici ise bu saydıklarım da yıpratıcıdır. Gomesius, kitaplarında tuz yenmesini kuvvetle tavsiye etmektedir; *de sale absinthii* adlı makalesiyle Codronchus ve *de Occulta Naturae Miracula* adlı eseriyle Lemnius da tuz tüketilmesini salık vermektedir. Ama tuzun ve tuzlanmış etlerin bu hastalığa sebep olduğu tecrübeyle sabittir. Bu nedenle Mısırlı rahipler eski devirlerde tuzdan sakınmış, ekmeklerine bile tuz koydurmamışlardır; bu konudaki kaynağım *ut sine perturbatione anima esset* der; ruhların tuzun kötü etkilerinden korunması için.

Adi tahıllardan yapılma ekmek, mesela çavdar, yulaf, bezelye veya fasulye unundan olan ekmekler, fazla pişmiş, sert ve kara ekmek, gaza ve melankoliye neden olduğu gerekçesiyle önerilmez. Johannes Major, *History of Scotland*'ın (İskoçya Tarihi) ilk cildinde yulaf ekmeğinin sağlıklı olduğunu söyleyince, o esnada Fransa'da yaşayan bu yazar hemşerilerince kınanmıştı çünkü İskoçlar yulaf yemeyi onursuzluk sayarlar. Yazar, bu eleştiriye eski çağlarda İskoçya'nın, Galler yöresinin ve İngiltere'nin de üçte birlik bir kısmının yulaf ekmeği yediğini ve bu tahılın diğer tahıllar kadar temiz ve besleyici olduğunu söyleyerek gayet şık bir cevap vermişti. Wecker ise, Galen'e

dayanarak yulafa “at maması” der, yulaf insana değil kısıraklara yaraşırımı. Fakat Galen’in birinci kitabının, *de cibis boni et mali succi* bölümünü okumanızı öneririm; bu pasaj daha ziyade mısır ve ekmek çeşitlerinden bahseder.

Tüm siyah şaraplar, misket şarabı, tatlı üzümünden yapılan Yunan şarabı, Alicante şarabı, Rumney şarabı, kahverengi piç şarabı* ve bal likörü gibi yoğun, güçlü, sert ve kıvamlı içkiler ve Rusya’da yapılan türde içkiler de bu hastalık bakımından zararlıdır; özellikle doğası sıcak, kanlı ve safralı insanlarda, gençlerde ve kafa melankolisine yatkın olanlarda durum böyledir. Pek çok insanda, şarap içmek başlı başına melankoliye neden olur. Arculanus, *Rhasis* adlı eserinde şarabı melankolinin en büyük nedenlerinden sayar, hele de aşırı tüketiliyorsa. Guianerius, evinde ağırladığı iki Hollandalı konuk için şöyle der: “Bir ay içinde ikisi de şarap içmekten melankolik oldular, biri habire şarkı söylüyor, öbürü habire iç çekiyordu.” Galen, *de Causis Morbis*’de; Mattholius, Dioscorides üzerine yazdığı yorumlarda ve bilhassa Andreas Bachius yazdığı üçüncü cildin on sekizinci, on dokuzuncu ve yirminci bölümlerinde şarabın getirdiği sorunlardan bahsederler: Mercurialis’in dediği gibi, yine de doğası soğuk, ağır kanlı insanlara bir kadeh şarap iyi bir devadır. Eğer az içilecekse, şarap soğuk tabiatlı insanlara tavsiye edilebilir, nitekim melankoliklerin çoğu soğuk tabiatlıdır.

Elma şarabı ve armut şarabı soğuk ve gazlı içkilerdir, bu

* 16. ve 17. yüzyıllarda tatlı üzümünden yapılan bir şarap. Shakespeare’in eserlerinde birkaç kez anılır. (ç.n.)

nedenle sıcak, baharatlı, kuvvetli içkiler gibi görmezden gelinmelidirler.

Bira, çok yeniyse veya çok uzun süre bekletilmişse, fazla kuvvetliyse, kaynatılmamışsa, içine fiçisinin kokusu sinmişse, keskinse veya ekşiye çok zararlıdır. Henricus Ayrerus, hastalık hastalığı ve hipokondriden mustarip bir hastasına birayı yasaklamıştır. Crato da, ikinci kitabındaki yirmi birinci vakada verdiği eşsiz tavsiyeler arasında, şerbetçiotunun birayı çok gazlı yaptığını söylemektedir. Fakat bununla, Almanya'nın kimi yörelerinde içilen kıvamlı, kara Bohemya birasını kastettiğini belirtmek lazım.

Nil spissus illa

Dum bibitur, nil clarius est dum mingitur, unde

Constat, quod multas faeces in corpore linquat

İçkilerin en kıvamlısı odur,

Ve en seyretilmiş idrara o neden olur.

Demek ki içindeki her katı zerre

İçte kalıp zarar veriyor bedene.

Eskilerden bir şair birayı *Stygiae monstrum conforme paludi*; Styx nehri gibi korkunç bir içki diye taşlamıştır. Fakat saydığımız kaynaklar ne derlerse desinler, Polyder Virgil'e göre, bira alışmışlar için “çok temiz bir içkidir” ve “içimi hoş bir içecektir.” Şerbetçiotu onun seyreldmesini ve güzelleşmesini sağlar, bu nedenle bira melankoliye karşı özellikle faydalıdır, bitkicilerimiz bunu kabul etmekte ve Fuchsius da bazı birtakım uzmanlar gibi bira lehinde görüş sunmaktadır.

Durgun, duru olmayan ve kötü renkli sular, örneğin içinde kaygan balıkların yaşadığı veya keten ıslatmakta kullanılmış havuzların ve hendeklerin suları son derece sağlıklı, bozuk, parazitlerle ve böceklerle dolu, çamurlu, kirli, çürük ve saflıktan uzaktır. Güneşin altında uzun süre durgun beklemiş bu tür sular vücuttaki sıcaklık dengesini kötü yönde etkiler, ne içmeye ne et haşlamaya, ne de el yüz yıkamaya elverişlidirler. Ev temizliğinde, atları yıkamakta veya sığır yalaklarında ya da başka hiçbir su kaynağı bulunamadığında kullanılabilirler ama onun dışında böyle sular kullanılmaz. Cardan gibi bazıları, bu tür yoğun ve beklemiş sularla yapılan biranın en iyi bira olduğu kanaatindedir: “Biranın özünü ve tadını geliştirir.” Fakat bu bir çelişkidir. Böylesi bir bira daha sert olabilir ama normal biradan daha sağlıklı olamaz. Joberthus, Galen’in eserlerine dayanarak kaynatmanın böyle suları arıtmadığı ve temizlemediği sonucuna varır; Plinius ve tarım üstüne yazdığı eserde P. Crescentius da aynı görüşü paylaşırlar. Pamphilius Herilachus’a göre bu sular asla kullanılmaz. Galen’e göre, “Ağrı nöbetlerine, ödemlere, zatülcenpe, safra veya kara safra tutmasına yol açar, gözleri bozar, vücutta ısı dengesi kaybolur, kötü huya neden olur ve kişinin benzi atar.” Jobertus buna tam onay verir ve donuk gözleri, benizde kötü rengi ve pek çok kötü hastalığı bu tür suyun kullanılmasına bağlar. Bu iddialar sağlam bir temelle dayanmaktadır: Coğrafyacılarımıza göre Astrakhan’daki su, içenlerde kurt çıkmasına yol açar. Makedonya’daki* en güzel nehir olan Axios ya da şimdiki adıyla Verduri, suyunun tadına

* Bugünkü Makedonya Devleti değil, Yunanistan’ın kuzey bölgeleri kastediliyor. (ç.n.)

bakan her sığırı siyah yapar. Taselya'daki Aliacmon deresi, şimdiki adıyla Peleca, *si potui ducas* (içmeye götürülürse) bir sığırı büyük ölçüde beyaza boyar. J. Aubanus Bohemus, Bavyeralılar ve Styrialılarda görülen *struma*, yani tiroid şişmesini oradaki suların doğasına yorar. Munster, Alplerde yaşayan Valesialıların kekemeliğini; Bodine de Aquitania'da, Labden yakınında yaşayanların kekemeliğini "vücutlarına sudan geçen pisliğe" bağlamaktadır. Beklemiş, pis, kötü renkli, tortulu, çamurlu suyu içenler çamurlu, kötü renkli, saf olmayan, hastalıklı bedenlere sahip olurlar. Ve vücut akla etki ettiği için anlayışları kıtlaşacak, ruhları ahmak, bulanık, melankolik olacak ve her tür hastalığa açık hâle gelecektir.

Gıda diye yenilen çok sayıda karışım bu iğrenç bileşenlerden oluşur. Aşçılarımızın bize, moda icat eden terziler gibi nice çeşidini sunduğu suni, uydurma yemekler vardır: Kanla veya başka zararlı unsurlarla doldurulmuş pudingler, fırınlanmış etler, buğulanmış veya kızartılmış salamura etler, tereyağıyla pişmiş, unlanmış, fazla kurutulmuş etler; tereyağıyla veya baharatla yapılmış ekmekekler ve çörekler, kekler, pankekler, soslar ve fazla keskin veya tatlı soslar, scientia popince (yemek malzemeleri bilgisiyle) Seneca'nın bahsettiği Apicius'un* sofrasını donatmış numaralardır. Salefi Leo Decimus'un yazdıklarına göre Papa 6. Adrian'ın sevdiği hoş kokulu yemekler bunlardır; aşırılıklarla ve gösterişle dolu çağımızın birer icadıdır. Bunlar genelde vücut sıvılarını kirletip mideyi çirkinlikle

* Marcus Apicius, MS I. yüzyılda yaşamış gurme. Ona ithaf edilen bir yemek kitabı mevcuttur. (ç.n.)

doldururlar ve vücut dokularını tıkarlar. Montanus, melankoli hastası bir Yahudiden bahseder, böyle acı soslar, incelikli yemekler ve tuzlu etler yemekten o kadar keyif almış ki sonunda çok kötü etkilenmiş ve melankolik olmuş. Bu tür örnekler çok bilindik ve yaygındır.

*The Suicide of Dido (Dido'nun İntiharı) - Master of the Aeneid
(Yaklaşık 1530 – 1540)*

Bir Hastalık Etmeni Olarak Gıda Miktarı

Zarar etin kendisinden ve türünden, pişiriliş ve hazırlanış tarzından ziyade miktarından; yanlış zamanda ve makul olmayan miktarlarda, çok fazla veya az yenmesinden öte gelir. *Plures crapula quam gladius*; oburluk kılıçtan fazla can almıştır ve *omnivorans et homicida gula*; her şeyi yiyip bitiren ve öldüren mide deyişleri ne kadar haklıdır! Plinius'un sözü de doğrudur: “En iyisi sade beslenmedir, üst üste farklı etleri yemek tehlikelidir, soslar daha da beterdir, çok fazla yemek, beraberrinde çok hastalık getirir.” İbn-i Sina adeta feryat eder: “Hiçbir şey çok miktarda yemek yemekten ve sofrada geçirdiğimiz süreyi uzatmaktan daha fena olamaz; bu huy vücut sıvılarını çirkinleştirir, bütün hastalıkların kaynağıdır ve sağlığımızın bozulmasına neden olur.” Bu yüzden Fernelius, oburluğu şu hastalıklarla özdeşleştirir: Hazımsızlık, gaz, bağırsak blokajı, *cacochymia* (bedende vücut sıvılarının artması), *plethora* (kanlı şişkinlikler), *bradyopsia* (görüşün yavaşlaması) ve *cachexia* (kontrol edilemez kilo kaybı ve kas erimesi); ayrıca *hinc subitae mortes, atque intestata senectus*, aniden meydana gelen ölümler ve başka birtakım hastalıklar.

Nasıl bir lamba haddinden fazla yağ konulduğunda boğulup yanmaz olursa ve nasıl ufak bir ateş üzerine çok odun konulunca sönerse vücudumuzdaki doğal ısı da dizginsiz yemek yeme ile söndürülebilir. *Perniciosa sentina est abdomen insaturabile*, der bir özdeyiş: Doymak bilmez bir kursak tehlikeli bir lavabodur ve akli yahut bedeni her tür hastalığın kaynağıdır. Mercurialis, onu konumuz olan hastalığın bir nedeni sayar; Solenander, Mercurialis'i *ab intempestivis commensationibus* engellenemez iştah nedeniyle yaşanmış bir melankoli vakası ile destekler. Crato, ikinci kitabında yer alan ve pek çok tıp eserince kaynak gösterilen bir pasajda gereksiz yemek yemeyi melankolinin başlıca sebeplerinden biri gösterir. Fakat bizzat Hipokrat'ın söylediği şu sözden sonra, başka kaynak aramaya ne lüzum var? "Saf olmayan bedenler, ne kadar çok doyurulursa o kadar incinirler çünkü aldıkları besin, kötü vücut sıvılarınca çürütülür."

Oburlukla ayyaşlığın getirdiği tüm bu zararlara rağmen, bu bakımdan ne kadar keyif düşkününü ve aşırılıkçı olduğumuzu bir bakın. Johannes Stuckius'un, koca eseri *de Antiquorum Conviviis*'te çağımıza dair yazdıklarını okuyun; *Quam portentosa coenae. Qui dum invitant ad caenam efferunt ad sepulchrum* (Ne gösterişli yemekler. Bizi yemeğe davet edenler, bizi mezarımıza götürenlerdir). Çağımızda ne çok Fagos'lar, Epikür'ler, Apicius'lar, Heliogabalus'lar var! Lucullus'un hayaleti geziniyor halen ve her adam Apollo'nun sofrasına kurulmak istiyor, Ezop'un masallarına konu olan külfetli yemek her gün servis ediliyor. *Magis illa juvant, quae pluris emunter* (ne kadar

pahalı olurlarsa onlardan o kadar keyif alıyoruz). En pahalı şeyler en iyidir, mantığıyla bir porsiyona yirmi, otuz pound*, bir öğüne bin altın ödemek normal sayılır oldu. Fas Kralı Muley-Hamet** bir horoz kızartmasının sosuna üç pound harcamasıyla ünlüydü: Bu para bizim çağımızda hiçbir şey değildir, ucuz olan her şeye burun kıvrır olduk. Seneca'nın sözü bazılarımıza pek uygundur: "Işıktan nefret ederiz çünkü bize bedavaya gelir, güneşin sıcaklığı da soğuk esintiler de bizi sınırlendirir çünkü onları satın almamışsınız." Soluduğumuz hava her yerde bulunduğu için umrumuzda değildir, pahalıya alınanlar hariç hiçbir şey keyif vermez bize. Keyif aldığımız bir konu varsa o da *ad gulam* (gırtlakla ilgilidir). Eğer okuyorsak, öğrenme hevesimiz bir tek konuya yönelir: *Erudito luxu* (Lüks üzerine öğrenim). Amacımız damağı sevindirip kursağı tatmin etmektir. Livius "Eski devirde aşçılar pis birer çakal sayılırdı, şimdi çok aranır oldular; yemek pişirme bir sanat ve soylu bir bilim, aşçı da bir beyefendi sayılıyor," diyerek yakınır. *Venter Deus* (böylelerinin tanrısı, mideleridir) demiş eskiler, "beyinleri karınlarındadır, kursakları da kafalarının içinde." Agrippa, kendi devrinin bazı asalaklarını böyle kınamıştır, tıpkı kılıcın sivri ucuna doğru koşar gibi kendi yıkımlarına koşan adamlardır bunlar, *usque dum rumpantur comedunt* (patlayana kadar yerler). Hekim ne derse desin tüm gün ve gece yiyip dururlar; tehlike çok yakınlarındadır ve yırtıcı hastalıklar pen-

* 17. yüzyılda, pound'un değeri yaklaşık 8,3 gram altına eşdeğerdi. (ç.n.)

** Asıl adı Ahmet Mansur, 1578-1603 arası Fas kralı. O ve kardeşi Cezayir'de yetişmiş, Osmanlı desteğiyle Fas tahtına geçmişti. Batı Afrika'ya başarılı askeri seferler düzenlemiştir. (ç.n.)

çeyi onlara geçirmek için fırsat kollar, yine de kusana kadar yerler: *Edunt ut vomant, vomunt et edant* (kusmak için yerler ve yemek yiyebilmek için kusarlar) der Seneca. Dion, Vitellus için *Solo transitu ciborum nutriri judicatus*, demiştir; “yediği etin girmesiyle çıkması bir olurdu,” der. *Strage animantium ventrem onerant* (midelerini hayvanlar aleminin tüm ganimetiyle doldururlar) ve tüm dünyaya dadanırlar, kölelere, mide tanrılarına ve kara yılanlarına benzerler, *et totus orbis ventri nimis angustus*, tüm dünyayı yeseler dinmez iştahları. “Denizler, karalar, nehirler, göller, zincirinden boşanmış midelerini doyuracak kadar ürün veremez.” Manzaranın çirkinliğinde hiç eksiklik kalmasın dercesine bir de her yerde ölçsüz içkilik vardır! *Senem potum pota trahebat anus* (yaşlı erkek ve kadın ayyaşlar kol kola) tavernalara nasıl da doluşurlar! Sanki *fruges consumere nati*, dünyaya gelmelerindeki tek maksat yiyip içmekmiş gibi. Roma’nın ünlü asalaklarından Offellius Bibulus’a benzerler: *Qui dum vixit, aut bibit aut minxtit...* Şarap fiçısı gibi adamdı ama fiçıdan beterdi çünkü şarap fiçıda bozulur ama fiçı şaraptan etkilenmez. Bunlar cesur adamlardır doğrusu, Silenus ebrius (Ayyaş Silenus) bile cesaretle onlarla boy ölçüşemez. Ne de olsa *et quce fuerunt vitia, mores sunt* (bir zamanlar kötü huy denen şey şimdilerde onur sayılıyor). Chrystotom’un *Efeslilere Vaazlar’a* yaptığı yorum gibi: *Nunc vero res ista eo rediit ut effeminatae ridendaeque ignaviae loco habeatur, nolle inebriari*; şimdilerde içki içmeyen hiçbir beyefendi, hiçbir süt oğlu, hiçbir soytarı veya cahil, arkadaşlık etmeye layık görülüyor. Sadece ayyaş rolünü en iyi oynayanlara yi-

ğit deniyor, sokaklarda sallanıp abuk sabuk bağırانları kimse ayıplamıyor. Bir şair*, Epidicus'u kendi gibi uşak olan ahababı Thesprio ile şöyle konuşturmaktadır: *Edepol facinus improbum*, “Ne kadar yanlış bir davranış,” der uşaklardan biri, diğeri cevap verir: *At jam alii fecere idem, erit illi illa res honori*, “Bu artık bir hata değil çünkü bunu önemsiz kılan bir sürü cesaret örneğı var.” İçkiyi kaldırabilmek güçlü bir beyne sahip olmanın göstergesi artık; insanlar arasında bir rekabet söz konusu, o da kimin daha çok içip içki arkadaşını sızdırmayı başara-bileceğı. Bu, zanaatkârlarımızın *summum bonum*'u, neşeleri, hayat kaynakları, ruhları oldu artık. *Tanta dulcedine affectant*, der Plinius on dördüncü kitabında, *ut magna pars non aliud vitae praemium intelligat* (sert içkiler insanlara öyle bir haz verir ki, pek çokları dünyada uğruna yaşanacak başka bir şey olmadığını zannederler). İnsanların başlıca keyfi, bir birahane veya tavernada beraber bulunmak oldu, çağdaşımız olan Ruslar şaraphanelerde ve Türkler bizim tavernalarımızı andıran kahvehanelerde, tüm gece boyunca içebilmek için tüm günü ağır iş yaparak geçirirler ve *totius anni labores*, tüm yıl çalışarak kazandıklarını bir şölende yiyip bitirirler, diye ekler Aziz Ambrose. Sarhoşlarımız gündüzü geceye çevirirler, tıpkı Seneca'nın kendi zamanında yaşamış kimi insanları kınadığı gibi: *Pervertunt officia noctis et lucis* (geceyi gündüze ve gündüzü geceye çevirirler). Biz uyandığımızda onlar genellikle yatağı girmiş olurlar, tıpkı dünyanın farklı yarımkürelerinde yaşayan insanlar gibiyiz.

* Romalı komedi yazarı Plautus kastediliyor. (ç.n.)

*Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper.*

Bizim için şafak, doğu göklerinde yükseldiği zaman
Onlar için akşam parıltısı, batı göğünde ışıkmaktadır.

Tacitus'un yazdıklarına göre Petronius'un, Lampridius'a
göre Heliogabalus'un huyu da böyleydi.

Noctes vigilabat ad ipsum

Mane, diem totum stertebat

Şafak sökene dek içip geceyi devirir,
Sonra bütün gününü horlayarak geçirir.

Sybaris'li* Smindyrides tam yirmi sene boyunca, güneşin doğuşu ve batışını bir kez bile görmedi. Tully'nin sık sık eleştirdiği Verres, kışın hemen hemen hiç *extra tectum* (evinin dışında) görülmezdi ve *vix extra lectum* nadiren yatağından çıkardı, kadınlarla ve içkiyle zamanını geçirirdi; zamanımızdaki sayısız kişinin durumu da böyledir. *Gymnasia bibonumlar* vardır, yani ayyaşlar için talim bölgeleri, toplanma yerleri ve okulları; bu Centaur'lar ve Lapith'ler** birbirlerine top atar gibi testiler ve çanaklar atarlar, yeni numaralar icat ederler, sosisler, ançuezler, tütün, havyar, turşulanmış istiridyeler, tuzlanmış ve tütsülenmiş balıklar ve sayısız cins salamura et ile iştahlarını artırırılar; "içkiye dayanıklı olmak" yani kendilerini daha iyi hasta edebilmek için ilaçlar geliştirirler. Başka hiçbir çare

* Bu kentin ahalisi zevke o kadar düşküncü ki Sybaris'li sözcüğü "hedonist" manasında kullanılırdı. (ç.n.)

** Centaur'lar, şarabı çok seven, bedenleri yarı insan yarı at olan efsanevi bir ırktı. Kuzey Yunanistan'da yaşayan Lapith kabilesi, kendilerini bu mitolojik canlıların akrabası sayardı. (ç.n.)

fayda vermeyecek hâle gelince, dışarı çıkıp şişirdikleri gövdelerini kusarak boşaltırlar ki tekrar meyhaneye dönüp içmeye devam edebilsinler. Yasalar çıkartırlar, *insanos leges, contra bibendi fallacias* (içkiciliği engellemeye yönelik teşebbüslere karşı delice yasalar). İçmeleriyle övünür, aralarında ilk sızan kişiye taç takarlar, tıpkı ayyaş atalarının yaptığı gibi: *Quid ego video? Cum corona Pseudolum ebrium tuum* (Nedir bu gördüğüm? Arkadaşınız Pseudolus, sarhoş ve defne dallarından taç taşıyor başında). Öldükleri zaman mezar taşlarına, kendilerini Maron'un* yaşlı kadınıyla beraber bir maşrapa şarap içerken gösteren bir kabartma işlensin isterler. Kötülüklerinden öyle kıvanç duyarlar ki, günahkârlıklarını Fransızların meşhur Lucianus'unun, yani Rabelais'nin şu cümlesiyle haklı göstermeyi denerler: Ayyaşlık bedene tıptan daha faydalıdır, ne de olsa dünyada yaşlı doktorlardan çok yaşlı ayyaşlar vardır. Başkalarını da kendi hayat tarzlarına davet etmek için böyle pek çok sabun köpüğü argümanları vardır, saflarına katılan herkesi candan severler (ne de olsa en kuvvetli tutkal, iyi ahbaplıktır). Yunanistan'da Alcibiades, Roma tarihinde Nero, Bonosus, Heliogabalus, daha doğrusu Elgabalus (zira, o çağda adının böyle yazıldığını Ignatius bazı eski paralar sayesinde ispatlamıştır) böyle insanlardı. Bugün de, Heresbachius'un gözlemlediği gibi, böyle olan pek çok yüksek mevkili adam vardır. Şair Bitias'ın dediği gibi, bir prens bakışları anlamsızlaşana dek içtiğinde:

Ille impiger hausit

* Yunan mitolojisinde, Trakya'nın şarabıyla ünlü Maroneia yöresinin tanrısı. (ç.n.)

Spumantem vino pateram

(Şarapla dolup taşan çanağını hevesle içip bitirince)

bayılmayacak olursa trompetler, borular ve davullar çalınır, seyredenler alkış tutarlar, hatta (eğer şair yalan söylemiyorsa) “piskopos bile vaizle beraber şamataya eşlik eder.” O *dignum principe haustum*, “tıpkı bir prens gibi” içtiğini söylerler. “Bizim Hollandalılar gelen herkesi bir kova ve bir tabakla karşılarlar, *velut infundibula integras obbas exhauriunt, et in monstrosis poculis ipsi monstrosi monstrosius epotant* (koca kaplardan, sanki ağızları birer huniymiş gibi içerler ve kocaman maşrapaları tepelerine dikerler) ve midelerini fıçıya çevirirler.” Bizim yurttaşlarımızdan biri, *Incredible dictu*, diye yakınmaktadır, *quantum liquoris immodestissima gens capiat* (bu ağır içicilerin tüketebileceği içki miktarı inanılmazdır). “Sarhoş bir adamı nasıl da sever, sarhoşluğu için onu taçlandırır ve onurlandırır; onun şerefine kadeh kaldırmayanı bıçaklar, öldürürler.” Çünkü böyle bir hareketi en ağır hakaret, bağışlanmaz bir suç sayarlar. Munster, Saksonlar için “Kendileriyle beraber içmeyen adamı can düşmanı sayarlar,” demişti. Alexander Gaginüs’a göre Polonyada, efendisinin sağlığına en çok içkiyi kim içerse en iyi hizmetkâr ve en dürüst adam sayılırmış; böyleleri iyi uşaklıklarından ötürü ödüllendirilir, kendini yitirmeden en çok içen adam da en yiğit kişi sayılırmış. Bir şarap imalatçısının atı, dünyadaki en sağlam içkiciden daha iyi dayanır içkiye, buna rağmen içmekte üstün başarıları olan bir adam büyük bir yiğit sayılır. *Tam inter epulas fortis vir esse potest ac in bello* diye bir söz vardır; bir şölende de dövüşteki kadar çok kahramanlık

yapılabilir. Bizim şehir subaylarımızın ve salon şövalyelerimizin bazıları bu söze uymak ve geçerliliğini kanıtlamak için ellerinden geleni yaparlar. Böylece, pek çok kez vücutlarının ısı dengesini bozar, kendi akıllarına engel koyar, doğal tabiatlarını bozar ve hayvanlar gibi yozlaşırlar.

Diğer uçta, beslenmesinde fazla kuralcı ve katı olarak kendi başına melankoli belasını saran insanlar vardır. Yedikleri şeyin cinsinde ve öğünlerin zamanlamasında fazla dakik, fazla kibar ve tuhaf olanlar; Lessius'un verdiği *medicina statica* (beslenme rejimi) tariflerine harfiyen uyanlar, her öğle ve akşam yemeğinde şundan şu kadar ons, bundan bu kadar ons yiyip ölçüyü hiç şaşırmayanlar; sabahları falanca suyu, mesela horoz eti suyunu veya Çin çorbasını içip, akşam erik suyu ile bir tavuk, tavşan veya bir koyun pırzolası ya da iğdiş edilmiş bir horozun kanadını veya tavuğun göğsünü yiyip daha sağlam bir bedene sahip olmak kulağa fazla kolay ve tuhaf bir yol gibi geliyor. Bazı insanlar da aşırı perhizden zarar görürler. Guainerius'un tabiriyle gündüz gıdaya hasret kalıp geceyi uykusuz geçirirler, tıpkı çağımızda çoğu Faslının ve Türkün yaptığı gibi. Yine Guinerius'un da kendi çağında sık sık şahit olduğu üzere: "Anchorite'ler, keşişler ve o batıl mezhebe mensup olan başkaları da, aşırı oruç tutma yüzünden deliliğe çok yakalanırlar." Böylesi adamlar için Hipokrat, *Aforizmalar*'ın ilk kısmındaki beşinci sözde şöyle der: "Çok hafif beslenmekte ileri gidenler, nefsine uyup oburluk edenlerden daha beter zedelerler kendilerini."

Johann David Nessenthaler (1750)

Aşk Melankolisi

Sanırım, aşk melankolisi üzerine yazdığım bu incelemenin bazı kısımlarından hoşlanmayanlar (Erasmus'un, Sir Thomas More için yazdığı önsözde öne sürdüğü gibi) aşk semptomlarının “âlimler için çok hafif ve çok komik bir konu olduğunu”, sadece serkeş şairlere, sevdaya düşmüş genç delikanlılara, efemine saray adamlarına ve benzeri başıboşlara layık, hülyalı bir mesele olduğunu söyleyerek itiraz edeceklerdir. Ve bu insanlar dediklerinde haklıdır: İnsanoğlunun haytallığı yüzünden aşk, böyle görülür olmuştur, Caussin^{us}'un gözlemlediği gibi: *Ut castis auribus vox amoris suspecta sit, et invisâ*, aşkın adı bile edepli kulaklara çirkin gelir. Bu yüzden bazı insanlar, samimiyetsiz bir ağırbaşlılıkla böyle şeyleri okumaktan bile nefret edermiş gibi yaparlar; içlerinde bir Petronius* saklar, dışarıdan sanki edepsiz sözlerden kulakları kirleniyormuş gibi öfke gösterirler ki insanlar onları “mazbut birer filozof ve düzgün birer şahıs” diye övsünler. Aşk oyunlarından ve sevgililerin hoşbeşinden bahsedilmesine, âşıkların *vultu, gestu, oculis* (ifadeleri, mimikleri ve bakışlarından) söz edilmesine dayanamazlar; gö-

* Romalı yazar, MS I. yüzyıl. Erotik unsurlarla bezeli bir hicviye olan Satyricon'u yazmıştır. (ç.n.)

rünüşte böyle şeylerden sakınırlar ama zihinleri, diğer insanlarınki kadar hatta daha fazla kötüdür.

Erubiut, posuitque meum Lucretia librum,

Sed coram Bruto; Brute recede, legit.

Brütüs geldiğinde kızarak kitabımı sakladı kadın,

Tekrar okuyacaktır, hele Brütüs başka yana baksın.

Fakat bu beyefendilere ve sahte Cato'lara*, İtalyan yazar Guazzo'nun eserinde Lord John'un kraliçeye verdiği cevabı verelim: Yaşlı, ağırbaşlı, edepli bir adam aşk meselelerini konuşmaya en uygun kişidir çünkü muhtemelen çok şey deneyimlemiş, çok gözlemlemiş, yargıları daha iyi oturmuş, ayırım yeteneği keskinleşmiştir; çözüm bulmaya, istişareye ve danışmanlığa herkesten daha yatkındır, daha iyi ikaz eder ve daha somut nasihatler verir, dinleyicisine bu konuda daha iyi bilgi verir ve ilerlemiş yaşından ötürü onları bu konularla çok oyalamaz. Ayrıca, *nihil in hac amoris voce subtimendum*, bu konuyu hariç tutmak yersiz, çünkü aşk da melankolinin bir türü ve hâliyle bu kitabın, es geçemeyeceğim bir parçasıdır. *Operi suscepto inserviendum fuit* demişti Jacobus Micyllus, Lucianus'un *Dialogues* tercümesini savunurken; ben de aynı şeyi söylüyorum: Görevimi yapmalıyım ve yapacağım. Ve, Mercerus'un yaptığı Aristaenetos çevirisinde verdiği kısa mazereti de paylaşıyorum: "Benim, bunu yazarak zamanımı kötüye kullandığımı düşünen varsa o da okuyarak kendi vaktini heba etmesin." Fakat ben, zamanımı kötü kullandığımı düşünmüyorum; pek

* Büyük Cato, Romalı devlet adamı. Caesar ile savaştı. Çok mazbut ve ahlaklı olmasıyla ünlüdür. (ç.n.)

çok ağırbaşlı ve kıymetli insanın üzerine ciltlerce yazı yazdığı böyle bir konudan bahsettiğim için özür dilemem veya mazeret dile getirmem yersiz: Platon, Plutarkus, Plotinus, Maximus Tyrius, Alcionus, İbn-i Sina, konuda üç uzun diyalog kaleme almış Leon Habreaus, *Symposium*'unda Xenophon, Athenaeus'a inanırsak Theophrastus, İtalyanca yazan iki yazar Picus Mirandula ve Marius Aequicola, *de linea Amoris* ile Kormanus, konuyu üç kitapta işleyen Petrus Godefridus, P. Haedus ve neredeyse bütün tıpçılar: Mesela Arnoldus, Villanovanus, *Observationes Medicinales*'in ikinci cildinde Valleriola, melankoli hakkındaki incelemelerinde Aelian Montaltus ve Laurentius, *de Morbis Capitis*'te Jason Pratensis, Valescus de Taranta, Gardonius, Saksonyalı Hercules, Savonarola ve Langius eserlerinde ayrı ayrı bu konuyu incelemişlerdir. Ben de, kendimi Peter Godefridus, Valleriola, Ficinus ve Languius'un sözleriyle haklı çıkarıyorum: "Cadmus Milesius aşk hakkında on dört kitap yazdı, ben niye genç adamların hayrı için bu konuda bir eser yazmaktan utanayım?" Katı okurlar Aeneid'in ikinci kısmını sevmez ve Virgilius'un, bu kadar kahramanca bir öyküye böylesi tutkulu bir aşkı koymasına akıl sır erdiremezler ama Virgilius'un yorumcusu Servius, şairin bunu yapmakla bir kat daha değerli ve bilge olduğunu göstermiştir. Castalio, genç erkeklerin Canticles'i okumasına izin vermez, bu eseri çok hafif ve aşk meşkle fazla haşır neşir sayardı; eski İngilizce çevirisi, bu kitap için "balladların balladı" der. Ama aynı mantığa göre, Castalia gençlere İncil'in Tekvin kitabını da yasak etmelidir çünkü orada Yakup ile Rahel'in aşkından, Sichem ile Dinah'ın öykü-

sünden, Judah ile Tamar'ın ilişkisinden bahsedilir, hatta Çölde Sayım bölümünü de yasaklamalıdır çünkü orada da İsrailoğullarının Moablılarla sevişmelerinden bahsedilir; Hakimler'i yasaklamalıdır, çünkü orada Samson ve Delilah'nın sarılması anlatılır; Krallar Kitabı'nı yasaklamalıdır, orada da Davud ile Bathsheba'nın zina etmesi, Amnon ile Tamar'ın ensest ilişkisi ve Süleyman'ın cariyeleri anlatılır; Esther'in, Judith'in, Susanna'nın hikâyeleri de böyle şeylerle doludur. Dicaearchus ve benzerleri, aşk oyunlarını kağıda döktüğü için Platon'un yüceliğine çamur atarlar. Başka pek çok şeyin yanı sıra, Agatho'yla arasındaki yakınlığı anlatışı eleştirilir:

*Suavia dans Agathoni, animam ipse in labra tenebam;
Aegra etenim properans tanquam abitura fuit.*
(Agathon'u öperken ruhum dudaklarımdaydı,
Ve beni terk edercesine dudaklarımdan ona aktı.)

Büyük Platon yorumcularından Maximus Tyrius şöyle demişti: Kendi hesabıma, Platon ve Sokrates'in, istedikleri gibi bir kent kurduklarında, oradan Homeros'u def edeceklerini okuyunca *me non tantum admiratio habet, sed etiam stupor*, hem hayranlık, hem şaşkınlık duyuyorum. Platon'un bu Homeros düşmanlığı, Homeros'un hafif ve serserice konuları yazmasından ötürüdür, *quod Junonem cum Jove in Ida concumbentes inducit, ab immortalis nube contactos***, Vulcan'ın ağ kurup Mars'ın ve Venus'ün iffetsizliğini tüm tanrılara sergile-

* Atinalı şair, Platon'un arkadaşı. Verilen şiirin Platon tarafından yazıldığı kesin değildir. (ç.n.)

** "Jüpiter ve Juno'nun İda dağında çiftleşmelerinin ölümsüz bulutları doğurması" (ç.n.)

mesi, Apollo'nun Aşil'in saldırısına uğrayınca kaçması, tanrıların yara alınca ağlaya inleye kaçmaları, Mars'ın Stentor'dan daha yüksek sesle bağırıp devrilmesi ve düştüğü yerde otuz altı dönüm alan kaplaması, Vulcan'ın gökten düşüp bütün bir yaz gününü düşerek geçirmesi ve Limni Adası'na çarpıp ayağını kırması ve benzeri saçma kıssalar. Oysa Maximus Tyrius, Sokrates ve Platon'un bizzat yazdığı kimi şeyleri daha saçma bulur: *Quid enim tam distat quam amans a temperante, formarum admirator a demente* (Dünyada, nefesine hâkim adamla bir aşığın, güzelliğe düşkün bir adamla bir delinin arasındaki uçurumdan daha geniş var mıdır?) Böylesi ağırbaşlı filozofların böyle salaklıkları kaleme almasından daha saçma ne olabilir? Autolycus'a ve Alcibiades'e güzellikleri için hayran olmaları; peşinden koştukları sevimli Phaedrus'a, narin Agathus'a, genç Lysis'e, tatlı Charmides'e âdeta tapmaları bunlar gibi namuslu filozoflara yakışır şeyler mi? Bu kınamaya Callias, Thrasymachus, Polus, Aristophanes gibi Platon'un taklitçisi veya rakibi olan kişiler itiraz ederdi herhalde. Çünkü ne onlar ne de Platon'u kınayan azılı düşmanları Anytus ve Meletus, Critias'a zorbalık öğrettiği, köpeklerin ve kereste ağaçlarının üzerine yemin ederek dine saygısızlık ettiği ve dil cambazlığı yaptığı için Platon'u temiz olmayan ilişkiler kurmakla veya bu konuda yazmakla suçlamışlardır. Dolayısıyla Maximus Tyrius da, Sokrates ile Platon'un bu hususta mazur görülebileceği sonucuna varır. Haydi eski yazarlar onun bu kusurunu gözden kaçırdılar diyelim, tanrısal Platon kınanmalı mıdır? Hayır, Cato'nun içki huyu için denildiği gibi, eğer Cato sarhoşsa sarhoşluk kötü

huydan sayılmamalıdır. Ficinus, Platon'u savunur ve onu suçlayanların, suçlamalarında haksız olduğunu söyler. Valleriola şöyle der: "Takdire şayan bir duygu olan aşktan bahsetmekte, araştırmam için geniş ve felsefi bir zemin vardır, aşk nedeniyle nice âşıklar divane olmuştur; izninizle, ciddi düşünceleri bırakıp bu felsefi alanlarda gezineyim, ilham perilerinin hoş ağaçlıklarına bakayım, orada bizi süslemekle kalmayıp kokuları ve nektarlarıyla ruhumuzu da doyuracak ve bilgiye susamış zihinlerimizi dolduracak binbir çeşit çiçekle taşlar yapalım." Sizin sabrınızı zorlayıp yazarı da yoran sert ve nahoş melankoli bahsinden sonra, hukukçu Godefridus ve Laurentius ile başbaşa kalıp bu zorlu çalışmadan sonra biraz dinlenelim, çünkü "pek çok ağırbaşlı din âlimi ve değerli adam, edebe hiç aykırı düşmeksizin, kendilerine ve diğerlerine yardım için gönüllü olup bu konuda eserler yazmışlardır." Nicephorus'un anlattığına göre, bir piskopos olan Heliodorus, Theagenes ve Chariclea'nın aşk hikâyesini yazmıştı ve kendi çağının bazı Catovâri adamları onu bu eseri için kınadığında, kitabından vazgeçmektense piskoposluk görevini terk etmeyi seçmişti. Eski din âlimlerinden Aeneas Sylvius, bizzat Papa II. Pius'a itiraf ettiği üzere, kırkını geçtikten sonra Euryalus ve Lucretia'nın ahlaksız aşklarının öyküsünü kaleme almıştı. Böyle hafif, hülyalı şeyler yazmış daha kaç tane büyük bilgin geliyor aklıma! Beroaldus, Erasmus, eseri İspanyolcada yirmi dört defa basılmış Apheratius ve daha pek çokları. Öyleyse bu mutluluk verici alana açılarak ilham perimi ve yorgun okurlarımı biraz dinlendireyim. *Hoc deliciarum campo*, der buna Fonseca: Acı bir konuya aşk

gibi daha keyifli bir şey serpiştirmek. *Edulcare vitam convenit, curas nugis* diye öğüt verir şair*; hayatımızı, onu keyifle yaşatacak oyuncularla tatlılaştırmak güzel şeydir. Plinius şöyle der: *Magna pars studiosorum amoenitates quaerimus*, pek çok öğrencimiz sever böyle keyifli konuları. Macrobius bize bunun aksini öğreterek eski bilgelerin her tür hafif külliyatı çalışma odalarından çıkarıp kulağa hoş gelmekten başka faydası olmayan şeyler diye çocuk evlerine gönderdiğini anlatsa da Apuleius'a dayanarak Solon, Platon, Xenophon ve Hadrian gibi çok aziz hamilerin böyle eserlere kıymet verdiğini söyleyeceğim. Benim düşünceme göre, bunlar hoş gitmeyecek, uygunsuz şeyler değildir. Propertius'un** üzerine yazarken Beroaldus'un yaptığı gibi kesin konuşup, *tam suavia dicam facinora, ut male sit ei qui talibus non delectetur, neque dicam ea quae vobis usui sit audivisse, et voluptati meminisse* (size öyle hoş öyküler anlatacağım ki beğenmeyenin başına bela gelir ama anlatacaklarım, dinlemesi kazançlı ve hatırlaması zevkli şeyler olmayacak) demeyeceğim. Lipsius'un Epictetus için yazdığı gibi bir övgü almayı ne bekliyor ne de umuyorum: *Pluris facio quum relego; remper ut novum, et quum repetivi, repetendum*, okudukça okumayı daha çok arzuluyorum. Sizi bildirgelerle sık-boğaz etmeyecek, ilginizi çekmek için yalvarmayacağım, eğer yazdıklarım hoşunuza giderse ne âlâ. Plinius, *severitatem jucunditate etiam in scriptis condire*, eserlerimizi keyifli sohbet-

* “Şair”den kasıt, İsa’dan önce II. yüzyılda yaşamış Romalı yazar Gellius’tur. (ç.n.)

** Romalı şair, MÖ I. yüzyıl. Genç yaşta ölmüştür. Sevgilisi Cynthia için yazdığı şiirlerle tanınır. (ç.n.)

lerle süslemeyi, münasip ve uygun bulmaktadır. Synesius* da buna onay verir: *Licet in ludicris ludere*, boş mevzularda hoş-beş etmek caizdir. Şair**, boş gevezeliğe hayrandır:

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.

(Faydalı sözle keyifli sözü harmanlayan kişi,

Oybirliğiyle birinci sıraya yerleşmeli.)

Hiç kuşku yok ki, böylesi oyuncakları okumayı, benim yazdıklarına yeğleyenler var. Aretine'in Antonia'sı, "Bir tiyatro oyunu seyretmek yerine senin felsefe yapmanı dinleyeceksem, öleyim daha iyi!" der. Kesinlikle onunla aynı görüşü paylaşan başkaları da var, bu hususta Hierome şahidim olsun: "Çoğu insan, Platon'u okuyacağına Apuleius'u okur." Tully bile, Platon'un Timaeus'unu anlamadığını, o yüzden o eserden hazzetmediğini itiraf eder ve her okul çocuğu, parmaklarının ucunda Grunnius Corocotta Porcellus'un*** ünlü vasiyetini taşır. Komedî şairi**** şöyle demiştir:

Id sibi negoti credidit solum dari,

Populo ut placerent quas fecisset fabulas,

İnsanları memnun edip kulaklarını gıdıklamayı, tek gaye ve ilim edindim. Fakat benim samimi dileğim sadece memnuniyet değil yarar da sağlamaktır, *non tam ut populo pla-*

* Geç Roma döneminden filozof. Ciddi yazılarının yanında, *Kelliğe Övgü* adlı mizahi bir tezi vardır. (ç.n.)

** Bu dize Horatius'a aittir. (ç.n.)

*** Roma edebiyatında masal kahramanı. Pocellus bir domuzdur ve kasabı oyalamak için ona vasiyetini yazdırır. Çocuklar ders kitabı yerine masal okuduğu için öğretmenler Porcellus'tan çok şikâyetçiydiler. (ç.n.)

**** Terentius kastediliyor. (ç.n.)

cerem, quam ut populum juvarem; ve umarım ki yazılarım insanlara, iştahı artırıp damağı aldatırken, tüm bedeni tedavi eden şeker kaplı haplar gibi gelecek, satırlarım akli hem eğlendirip hem güçlendirecek. Sanırım girizgâhı yeteri kadar uzattım, eğer halen aksini düşünen varsa, Ausonius'un Ma-daurensis'u savunmak için dediğini anımsasın: "Hayatını bir filozof gibi yaşadı, mektuplarını bir âşık gibi yazdı; verdiği hükümlerde çelik gibi sertti, Caerellia'ya yazdığı mektupta başıboş bir serseriydi." Annianus, Sulpicius, Evenus, Menandros ve daha nice eski şair arzulu yazılar kaleme almış, *Fescenninalar* ve *Atellaneler**, şuh şarkılar, *laetam materiam* yazmıştır fakat çok mazbut, düzgün, iffetli hayatlar *in moribus censuram et severitatem*, sürmüşlerdir.

Castum ecce decet pium poetam

Ipsum, versiculos nihil necesse est,

Qui tum denique habent salem et leporem.

Doğrudur, şair dediğin namusludur,

Fakat mısralar öyle olmasa da olur,

Yeter ki zekice yazılsın, arsızken daha caziptir şiirler.**

Ben de Catullus'la aynı fikirdeyim ve kendi adıma aynı özüre sığınyorum: *Hoc etiam quod scribo, pendet plerumque ex aliorum sententia et auctoritate; nec ipse forsan insanio, sed insanientes sequor. Atqui detur hod insanire me; semel insanivismus omnes, et tute ipse opinor insanis aliquando, et is, et*

* Roma halk şiirinde iki tür. Buradaki bağlamıyla *Fescennina* düğün şarkısı, *Atellane* komik şiir demektir. (ç.n.)

** Catullus'un *Aurelius* ve *Furius*a Cevap adlı şiiri. Şiirin geri kalanı ağır küfürler içermektedir. (ç.n.)

ille, et ego scilicet (daha çok başkalarının beğenisine ve değer yargılarına göre yazıyorum, şahsen deli değilim ama delileri takip ediyorum. Kabul edelim, bu beni deli gösteriyor; hepimiz bazen çılgınca şeyler söyleriz; şu da söyler, bu da ve tabii ki ben de.) *Homo sum, humani a me nihil alienum puto* (Ben bir insanım, insani olan hiçbir şey bana yabancı değildir). O benzer bir kabahatten suçlanınca kendini savunmak için ne dediyse aynısını söylemek benim de hakkımdır, *Lasciva est nobis pagina, vita proba est*; dizelerim ne kadar hatalı olsa da hayatım dürüsttür. *Vita verecunda est, musa jocosa mihi*. Fakat bence böyle özür dilememe gerek yok; ben, Platon'un aktardığına göre Sokrates gibi, aşktan bahsederken yüzümü saklamak ya da Jüpiter ona Merkür'ün evliliği hakkında soru sorunca Pallas'ın entarisinin başlığıyla yaptığı gibi, gözlerimi örtmek zorunda değilim; *quod super nuptiis virgo consulitur*, bu öyle şuh, açık saçık veya ahlaksızca bir mevzu değil; sizin kulaklarınızı burada yazdığım sözlerin hiçbirisi rahatsız etmedi. Yani pek çok Fransız ve İtalyan yazarın, uluslarının çağdaş lisanıyla yazarken yaptığı şeyi yapmadım hatta bazı Latince yazan insanların, Zanchius'un, Asorius'un, Abulensis'in yazdığı gibi şeyler yazmadım. Ya da Burchardus'un yazdığı gibi, Rivet, onu *Priapeiis*'i yazarken Virgilius'un, *Catalectis*'i yazarken Petronius'un, *Lysistrata*'yı yazarken Aristophanes'in, Martialis'in ve diğer putperest yazarların olduğu kadar şuh olmakla itham eder. O putperest yazarlar ki, birisi onlar için şöyle demiştir: *Qui tam atrociter hoc genere peccarunt, ut multa ingeniosissime scripta obscaenitatum gratia castae mentes abhorreant* (bu hu-

susta o kadar iğrenç bir sapma içindeydiler ki, en usta yazarlar bile temiz zihinleri müstehcenlikleriyle çileden çıkarırlar). Bu kitap öyle küfürlü bir şey değil; namuslu, büyük kısmı ciddi, hatta dinle ilgili bir kitap. Ne demişler: “Sevgiyi bulmak aşkıyla yanıp tutuştuk, sevgiyi aradık ve bulduk.” Utanmadan itiraf edeyim ki bu hafif makalemi (eğer hafifse), kitabımın önceki baskılarında yer almayan ve çok iyi bir yazardan yaptığım bir alıntıyla pekiştirdim: *Quod extendi et locupletari hoc subrectum plerique postulabant, et eorum importunitate victus, animum utcunque renitentem ed adegı, ut jam sexta vice calamum in manum sumerem, scriptionique longe et a studiis et professione mea alienae me accingerem, horas aliquas a seriis meis occupationibus interim suffuratus, easque veluti ludo cuidam ac recreationi destinans* (bu konuda daha uzun uzadıya durmam için yalvaranların ısrarına dayanamadım, bu hafif uğraşıya ciddi meşgalelerimden birkaç saat ayırdım ve çekincelerimi yenip mesleğime ve eğitimime çok yabancı bu konuyu altıncı defa yazdım).

Cogor...retrorsum

Vela dare, atque iterare cursus

Olim relictos

(Yolumdan yüz geri edip geldiğim yoldan dönmek zorunda kaldım,)

Etsi non ignorarem novos fortasse detractores novis hisce interpolantionibus meis minime defuturos

(Her ne kadar, böyle yaparak taze düşmanlar kazanacağımı bilsem de.)

Godefridus'un kitabını yazarken korktuğu şey başıma gelirse ve birisi beni sırf aşkın sebepleri, cazibesi, semptomları, ah-laka uygun ve uygunsuz türleri ve şehvet üzerine yazdım diye hafiflikle ve edepsizlikle suçlarsa kendimi savunmak için söylemeyi uygun bulduğum şeyler bunlardır. "Başkalarını edepsizlikten caydırmak için yazıyorum, edepsizlik öğretmek için değil, kahramanca veya Herkülvâri denen aşkın ne kadar boş bir züppelik olduğunu göstermek için" ve "aşka bir deva bulmak için." Bu konuyu da, diğerleri gibi serbestçe işleyeceğim.

Sed dicam vobis, vos porro dicite multis

Millibus, et facite haec charta loquatur anus.

(Ben size anlatacağım, siz anlatın binlerce başka kişiye
Ve bu sayfa yaşlı bir kadın gibi gevezelik etsin.)

O yüzden, eğer bu makalenin bir bölümü sana hafif gelirse, sevgili okur, beni kınama ve fazla eleştirme. *Omnia munda mundis* (temiz olana her şey temizdir), terbiyeli bir kadın için çıplak bir erkek bir resimdir sadece, Augusta Livia'nın dediği gibi: *Mala mens, malus animus*, kötü görmek, kötü niyet belirtisidir; bir şey nasıl görülmek isteniyorsa odur. Eğer bu eseri hafiflik sayarsanız, ben de size Lipsius'un Plautus'un eserlerinin bazı bölümleri için yapmamızı tavsiye ettiği şeyi tavsiye ederim: *Istos quasi Sirenum scopulos praetervehare* (Sirenlerin beklediği kayaları geçer gibi geçin), eğer bir şey hoşunuza gitmezse onu geçin veya iyi olan şeyleri kötülerle kıyaslayıp hepsini tümünden reddetmeyin. Martialis'in şu mısrasını çevirip Hierome Wolfius'un yaptığı gibi, şimdiki amacıma uyarlayalım: *Sunt mala, sunt quaedam medicria, sunt bona plura*; bazıları kötüdür bazıları iyi, bazıları ise tarafsız. Ben biraz daha

ileriye giderek Martialis'in şu mısralarını ekliyorum: *Levicula quaedam et ridicula ascribere non sum gravatus, circumforanea quaedam e theatris, a plateis, etiam e popinis* (Tiyatrolarda ve pazar yerlerinde, hatta lokantalarda şimdi yaygın olan bazı hafiflikleri ve absürtlükleri taşlamaktan geri durmadım). Daha sevimsizce, hafif veya komik bazı şeyleri, *litans Gratiis* (sanat tanrıçalarına adak adamak) niyetine, her okurun iyiye yormasını rica edeceğim. Ve Julius Caesar Scalinger'in Cardan'dan rica ettiği üzere, *Si quid urbaniusculum lusum a nobis, per deos immortales te oro, Hieronyme Cardane, ne me male capias* (Eğer hafif damardan bir şeyler yazmışsam lütfen bunu yanlış anlama). Senden rica ediyorum, sevgili okur, beni yanlış anlama veya burada yazılanlardan yanlış bir anlam çıkarma; *per Musas et Charites, et omnia poetarum numina, benigne lector, oro te ne me male capias*: Bu komik bir konu ve ağır bir ruh hâli içinde senden kusurları hoş görmeni ve yargıda bulunmayı biraz ertelemeni, küçük hatalara göz yummanı ya da en azından gıybet etmemeni, yapabilirsen yazımdan iyi bahsetmeni ve bana başarı dilemeni istiyorum. *Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem* (bana nasip et, Arethusa, bu son emeğimden meyve almayı).

Fakat *velis, nolis, audacter stadium intrare* (siz istesenez de istemesenez de bu arenaya cesaretle girmeye) karar vermiş bulunuyorum. Philostratus'un anlattığı Eleusis'li güreşçiler gibi, kendimi bu umumi sahnede gösterecek ve sevgi denen trajikomediten, eldeki konunun gereğine ve sahnenin taleplerine göre bazen komik bazen alaycı, bazen karışık tonda birkaç perde oynayacağım.

Melancholia - Hans Sebald Beham

Aşkın Başlangıcı, Öznesi, Tanımı ve Türleri

“Aşkın sınırları çoktur ve geniştir, aşka giden yol uzun ve dikenlidir,” ve bu nedenle Scallinger, Cardan’ı “Aşk hafife alınacak bir konu değildir,” diyerek paylar. Aynı şekilde eleştirilmemek için, aşkın her türünü, aşkın tabiatını, başlangıcını, türlerini, hedeflerini; ne zaman ahlaklı ve ne zaman ahlaksızca, bir erdem veya bir günah, doğal bir arzu veya bir hastalık olduğunu; gücünü ve etkilerini, aşkın nereye kadar uzanabildiğini inceleyeceğim: Gerçi kitabın ilk kısmında, insanın dengesini bozan tesirlerden bahsederken bu hususta bir şeyler söylemiştik; “sevgi ve nefret en yaygın hislerdir, diğer hisler bunlardan doğar ve bunlara tabiidir,” demişti Piccolomineus. Ve Nicholas Causinus, aşka diğer tüm sevgilerin *primum mobile*’si (itici gücü) der, aşk duygusu diğer tüm sevgileri içinde barındırmış. Şimdi, aşkın ne olduğunu, öznenen özneye nasıl değiştiğini, ne zaman kusurlu olduğunu ve ne zaman (ki buna çok sık rastlanır) aşırıya kaçtığını ve ölçüyü aşıp melankoliye yol açtığını göstermek için konuyu güzelce açacağım.

Aşk, evrensel olarak bir tür arzu, sevilenin büyük önem

taşıdığını gösteren bir sözcük olarak tanımlanır ve her ne kadar bu konuda en çok eser vermiş yazar Leon Habreus üçüncü diyalogunda iki tür sevgiyi birbirinden ayırmaya da, ilk diyalogunda aşkı sevgiden ayırır ve aşkın tutkudan kaynaklandığını söyler. “Aşk gönüllü bir sevgidir, iyi olandan zevk alma arzusudur. Arzular talep eder, aşk onun talep ettiği şeye ulaşır; birinin bittiği yerde diğeri başlar; sevdiğimiz şeyler yanımızdadır, arzuladığımız şeyler uzaktadır.” Plotinus, “Aşk üzerinde düşünmek için verilen emeğe değer, aşk ister tanrıdan ister şeytandan, ister aklın bir heyecanından geliyor olsun; isterse kısmen tanrıdan, kısmen şeytandan, kısmen akıldan kaynaklansın,” der. Neticede aşkın, bu üç etkidenden üçünün ortak katkısıyla oluştuğu, güzel ve düzgün olana karşı bir arzudan doğduğuna karar verir ve onu “iyiye arzu duyan aklın eylemi” diye tanımlar. Platon, şiddeti ve diğer duygular üstündeki egemenliği yüzünden aşka “büyük iblis” der ve onu “iyi şeylerin yakınımızda olmasına yönelik arzu” olarak tanımlar. Ficinus, bu tanıma “güzel” sözcüğünü ekler: “Aşk, iyi ve güzel şeylerin tadına varma arzusudur.” Austin, bu genelgeçer tanıma açarak, aşkın kalbin bir eğlencesi olduğunu, “elde etmek istediğimiz, sahip olmaktan keyif aldığımız, yokluğunda şiddetle arzuladığımız, neşe içinde huzur bulduğumuz şeylere karşı” duyulduğunu söyler. Scallinger, *Exercitationes*’in üç yüz birinci sayfasında bu eski tanımlara saldırır, aşkın arzu veya iştahla tanımlanmasına izin vermez; “zira arzuladığımız şeyleri elde ettiğimiz an onlara karşı iştahımız kaybolur.” O, sevgiyi “sevdiğimiz şeylerle birleşmemizi veya o şeylerle birliğimizin de-

vamını sağlayan his,” olarak niteler; bu da Leon Habraeus’un verdiği tanımla kısmen örtüşmektedir.

Sevginin şekli, objesiyle beraber değişir; obje daima iyi, sevecen, güzel, canayakın, hoş olmak zorundadır. *Ethics*’ten öğrendiğimiz üzere, “Her varlık iyi şeyleri arzular,” ya da en azından iyi görünen şeyleri. *Quid enim vis mali*, diyerek mantık yürütür Austin, *dic mihi? Puto nihil in omnibus actionibus*; hiçbir hareketle, düşünce veya arzuyla zarar aranmaz, *nihil mali vis*; kimse kötü tahıl yetiştirmek, kötü toprak ekmek, yararsız ağaç büyütmek istemez, herkes iyiyi ister: İyi bir hizmetkâr, iyi bir at, iyi bir oğul, iyi bir arkadaş, iyi bir komşu, iyi bir eş. Bu iyilikten güzellik doğar, güzellikten zarafet ve alımlılık gelir; bir tek özellik, ateşin ışık verdiği gibi pek çok yöne yayılır, bize kendini sevdirebilir ve onu istememizi sağlar. Eğer gözümüze hoş ve çekici gelmeseydi, onun peşinden gitmezdik. “Seven tüm erkekleri,” der Aristoteles *Magna Moralia*’nın* dokuzuncu kısmında, “ilkın güzellik ve biçimlilik büyülemiştir.” Sevginin öznesi değiştikçe, sevgimiz de değişir; Proclus’un dediği gibi, *omne pulchrum amabile*, her güzel şey sevgiye değerlidir; sevdiğimiz şey gözümüze güzel ve zarif gelen şeydir ya da en azından biz onu öyle görmüş, öyle değerlendirmişizdir. “Sevecenlik, sevginin objesi ve ölçüsüdür, sevginin neticesi de uğruna sevilen ve zihnimizin tadına varmak istediği o sevecenliği elde etmektir.” Ve sevilen şey bize özellikle iyi ve güzel görünen şeydir, ne de olsa iyilik, güzellik ve bütünlük, birbirle-

* “Büyük Etik”. Günümüzde Aristoteles’in değil, onun ekolünden gelme bir başka filozofun eseri olduğu düşünülüyor. (ç.n.)

rinden ayıramazlar. Platon, güzellik ışıldar der, onun nuru ve ışıltısı ona hayran olmamızı sağlar, bir özne ne kadar güzelse onu elde etmek için o kadar büyük şevkle çalışılır. Zira, yine Platon'un tanımladığı üzere, "Güzellik canlı bir ışıltı ve parlamadır, cisme işlemiş iyilikten gelen düşünceler, kaynaklar, nedenler ve gölgeler akıllarımızı bu iyilikle bütünleşip onunla bir olmak amacına yöneltir." Diğerleri, güzelliği tüm yapının kusursuzluğunda ararlar: "Güzellik düzgün simetriden, parçaların ölçülülüğü ve düzenliliğinden gelir ve bu güzellikten türeyen şıklığa zarafet denir, bu nedenle tüm güzel şeyler zariftir." Zarafet ve güzellik böyle harika bir şekilde birbirlerine eşlik ettiğinden, "ruhlarımızı tatlılıkla, kibarlıkla ve şiddetli cazibeleriyle kazanırlar, yargı yeteneğimizi şaşırtırlar ve bunlar birbirlerinden ayırt edilemezler. Güzellik ve zarafet, görkemli ve ilahi güneşten gelen parlak ışık gibidir." Güneş ışınları nasıl farklı cisimlerden yansır ve her duyumuzu ayrı etkilerse "güzelliğin de gözlerimiz ve kulaklarımızca algılanan veya iç ruhumuzca kavranan farklı türleri vardır," der Platon, *Phaidros*, *Hippias*, *Şölen* diyaloglarında. Ve âlimlerin pek çok hatasını düzelttikten sonra, güzelliğin tüm varlıklarda mevcut bir zarafet olduğunu, gözü, kulağı ve bizzat ruhu sevindirdiğini söyler; Valesius, bundan kulağımıza, gözümüze ve ruhumuza ne hitap ederse onun mutlaka güzel ve bize keyif verici olduğunu çıkarmıştır: "Ve hiçbir şey, kulağımızı memnun edip ruhumuzu dinginleştirmekte müzikten daha iyi değildir." Güzel evler, resimler, meyvelikler, bahçeler, tarlalar, güzel bir atmaca ve güzel bir at bize makbul gelir. Gözümüze ve kulağımıza ne memnu-

niyet verirse ona güzel deriz: “Zevk, diğer duyularımıza aittir ama güzelliği ve zarafeti sadece bu iki duyumuz tanır.” Güzül varlıklar çok çeşitlidir ve gözümüzü, kulağıımıza, ruhumuza yaptıkları etkiler de çeşitlidir, bu da bazı insanlara, sevillecek ne kadar çok varlık varsa sevginin de o kadar çeşidi olduğunu iddia etme fırsatı vermiştir. Buna göre, sevginin bir türü Tanrı’dan gelmektedir, bu sevgi hakkında ve Aziz Dionysius’un ilahi sevgisi üzerine pek çok Kilise Babası ve çağdaş din âlimleri eserler yazmışlardır, *de amore dei* (Tanrı sevgisi üzerine) dedikleri bu eserler pek çok paraenetik* tartışma içerir; diğer tür sevgi Tanrı’nın yarattıklarına yöneliktir: Bedenin güzelliği vardır, erdemin güzelliği vardır ve Austin’in tabiriyle *quam videmus oculis animi*; zihin gözümüzle gördüğümüz, *formam martyrum* (şehitlerin güzelliği) vardır. Tully, zihin gözümüzle gördüğümüz güzelliği maddesel gözlerimiz de görebilse, onun karşısında şiddetli bir tutkuya kapılacağımızı ve ruhumuzun o güzellikle doyacağını söyler. Uzuvlardan gelen, jestler, hareketler ve konuşmanın zarafetinden ve canlıların, erkeklerin ve kadınların (bilhassa eski şairlerin, zarafet tanrıçalarını Venüs’ün yandaşı, hizmetkârı ve yol arkadaşı saymasına yol açan kadın cinsinin) beden ölçülerindeki uyumdan kaynaklanan güzellik, neredeyse sonsuzdur ve ismi, yöneldiği cismin adına göre değişir: Para sevgisi, kıskançlık, güzellik sevgisi, şehvet, herhangi bir zevk için duyulan ölçüsüz arzu, cinsel istek, dostluk, sevgi ve iyi niyet ya erdemdir ya da ahlaksızlıktır, ya dürüsttür ya da değildir. Sevginin aşırılığı kusurluluktur, kahramanca aşk

* Dönemin felsefi terminolojisinde, öğüt verme amacıyla yazılmış eser veya diyalog. (ç.n.)

ve dini aşk buna örnek gösterilebilir, yeri gelince bu konuya değineceğiz. Tüm bunlar, bedende etkiledikleri organa göre iki ana kategoriye ayrılabilirler, bu organlar beyin ve karaciğerdir: *Amor et amicitia* (aşk ve dostluk) denen şeyi Scaliger, *Exotericarum Exercitationum*'un üç yüz birinci sayfasında, Vaelsius ve Melancthon ise Platon'un eserlerinden çıkardıkları *Philein* ve *Eran** kavramlarıyla ikiye ayırır. Pausanias'ın meşhur nutuğunda da iki Venüs'ten yani iki sevgiden bahsedilir. "Bunlardan birincisine, eski çağların anasız doğumla dünyaya gelmiş, gökten inmiş Venüs'üne Göksel Venüs deriz; daha genç olana, Jüpiter ile Dione'nin kızına ise sadece Venüs deriz." Ficinus, bu konu hakkındaki yorumunda, Platon'un izinden giderek bu sevgiye iki şeytan ya da bizim inancımıza daha uyanını** söylersek, ruhlarımızın yanında uçuşan iyi ve kötü iki melek der. "Biri bizi cennete yükseltir, diğeri cehenneme çökertir; iyi olanı, bizi uğrunda adalet mücadelesi vereceğimiz, dindarca işler yapacağımız, felsefe çalışacağımız ilahi güzellik karşısında düşünmeye iter; diğeri yani bayağı olanı, kötü olsa da saygıya layıktır, zira bu iki sevginin ikisi de kendi tabiatları dahilinde iyidir: Çocukların üretilmesi de, en az gerçeklerin keşfedilmesi kadar gereklidir ama bazılarımız bu tür sevgide aşırıya kaçıp ruhlarını diğerk sevgiden uzaklaştırdığı ve bayağı işlerle meşgul olduğu için, bu tür sevgi kötü görülür ve kınanır olmuştur." Ficinus'tan bu kadar alıntı yaptığımız kâfi. Aziz Austin, *Civi-*

* Yunanca, *Arkadaşça Sevgi* ve *Tutku* anlamına gelen iki sözcük. (ç.n.)

** Eski çağlarda insanlara yol gösterdiğine inanılan ruhlar, Hristiyanlığın yayılmasından sonra meleklerle veya cennetten kovulmuş kötü meleklerle özdeşleştirildi. (ç.n.)

tate Dei'nin on beşinci cildinde aşağı yukarı aynı şeyi söyler: "Her mahluk iyidir, her canlıya karşı iyi ve kötü sevgi beslenebilir," ve "İki şehirde, iki tür sevgi mevcuttur: Kudüs ve Babil, biri Tanrı'yı diğeri dünyayı sever; hepimiz işte bu iki kentin sakinleriyiz, kendimizi incelersek hangisinin vatandaşı olduğumuzu kolayca bulabiliriz." İki tür sevgiden biri, dünyadaki tüm kötülüklerin kaynağı, diğeri ise bütün iyiliklerin kaynağıdır. *De Moribus Ecclesiae Catholicae*'nin on beşinci kısmında sözünü ettiği dört büyük erdemin, aslında sevginin temiz tezahürlerinden başka bir şey olmadığını söyler; *Civitate Dei*'nin yirmi ikinci cildinde de erdemi, sevginin kurduğu düzen diye adlandırır. Thomas da birinci kitabının ikinci kısmında bunu detaylı olarak inceleyip tasdik etmektedir. Lucianus, yine sevgi için kendine göre bir ayırım yapmıştır: "Sevginin bir türü denizde doğdu, genç adamların göğsünde deniz gibi değişken ve fırtınalıdır ve ateşli bir şehvete yol açar; diğeri gökten inme altın zincirdir ve ilahi bir şiddetle, Tanrı'nın suretinde yaratılmış ruhumuzu sarsar, bizi bir zamanlar içinde yaratıldığımız içsel ve ebedi güzelliği düşünmeye sevk eder." Beroaldus da, benzer şeyleri bir mektubunda ifade etmiştir:

*Dogmata divini memorant si vera Platonis,
Sunt geminae Veneres, et geminatus amor.
Caelestis Venus est nullo generata parente,
Quae casto sanctos nectit amore viros.*

*Altera sed Venus est totum vulgata per orbem,
Quae divum mentes alligat, atque hominum;
Improba, seductrix, petulans, etc...*

Eğer tanrılara denk Platon'un savları doğruysa,
İki Venüs, iki tür sevgi var dünyada,
Biri gökten geliyor; doğmamış, doğurulmamış,
Ruhlarımızı bir araya getiriyor.
Diğeri tüm dünyada meşhur,
Tanrıların ve insanların kalplerini bağlıyor;
Yalancı, başına buyruk, baştan çıkarıcı,
Her istediğini, istediği an yönetiyor.

Origen de, Kutsal Kitap'a getirdiği yorumda sevgiyi ikiye ayırır; sevgilerden biri Tanrı'dan gelir, diğeri şeytandan. Pek çok insan, bu hususta Origen'i tekrarlar ve taklit eder. Her iki sevgi de (ikisinin de burada değinmeyeceğimiz pek çok alt türü vardır) aşırı veya kusurlu iken, kötüye kullanıldıklarında veya dejenere olduklarında, yeri gelince değineceğimiz özel bir melankoliye sebep olurlar. Austin, bir diğer tezinde, sevgiyi iyiye veya kötüye kullanılabilir üç kategoriye ayırır: "Tanrı'ya karşı, komşuya karşı ve dünyaya karşı sevgi. Tanrı bizden üstündür, komşumuz bize denktir, dünya bizim aşağıımızdadır. Tanrı'ya olan arzumuz üç kanaldan akar; komşumuzla ilgili olan iki, dünyaya karşı olan ise bir. Tanrı'ya karşı arzumuz Tanrı'dan gelir, Tanrı'yla birliktedir ve Tanrı'ya yöneliktir. Tanrı'dan gelir çünkü insan Tanrı'yı neden ve hangi sebeple seveceğini yine Tanrı'dan öğrenir. Tanrı sevgisiyle, Tanrı'nın iradesine hiçbir konuda isyan etmeyen insan Tanrı'yla birliktedir. Ve insan, ruhunu Tanrı'ya teslim etmek ve onun yanında huzur bulmak istediğinde, sevgisi Tanrı'ya yönelmiştir. Komşumuza olan sevgimiz, kaynağını komşumuzda bulabilir ve

komşumuzla beraber akabilir ama bizden ona doğru akmaz. Ondan kaynaklanabilir, onun güvende olması ve işlerinin iyi gitmesi bizi sevindirebilir; onunla birlikte akarken, Tanrı'ya olan yolculuğumuzda komşumuzun bize arkadaşlık ve yoldaşlık etmesini isteyebiliriz. Ama sevgimiz ona yönelmez çünkü insanoğlundan bize gelecek bir yardım yoktur, insana umut ve güven bağlanmaz. Dünyaya karşı olan sevgimiz dünyadan bize akar, dünyaya bakınca Yaratıcı'nın eserlerine hayran oluruz ve yaratıklara bakarak Yaradan'ı överiz. Eğer sevgimiz dünyanın yanında yer alacak olursa her şeyin geçici olduğu bu dünyada sevgimiz ya bir zorlukla karşılaşp yok olur ya da bollukla karşılaşp fazla büyür. Dünyaya doğru akan sevgi ise, dünyanın boş keyiflerine ve meşgalelerine saplanıp kalır.” Sevgiyi kategorilere ayırmak için daha nice girişimler vardır ama (Scalinger'in *Exercitationes*'in beş yüz birinci sayfasında Cardan'a getirdiği itirazdaki gibi) “Pis ateşli şehveti, saf ve ilahi sevgiyle karıştırmak”tan çekindiğim için, Leon Habreaus'un ikinci diyalogunda *Sophia* ve *Philo* arasındaki isabetli ayrımı benimseyeceğim: Doğal, makul ve mantıklı sevgiyi diğer sevgiden ayıracağım. Doğal sevgi ve nefret, canlı ve cansız varlıklarda gözlemlediğimiz sempati ve antipatidir. Dört element, metaller, taşlar; *gravia tendunt deorsum* (ağır cisimler aşağıya yönelir) kuralına uyarlar; bir taş merkezine, ateş yukarıya, nehirler denize çekilirler. Güneş, Ay, yıldızlar, *amantes naturae debita exercere*, kusursuza duyulan sevgi uyarınca dönmeye devam ederler. Bana göre bu, yaradılışın cansız unsurlarında gözlemlediğimiz sevgidir. Mıknatıs, demiri nasıl kendisine çe-

ker? Toprak neden yağmuru özler? Aziz Hierome'a göre hiçbir varlık yoktur ki, *quod non aliquid amat* (bir şeye karşı sevgi göstermesin), sevgi hissinden az da olsa nasiplenmemiş hiçbir hayvan, hiçbir taş yoktur. Bu durum, bitkilerde, otlarda ve sebzelerde özellikle barizdir; asmayla karaağaç arasında büyük bir sempati vardır; asmayla kabak veya zeytin arasında da. *Virgo fugit Bromium* (bakire, Bacchus'u sevmez) demişler: Defneyle asma arasında büyük bir antipati vardır, asma ne defneyi ne de defnenin kokusunu sever, eğer yanında yetişirse defneyi öldürür. Dulavratotu ve mercimek birbirlerine tahammül edemezler; zeytin ve mersin, yan yana büyürlerse kökleri ve dallarıyla birbirlerine sarılırlar. Bu konuda daha çok şey öğrenmek isteyenlerin Piccolomineus'u, Crescentius'un *de Agriculture Vulgare* adlı eserinin beşinci cildini; Baptista Porta'nın *Magia Naturalis*'inin birinci cildindeki bitki ve elementlerin antipati ve sempatileri ile ilgili kısmı; Fracastorius'un *de Sympathies et Antipathies* adlı eserini okumalarını öneririm. Gezegenlerin sevgi ve nefretleriyle ilgili, bütün astrologlara başvurulabilir: Leon Habreaus, bu konu hakkında kapsamlı ve detaylı fikir yürütmüştür.

Hissi sevgi, yabani hayvanlarda bulunur ve Leon Hebraeus'un ikinci diyaloguna göre, şu sebeplerden kaynaklanır: Birincisi, üreme eyleminden aldıkları zevk için, erkeğin ve dişinin birbirini sevmesidir. İkincisi, türün korunması için ve genç yavrular için duydukları arzudur. Üçüncüsü, aynı türden olmanın getirdiği karşılıklı uygunluktur. Epicharmus'un dediği gibi: *Sus sui, canis canis, bos bovi, et asinus asino pulcherrimus*

videtur (domuz domuza, köpek köpeğe, sığır sığıra, eşek eşeğe güzel görünür). Ve Diogenianus'un *Adsidet usque graculus apud graculum* (bir karga diğerrinin yanında oturur) özdeyişi uyarınca canlılar, kendi türlerinin yanında olmaktan hoşlanırlar, *Formicae grata est formica, cicada cicadae* (karınca karıncayı, çekirge çekirgeyi sever). Atasözü, huyu suyu bir olanlar bir araya toplanır, der. Dördüncü sebep, alışkanlık, fayda ve aşinalıktır; bir köpek, aslan veya ayıyla beraber eğitilecek olursa tabiatlarının aksine, bu canlılar birbirini sevecektir. Şahinler, köpekler, atlar sahiplerini ve bakıcılarını severler: Bu konuda pek çok hikâye anlatabilirdim ama onun yerine Gillius'un *History of Animals*'ının üçüncü cildini okumanızı tavsiye edeceğim; ayrıca Lipsius'un köpekler ve atlar hakkında yazdığı iki mektubu ve A.Gellius'un eserlerini de okuyabilirsiniz. Beşinci sebep, canlılığının yetiştirdiği canlıyı sevmesidir: Dişi köpek, bakıcılığını yaptığı çocuğu sever; ördek yavrularına analık eden tavuk o yavruları sever; çalı serçesi, yuvasına bırakılmış guguk kuşu yavrusunu sever, ve daha birçok örnek verilebilir.

Sevginin üçüncü türü, Leon'un tabiriyle *amor cognitionis*, yani akli sevgidir. *Intellectivus amor* da denir ve belirtmeliyim ki, insana yakışan sevgi budur. Bu sevgiyi Tanrı'da, meleklerde ve insanda gözleriz. Tanrı sevginin ta kendisidir, sevginin çeşmesidir; Platon, ona sevginin havarisi der. O, sevgi ve barışın tanrısı, barışın hizmetkârıdır, eğer tüm insanlarla barış içindeyseniz Tanrı sizin yanınızdadır.

*Quisquis veneratur Olympum,
Ipse sibi mundum subjicit atque Deum.*

(Her kim cennetin önünde saygıyla eğilirse kendisini dünyanın ve Tanrı'nın hizmetine adanmıştır.)

“Bu sevgiyle,” der Gerson “cenneti kazanırız” ve Tanrı'nın krallığını alırız. Bu sevgi ya bizzat Teslis'tedir* ya da dünyayı yaratırken gösterdiği sevgi gibi bize, O'nun yarattıklarına yöneliktir. *Amor mundum fecit*, sevgi şehirler kurmuştur. *Mundi anima* (dünyanın ruhu) sanatları, bilimleri ve diğer tüm iyi şeyleri icat etmiştir; bizi erdeme ve insancıl davranışa sevkeden bu sevgidir, birleştirir ve yaratıcıdır: Yeryüzünde barışı ve denizlerde sükûneti o muhafaza eder, tabiatın şiddeti ve fırtınaları karşısında bile neşe bulabilmemizi sağlar; tüm korkuları, öfkeleri ve cehaleti savar. *Circulus a bono in bonum* iyilikten yine iyiliğe giden bir çemberdir bu, çünkü sevgi tüm hareketlerimizin hem başlatıcısı hem sonucu, sebebi ve aracıdır; şairlerimizin simgelerle, dairelerden ve karelerden yapılma armalarla ve işaretlerle bize hissettirdiği de budur.

Si rerum quaeris fuerit quis finis et ortus,

Desine; nam causa est unica solus amor.

Eğer herhangi bir şeyin başını ve sonunu arıyorsan,

Son ver aramaya; bil ki onun sebebi sevgidir**.

Sevgi, der Leo, dünyayı yaratmıştır ve sonra da onu kurtarmıştır. “Çünkü Tanrı dünyayı o kadar sevdi ki, biricik oğlunu verdi***.” “Bakın, Baba bizi o kadar seviyor ki bize Tan-

* Ruh-ül Kudüs, Tanrı'nın ve İsa'nın sevgisidir, bkz. Yuhanna 3:35, 5:20 ve 16:31.

** Dizeler, 16. yüzyıl Alman âlimi Joachim Camerarius'a aittir.

*** Bkz. Yuhanna 3:16.

rı'nın çocukları deniyor*!" Ve onun tatlı inayetiyle, dünyayı koruyan da sevgidir: Gerek tüm varlıkları muhafaza ettiğinde, gerek seçtiği ve gözünün bebeği edindiği azizleri ve Kilise'yi esirgediğinde, sevgisini cömertçe gösterir; Hosea'nın (14:5'te) saygıyla söylediği gibi. Tanrı insanı aziz sayar: *Carior est ipso homo quam sibi*** (tanrılar insanı, insanın kendini sevdiğinden daha çok sever). O, bizi güzel olduğumuz için veya bizdeki herhangi iyi bir özellikten veya sevecenliğinden sevmez, ne de olsa çok kötü ve bayağı varlıklarız; O bizi eşsiz sevgisi ve iyiliğinden, tanrılığın ilahi doğasından ötürü sever. İşte bu, Homeros'un bahsettiği gökten yere inen altın zincirdir, bununla tüm canlılar bağlanmıştır ve yaratıcısına bağımlıdır. Musa'nın dediği gibi, her şeyi o yarattı ve "iyi olduğunu gördü," ve o, yarattıklarını o kadar güzel sevdi ki.

Meleklerin ve canlı ruhların sevgisi kendi aralarında karşılıklıdır, hem de Kilise'miz ile günaha karşı savaşan bizlere karşı ve Tanrı'yı seven herkese karşıdır. Göksel tahttan dünyamızı güneş ışıkları gibi aydınlatır sevgi, meleklerin iyi dilekleri bize akseder; *in salute hominum promovenda alacres, et constantes administri* (İnsanın kurtuluşunu çabuklaştırmak için hep tektedirler ve insanın daimi destekçisidirler). Tövbe eden her günahkâr gökleri neşeye boğar; melekler bizler için dua eder, iyiliğimiz için yakarırılar; onlar bizim *casti genii*'mizdir (saf koruyucu meleklerimizdir).

Ubi regnat caritas, suave desiderium

* Bkz. 1 Yuhanna 3:1.

** Dizeler, Romalı şair Juvenaliş'e aittir. (ç.n.)

Laetitiaque e' amor Deo conjunctus.

İyilik severliğin, güzel arzuların, neşenin,
Ve Tanrı ile birleşen sevginin hakim olduğu yer.

Fani insanlara yaraşan sevgi, sevginin üç alt dalından
üçüncüsü, sonraki bölümün konusu olacaktır.

La Mélancolie – Jacob van Loo

Aşk Melankolisinin Nedenleri; Görünüş, Yüzün, Gözlerin ve Diğer Kısımların Güzelliği ve Tesiri

Benzer pek çok sebep düşünülebilir ama uygun zaman, yer ve diğer güzel cisimler veya suni cazibe, yani öpücükler, güzel konuşma ve sohbet, jestler ve benzeri şuh kıskırtmalar olmaksızın bir faydası olmaz. Kommanus, *de linea amoris* adlı kitabında şehvetin beş derecesinden bahseder; ona esin veren Lucianus gibi o da, konuyu kitabında beş bölümde incelemiştir: *Visus*, *Colloquium*, *Convictus*, *Oscula*, *Tactus* (görünüm, konuşma, yârenlik, buse, dokunuş). Diğerlerinin arasında görünüm, dizginsiz sevgiye giden ilk adımdır ama bazen ses duyusu onun önüne geçer veya hakkında iyi şeyler duyduğumuz insanlardan etkileniriz, öyle ki gözlerimiz henüz görmediğimiz insanı sevmeye koşullanır. Çok şıpsevdi insanlar, sevgiye kolay kapılan, sevgiye kolay kananlar; düzgün bir erkekten veya kadından bahsedildiğini duyunca, daha görmedikleri bu kişiye âşık olabilirler. Bu hususta Achilles Tatius şu gözlemde

bulunur: “Şehvetleri ve ölçü bilmezlikleri o düzeydedir ki, işittikleri dedikodu, gördükleri çehre kadar etkiler onları. Bizans zamanında Trakya’da yaşayan zengin ve genç bir beyzade olan Callisthenes, Sostratus’un güzel kızı Leucippe’den bahsedildiğini duyunca ona öyle âşık olmuş, ünü ve söylentisi yüzünden ona öylesine vurulmuştu ki, onunla mutlaka evlenmeye karar vermişti.” Bazen insanlar, Lucianus’un bizzat yaşadığı gibi, sırf okuyarak etkilenirler: “Panthea’yı ne zaman Xenophon’un eserinden okusam sanki o dilberle berabermiş gibi etkilenirim.” Bu tür insanlar kendilerini bir tür güzellikle kandırırlar; mesela Balthasar Castiilio’nun anlattığı üç genç hanımefendi gibi asla tanışmadıkları, sadece övgüsünü işittikleri bir gence âşık oluverirler. Bazen de bir mektup okuyup âşık olurlar. Çünkü, bir ahlak felsefecisinin de söylediği gibi, işitmekle algılanan bir zarafet vardır, “tıpkı gözle görülen güzellik gibi âşk, düş gücünün içine alınır.” *Ut cupere ab aspectu, sic velle ab auditu* her iki duygunun da tesiri vardır. *Interdum et absentes amamus*, bazen yakınımızda bulunmayanları severiz, der Philostratus ve şu örneği verir: Arkadaşı Athenodorus, ömründe hiç görmediği Corinth’li bir kızı severmiş; *non oculi sed mens videt*, aklımızın gözleriyle görürüz.

Fakat en bilinen ve sıradan âşk, görmeyle gelen âşktır, güzellik ve hoş zarafet taşıyan ışınlar gözden kalbe nakledilir. Plotinus, sevginin görüşten kaynaklandığını söyler. *Si nescis, oculi sunt in amore duces*, gözler sevginin elçileridir ve aşkın ilk adımı görmektir. Lilius Giraldu, *De Musis Syntagma* adlı eserinde gözlerin, bir su kanalının girişindeki iki kapak gibi

olduğunu söyler: “Onlardan içeri, ruhun susuzluğunu gideren ve kalbi ele geçiren, güçlü ve ilahi güzelliğin tesiri geçmektedir; bu güzellik, bazılarının dediği gibi, bir ok veya iğneden daha keskindir, kalpte açtığı yara da daha derindir; kulağımızdan kalbimizdeki o yaraya kadar bir oluk açar ve bizzat ruhumuzu parçalar.” “Kalbimizdeki sevgi gözlerimizden ateşlenir.” Bu müthiş, şaşırtıcı, hayranlığa layık güzelliştir ki, Isokrates’e göre: “Tabiatın tüm hazineleri arasında onun kadar azametli ve kutsal, onun kadar ilahi, sevimli ve değerli bir şey yoktur. (...) O, tabiatın baştacıdır, altını ve nurudur; *bonum si non summum, de summis tamen non infrequenter triumphans*, (iyi şeyler arasında en üstünü güzellik değildir ama diğer tüm iyi şeylere sık sık galip gelir). Güzelliğin gücü şuradan bellidir: Genellikle, çirkin ve görülmesi nahoş şeyleri kınar ve onlardan nefret ederiz ama güzel şeyleri sever ve isteriz. Her şeyde, bizi memnun eden ve cezbeden şey güzelliştir; güzel bir doğan kuşu, güzel bir giysi, iyi yapılmış bir bina, şık bir ev... İranlı Kserkes, Yunanistan’daki tüm tanrıların tapınaklarını yok ettirdiği zaman bile Diana Tapınağı’nı, harika güzelliği ve görkemi hatrına bağışlamıştı. Cansız güzellik bile, bu kadar buyurgan olabilir. Tüm ressamların, zanaatkârların, hatiplerin hedeflediği şey güzelliştir; Platon’un diyaloglarında hekim Erixymachus’un iddia ettiği gibi: “Sanata imkân veren ilk şey güzelliştir; oymacılık, resim, mimarlık gibi sanatlara, modelleri ve perspektifi keşfetmeye, evleri güzel eşyayla döşemeye ve daha pek çok icada o sebep olmuştur.” Nilüferin beyazlığı,

* Bkz. Vaiz, 9:8.

gölün kırmızısı, menekşenin moru, cansız şeylerin ışıltısı, ayın berrak ışığı, güneşin parlak ışıkları; altın, erguvan* ve ışıltılı elmastaki görkem; atın harika endamı, aslanın asaleti, kuşların renkleri, tavuskuşunun kuyrukları ve balıkların gümüşü pulları karşısında sadece hayranlık ve keyif duyarız. “Ve bitkilerde bol, çiçeklerde hoş, hayvanlarda harika olan ama en görkemli hâlini insanda bulan” güzellik, bize kendini sevdirebilir ve onu içten arzulamamızı sağlar, tatlı bir ezgi veya hoş bir konuşma duyduğumuzda; insan elinden çıkma çok kaliteli ve ilginç bir eser gördüğümüzde, ince bir sanatla veya nadide bir nesneyle karşılaştığımızda, aynısına sahip olmak için içimizde bir istek tutuşuverir. Sanatkâr insanları severiz ama insanlara tanrılar ve tanrıçalar gibi sözcükleri, ilahi, yüce, mutlu gibi sıfatları yakıştırmamızın nedeni genellikle güzellikleridir.

Calcagninus, tüm ölümlü insanlar arasında, yalnız güzel-lerin eleştiriden muaf olduğunu söyler: Zengin, ünlü, mutlu adamların arkasından konuşur, onlara yanlış yapar ve onlardan nefret ederiz; onların mutluluklarını kıskanır bunu hak etmediklerini, talihin bize üvey evlat, onlara öz evlat muamelesi yaptığını düşünürüz. Isokrates: “Bilge, adil, dürüst insanları kıskanırız, bizden sevgimizi ancak yaptıkları iyiliklerle kazanabilirler, oysa ilk bakışta sevip tanımak istediğimiz, birer tanrıymışçasına taptığımız insanlar güzellerdir. Başka insanlara buyruk vereceğimize güzellerin kulu olmayı yeğleriz; kendi değerimizi onlara göre ölçeriz, sanki bizimle ne kadar görü-

* Antik çağlarda erguvan rengi, nadir bir kabuklu deniz canlısından elde edilirdi ve çok kıymetliydi (ç.n.)

şürlerse bize o kadar iyilik yapmışlar gibi gelir.” Güzellikleri dışında kötü yürekli ve ikiyüzlü olsalar bile severiz, onları kayırırız, başka hiçbir özellikleri olmasa dahi sırf güzellikleri için onlara her hizmette bulunmaya hazırızdır. Stobaeus’ta o dilbaz Phavorinus’un söylediği gibi: *Dic igitur, o formose adolescens, dic, Autolyce, suavius nectare loqueris; dic, o Telemache, vehementius Ulysse dicis; dic, Alcibiates, utcunque ebruis, libentius tibi licet ebrio auscultabimus.* “Konuş güzel genç, konuş, Autolycus, senin sözlerin nektardan daha tatlıdır; konuş, ey Telemachus, senin sanatın Ulysses’inkinden üstündür; konuş, Alcibiades, bir ayyaş olsan da sözlerini, sanatmış gibi dinleriz.” Böylesi insanların kabahatleri kabahat değildir: Mesela Alcibiades, Anytus’un altın ve gümüş tabaklarını çaldığında adam böylesi kötü bir işi mahkemeye götürmek şöyle dursun (diğer herkes, delikanlının edepsizliğine ve saygısızlığına ateş püskürdüğü hâlde) keşke benden daha çok ve daha güzel şeyler çalsaydı demişti çünkü onu yürekten seviyordu. Bu kadar güzel insanlarda hiçbir değer belirgin değildir, güzellikleri bütün kusurlarını örter; *non enim facile de his quos plurimum diligimus, turpitudinem suspicamus* (sevdiklerimizin bayağılıklarını kolay kolay görmeyiz) çünkü duyma, görme, dokunma dahil tüm hislerimiz ve aklımız da onlara tutsak olmuştur; *omnes sensus formosus delectat.* Pek çok adam, sadece kendileri oldukları için tercih edilmiş ve kral seçilmiştir, eskiden Hintliler, İranlılar ve Etiyopyalılar arasında, ulusun en eli yüzü düzgün insanı, devletin egemen reisi seçilirdi: *Gratior est pulchro veniens e corpore virtus* (bir insanın sahip olduğu değer, taşıyıcısı güzel

olunca daha çok beğeni kazanır). Daha pek çok ulus bunu yapmıştır, Curtius'un ortaya koyduğu gibi: *ingens enim in corporis maiestate veneratio est*, böylesi adamlarda kralı bir hâl vardır. Güzellik, o milletlerde öyle sevilir ki, tüm bedeni tam ve gösterişli olmayan hiç kimse onlarda yönetmeye layık bulunmaz. Lacedaemonya kralı Agis, kısa bir kadınla evlendiği için neredeyse tahtından indirilecekti çünkü halkı, böyle bir kadından dejenere çocuklar doğmasından korkuyordu. Papirius Massovius'un yazdığı biyografiye göre, bir İngiliz keşişin piç evladı 4. Adrian'ın, *inops a suic relictus, squalidus et miser* terk edilmiş yoksul bir çocukken Roma'nın papalığına* kadar yükseleceği kimin aklına gelirdi? Neden oldu bu? *Erat acri ingenio, facundia expedita, eleganti corpore, facieque laeta ac hilari* (tarihçi Nubrigensis'in yazdıklarını tekrarlırsak, genç bir inekle sürdü tarlayı**) bilge bir adamdı, tahsilliydi, tatlı dilliydi, göze hoş gelen umut veren bir görünüşü vardı, iyi ve düzgün bir adam gibi görünüyordu; tek kelimeyle, kazanan bir yüzü vardı ve bu onun özellikle yükselmesini sağlamıştı. İncil'e göre Kral Saul iyi ve güzel bir insandı, Maximianus*** imparator seçilmişti; örnekler çoğaltılabilir. Lactantius'a göre, Apollo'nun, Succron'un kızı Jance'den doğma oğlu Branchus, yetişkinliğe yeni eriştiği günlerde, Taselya'da Kral Admetus'un sürülerine rençperlik

* Eser, İngiliz Kilisesi'nin ayrılmasından sonra yazıldığından Papa, "Roma Papası" diye anılıyor. (ç.n.)

** Yazar İncil'deki Samson kıssasına gönderme yapıyor ve Adrian'ın, güzelliğini nüfuzlu kadınları etkilemek için kullandığını ima ediyor. (ç.n.)

*** Roma imparatoru Maximianus Thrax ve oğlu, yakışıklı ve dev sayılacak kadar uzun boyluydular. Alelade birer askerken yükseldiler ve ordunun desteğiyle devletin başına geldiler. (ç.n.)

ediyordu ve annesine, babasının kim olduğunu sordu. Annesi ona cevap vermeyi reddetti çünkü Apollo bunu yasaklamıştı; ama ısrarlarına dayanamayıp sonunda onu babasına yolladı. Genç adam Apollo'nun huzuruna gelince, *malas dei reverenter osculatus* (tanrının yanaklarını hürmetle öptü), o kadar saygı-değer ve o kadar yakışıklıydı ki, Apollo genç adamın güzelliğinden çok etkilendi ve gözlerini ondan ayıramadı. "Anne babana layık bir evlatsın," diyerek ona altın bir taç ve kahinlik becerisi verdi ve neticede onu yarıtanrı yaptı. *O vis superba formae!* (Ne mağrur bir güç var güzellikte!) Güzellik, tanrıların bile taptığı bir tanrıçadır; *nam pulchros dii amant*, o, *amoris domina*'dır (sevginin sahibesidir). Güzellik sevginin elçisidir, sevginin mıknaıısıdır, bir cadı, bir tılsımdır. Lucianus, Apuleius, Tiraquellus ve diğerleri şu neticeye varmışlardır: Güzellik çeyizin ta kendisidir*, güzellik yeterli bir mirastır, iyi bir kefil-dir, isabetli bir mektuptur. *Imperio digna forma*, güzellik bir krallığı ve ölümsüzlüğü hak eder, der Abulensis *Paradokslar*'ın ikinci cildinde ve ekler: "Ölümsüzlüğe ve ebediyete güzelliğı sayesinde erişenlerin sayısı, başka erdemler sayesinde erişenlerin tümünden çoktur." İda'lı Ganymede, Jüpiter tarafından güzelliğı için göklere kaçırılmıştı. Hephaestion, İskender'in gözdesiydi; Antinous** ise Hadrian'ın. Platon güzelliğe, tabiatın tanıdığı bir ayrıcalık ve tabiatın şaheseri (*naturae gaudentis opus*) der. Theophrastus güzelliğe, dilsiz bir yorum, sözsüz bir kandırmaca ve sessiz bir retorik der. Carneades güzelliğe, insa-

* O yıllarda, gelin evlenirken kocasının ailesine çeyiz parası öderdi. (ç.n.)

** Roma İmparatoru Hadrian'ın sevgilisi. Hadrian, genç yaşta vefat eden bu adamı tanrı ilan etti. (ç.n.)

nı konuşmadan ikna eden şey ve “nöbetçisi olmayan krallık” der çünkü güzel insanların emrinde nice yaverleri vardır. Sokrates, güzelliğe “tiranların üstünde bile hakimiyet kuran” bir tiranlık der: Bu öyle bir tiranlıktır ki, Diogenes’i güzel kadınlara kraliçeler demeye itmiştir, *quod facerent homines quae prae-ciperent*; ne de olsa erkekler onların emrine amadedir. Erkekler, eğer güzelse alelade bir kahpenin karşısında bile, sanki asil bir kadının, bir kontesin, kraliçenin, hatta tanrıçanın huzurundaymışçasına saygı gösterecek, eğilip bükülecek, övgüler düzüp itaat edecektir. Aelian’ın dediğine göre, ölçü bilmez bazı Yunan gençleri sonsuz bir masrafa girmiş, odalık Phyrne’nin güzelliğini ölümsüzleştirmek için onun altın bir heykelini Delphi’ye dikmişlerdi. Çünkü, Athenaeus’ın anlattığına göre, Phyrne son derece güzel bir kadındı, öyle ki Apelles ve Praxiteles, Venüs’ü resmederken model olarak onu kullanmışlardı. Genç erkekler, işte böyle tapınır ve onur verirler güzelliğe, hatta diyebilirim ki krallar bile bunu yapar ve kendi egemenliklerini seve seve güzel bir kadına teslim ederler. “Şarap güçlü, krallar güçlü ama kadınlar hepsinden güçlü.” Zorobabel*, Kral Darius’a, onun prensleri ve asillerine bunu ispatlamıştır. Krallar oturdukları yerden denizi ve karayı yönetirler ve herkes krala vergi öder ama kadınlar, krallara vergi ödetirler ve onların üstünde hakimiyet kurarlar. Altını ve gümüşü olanlar, hepsini güzel bir kadının ayağına seriverir, kendilerini ona adar ve durmadan ona bakarlar ve tüm erkekler o kadını altından ve gümüşten yahut değerli başka şeylerden fazla arzularlar: Ana-

* Bkz. Esdras 1, 3:10.

larını babalarını terk eder, canlarını riske atarlar; zenginlik kazanmak için zahmete ve yolculuğa katlanırlar ki hepsini getirip kadınlara verebilsinler. Sevgilileri için çalar, dövüşür, yağmalarlar. Hiçbir kral çok güçlü değildir ama güzel kadınlar tüm krallardan daha güçlüdür. “Uluslar krallara dokunmaktan korkmazlar mı? Ancak, ben onu şanlı Baartakus’un kız kardeşi kral cariyesi Apame’yle gördüm. O kralın sağ tarafında oturur, kralın başından tacını alıp kendi başına koyar, sol eliyle de krala şamar atardı. Kral da buna ağzı açık şaşkın şaşkın bakardı. Cariye krala gülümserse, kral da ona gülerek karşılık verirdi. Ona öfkelenirse, kendini affettirmek için cariyenin gönlünü alırdı.” Yani güzellik, kralları bile idare etmektedir; hayır, kos-koca ordular ve krallıklar bile, krallarıyla beraber güzellik karşısında büyülenmişlerdir. *Forma vincit armatos, ferrum pulchritudo captivat; vincentur specie, qui non vincentur praelio* (güzellik savaşçıları zapteder, zarafet kılıcı alt eder; muharebede yenilmeyenler güzelliğe mağlup olur). “Bu önemli bir konu,” der Xenophon, “Güzeller ‘Güçlü adam bir şeylere sahip olmak isterse çalışmalı, cesurlar savaşır tehlikeye atılmalı, bilge insan konuşup kendini ispatlamalı ama güzel ve alımlı insan, kolayca, hiç zora gelmeden tüm arzularına kavuşabilir,’ diyerek böbürlenme hakkına sahiptir.” Tanrı ve insanlar güzelliği yüceltmek için işbirliği yapmıştır âdeta; herkes, ona diğer tüm insanlardan fazla şefkat gösterir, eğer dara düşerse tüm dünya güzelle iyilik etmek için sıraya girer. Chariclea, korsanların eline düşmüş ama onunla beraber seyahat eden herkes kılıçtan geçirildiği hâlde o sağ kalmış, güzel bir kadın olduğu için canı ba-

ğışlanmıştı. Türkler, Konstantinopolis'i yağmaladıkları zaman Irene kurtuldu, tutsak edilmek şöyle dursun, Büyük Padişah'ın kalbini çaldı.* Ve Rosamund, Kral İkinci Henry'ye şu sözlerle hakaret etmişti:

Ben çok güzel bir varlıktım,

Talihin bana kral yaptığı adam, bana duyduğu sevgiyle kulum oldu.

Ve gördü ki güzelliğin verdiği imtiyazlar,

Tüm vazifeleri geçersiz kılacak kadar sağlamlar.

Güzellik tanrıları bile ele geçirir, *morosiora numina*'yı (en haşin tanrıları) bile:

Deus ipse deorum

Factus ob hanc formam bos, equus, imber, olor.

(Kralların tanrısı güzellik denen şey uğruna

Kendini bir boğa, bir at, bir yağmur, bir kuğu yaptı)**

Ve önceden ispatladığım üzere, *mali genii* (kötü ruhlar) bile güzellikten etkilenirler. *Formosam barbari verentur, et ad aspectum pulchrum immanis animus mansuescit**** barbarlar bile güzel bir kadın karşısında apışıp kalırlar, güzel bir çehre hırçın bir ruhu yatıştırır. Euripides'e dayanarak Clemens Alexandrinus'un dediğine göre, Truva fethedildiğinde ve savaş bittiğinde, öfkeli Menelaus, büyük bir hınç ve hırsla, kılıcı çe-

* Gözdesi Irene'ye düşkünlüğü "devleti bir Rum köle yönetiyor" söylentisine yol açınca Fatih, Irene'yi öldürmüştü. 17. ve 18. asırlarda pek çok İngiliz yazar, bu trajik olayı konu alan piyesler yazdı. (ç.n.)

** Mitolojiye göre Zeus (Romadaki adıyla Jüpiter) kadınlara yaklaşırken asıl görüntüsünü gizlerdi. (ç.n.)

*** Bkz. Heliodorus, 5. Kitap.

kilmiş hâlde geldi, bütün o savaşın ve çekilen acıların tek sorumlusu Helen'i kendi elleriyle öldürecek. Ama onun güzel yüzünü görünce, kadının ilahi güzelliğine hayran kaldı, silahı elinden düştü ve onu kucakladı; böylesine tatlı bir yaratığa kıyacak gücü bulamadı. *Ergo hebetantur enses pulchritudine*, der atasözü, keskin kılıcın ağzı güzel bir çehreyle körelir ve sertliğin üstesinden gelir. Hatip Hyperides, Atina'da müvekkili Phyrne ahlaksızlığı için mahkeme karşısına çıkarılınca savunma niyetine sadece şunu yaptı: Kadının elbisesinin üst parçasını yırttı ve onun çıplak göğsünü hâkimlere açtı; vücudunun güzelliği ve duruşundaki sevimlilik onlara o kadar tesir etti ki, kadını beraat ettirdiler ve gitmesine izin verdiler. “Ne asil bir adalet!” diye feryat eder Alexandrinus. Kim, güzelliğin görkemine ceza kesmektense mevkisini, koltuğunu ve hâkim cüppesini feda etmez ki? Güzeli insanların böyle imtiyazları vardır ve yalnız onlar, her tür tehlikeden muafır.

Parthenopaeus o kadar güzel ve sevimli bir delikanlıydı ki, Thebai savaşlarında çarpıştığında, yüzü miğfersizken hiçbir düşman ona vurmaya, zarar vermeye kalkışmadı; işte güzelliğin getirdiği başışıklık böyledir. Güzellik, hayvanları bile duygulandırır. Sinalda, kusursuz siması olan bir kadın, bir kralıçeydi; ceza olarak yaban atlarınca çiğnenecekti. “Fakat o vahşi hayvanlar, onun karşısında hayran hayran durdular ve ona zarar vermeye yanaşmadılar.” Apuleius'un bahsettiği asil kanlı bakire de, hırsızların ininden çöle kaçtığında bindiği eşeğe

* Bkz. Saxo Grammaticus, 8. kitap.

(bindiğinin alelade bir eşek olmadığını nereden bilsin?)* bir söz verir: *Si me parentibus et proco formoso reddideris, quas tibi gratias, quos honores habebō, quos cibos exhibebo?* (Eğer beni ana babama ve nişanlıma götürürsen sana o kadar minnettar kalırım ki, sana hep saygılı davranır ve seni en iyi gıdalarla beslerim.) Eşeği her gün tımar etti, giydirdi, besledi, onunla her gün oyunlar oynadı, eşek artık iş yapmıyor, ter dökmüyor, sadece dinlenip eğleniyordu. Kız ayrıca, kalıcı bir hatıra olarak, güzel bir resim yaptırdı; bu resimde bir bakire bir eşiğin sırtına biniyordu ve altına da şu ibare eklenmişti: *Asino vectore regia virgo fugiens captivitatem* (Asil bir kız, tutsaklıktan kaçmak için eşiğe biniyor). Neden aptal bir hayvana böylesi sözler vermişti ki? Çünkü zavallı eşiğin, onun güzelliğine tutulduğunu fark etmişti; sırtında giderken eşek sık sık onun ayaklarını öpüyor (*obliquo collo pedes puallae decoros basiare*), kız hoş sesiyle konuştuğu eşek, *et delicatulas voculas tentabat adhinire*, onay veren hareketler yapıyordu ve kız, içinde bulunduğu acı durumu eşiğin sezdiğini düşünmüştü. Ve Heliodorus'un anlattığı Theagines'in atı, neden sahibini görünce şaha kalkıp sıçırıyor, dans eder gibi gururla yürüyordu; *exultans alacriter et superbiens*. Sebep, yazarın varsaydığı gibi, atın sahibine âşık olmasıydı. *Dixisses ipsum equum pulchrum intelligere pulchram domini formam* (atın bile, sahibinin güzelliğinin ayırımında olduğu söylenebilir). Uyurken, Malthius'un yanağına bir sinek kondu: Fakat neden? Ona, sinek gibi parazitlerin yaptığı gibi, zarar vermek için değil; *non ut pungeret, sed ut oscularetur*, onu

* Apuleius'un *Altın Eşek* romanında, büyücü Lucius kendini yanlışlıkla eşiğe çevirir. (ç.n.)

öpmek için, çünkü adamın ilahi güzelliği ona bile dokunmuştu. Bence cansız varlıklar bile, az da olsa, güzelliğe tepki verebilirler. Psyche'nin mumundan bir damlası Cupid'in omzuna düştüğünde, eminim ki bu onu öpmek içindi. Ve Venüs, gül yanaklı Adonis'le buluşmaya gittiğinde, şairlerimizden birinin zarifçe dile getirdiği gibi:

Yolunun üstündeki çalıların bazıı
Onun boynuna değdi, bazıı yüzünü öptü
Bazısı, gitmesin diye bacaklarına dolandı.
Hepsi de ona sarılmayı arzuluyordu.

Aer ipse amore inficitur, der Heliodorus, yani hava bile âşıktır. Çünkü, Hero ud çaldığında,
Haylaz hava yirmi ayrı dansla
Gezinir kızın parmaklarında.

Ve Daphne, Apollo'dan kaçtığında şuh rüzgârlarca durdurulmuştu.

Nudabant corpora venti,
Obviaque adversas vibrabant flamina vestes.

(Giysileri esintiyle uçuştı ve yel onun uzuvlarını meydana çıkardı.)

Boreas ventus (Kuzey Rüzgârı) Hyacinthus'a ve Atinalı Erectheus'un kızı Orithyia'ya âşıktı: Diğer kızlarla beraber İlisus'da oyun oynarken kızı zorla kaçırdı (*vi rapuit*) ve ondan Zetes ve Calais adında iki oğul peydahladı. Denizler ve suların insan güzelliğinden hoşlanması da, rüzgârın ve havanın hoşlanması kadar olasıdır; Leander, Çanakkale Boğazı'nda yüzer-

ken Neptün, dalgaları dindirmek için onlara üç başlı mızrağıyla vurdu ama dalgalar:

Gene de kabardılar, onu öpebilmek için
Ve ona erişemeyince zerrelere ayrıldılar, gözyaşları misali.

Alpheus Nehri, Arethusaya âşıktı; kız nehrin ona aşkını
şu kıssayla anlatır:

*Viridesque manu siccata capillos,
Fluminis Alphei veteres recitavit amores:
Pars ego Nympharum...*

(Yeşil buklelerindeki nemi eliyle sildi ve Alpheus Nehri'nin eski aşkını anlattı: Ben bir zamanlar bir peri kıızıydım...)

Thames Nehri ve Isis* buluştuklarında:
*Oscula mille sonant, connexu brachia pallent,
Mutuaque explicitis connectunt colla lacertis.*
(Binbir öpüş alıp verir,
Kollarını birbirlerinin boynuna dolarlar.)

Inachus ve Peneus ve güzelliğin esir ettiği nice sevgili
nehirler geliyor aklıma! Güzelliğe putperestçe tapan sanem-
lerden bahsetmiyorum bile, ya da (şairlere inanacak olursak)
sahibeleri onlara bakarak giyinirken aşka düşen aynalardan.

*Et si non habeo sensum, tua gratia sensum
Exhibet, et calidi sentio amoris onus.
Dirigis huc quoties spectantia lumina, flamma
Succendunt inopi saucia membra mihi.*
Hiçbir duyguyu hissetmesem bile,

* Thames nehrinin kollarından biri (ç.n.)

Güzel yüzün canlandırıp kurtarıyor beni;
Ve konuşan gözlerin bu yana döndüğünde,
Kollarım var ve yaralanmış, sancıyor sanki.

Size, güzel bir hanımın görüntüsü veya dokunuşu ile ateşe düşmüş bir eğirme çarkından bahsedebilirdim; hangisiydi tam bilemiyorum. Bazıları, çarkın kadını görmediğini söylerler, sadece yanında onun güzelliğinden bahsedilmiş. Ve çıplak Caelia, banyoya girerken soğuk suyun ansızın, buharları tütecek kadar ısındığını söylerler: *Miramur quis sit tantus et unde vapor* (Bu kadar buharın nereden geldiğine şaşıktık). Fakat bu masallar arasında en akılda kalıcısı, bizzat Ölüm hakkındadır: Genç bir bakireyi mızrağıyla avlaması gerekirken, hedefine âşık olmuş. Kalbinizin şair yanıyla inanabileceğiniz benzer pek çok hikâye anlatabilirim. Kısacası, akılsız ve ölü varlıklar güzelliğe tutulurlar ama insanlar resmen çıldırır, güzelliği görür görmez sıklıkla donakalır, şaşırıp kalırlar; Aristænetus'un bahsettiği, bir genç kızı deniz kıyısında yıkanırken seyreden o balıkçı gibi:

*Soluta mihi sunt omnia membra,
A capite ad calcem, sensusque omnis periit
De pectore, tam immensus stupor animam invasit mihi*
(Elim ayağım titredi, tepeden tırnağa sarsıldım; aklım beni terk etti, tümünden serseme dönüp afalladım.)

Lucianus'un *Images*'inde, kadınının yanındayken elinin ayağının hissizleştiğini, sanki Gorgon'un başını görmüş gibi kımıldayamaz olduğunu itiraf eder: Ki, Gorgon sanıldığı gibi

zalim bir canavar değildi (en azından Caelius, üçüncü kitabının dokuzuncu kısmında böyle yorumlamaktadır) “güzelliğin özüydü” çok güzel bir mahluktu, Lucianus da sevgilisini ona benzetirken kuşkusuz ki Gorgon’un, görenleri olduğu yere mıhlayan bu güzelliğine nazire yapıyordu. *Miseri quibus intentata nites*, zavallı herifler onun nefes kesen görüntüsüne bakar bakmaz delirir ya da kendilerine kıyarlardı.

*Onun yargılayan gözlerinin hükmünü beklerler,
Ve seçtiği kişiler yaşar, geri kalanlar ölürler.*

Heliodorus, birinci kitabında Chariclea’yı ilk görüşünde Thyamis’in neredeyse kendini kaybetmesini gündeme getirir. Öyle ki, adam kadına ikinci defa bakmaya cüret edememiş, “canlı bir erkeğin, onu görüp de kendine hâkim olmasını imkânsız bulmuş.” Güzelliğin şöhreti, erkekleri yüzlerce mil öteden getirir (işte böylesine güçlüdür bu mıknaatın çekimi) ve yol onlara kısa görünür; nice sıkıntı ve belaya girer, uzun seyahatlere çıkarlar, öyle ki Penia veya Atalanta bile onların eline su dökemez. Erkekler güzellik için, denizler çöller ve dağlardan, tehlikelerden geçerler, vaktiyle Psyche’nin yüzüne bakmak için yaptıkları gibi: “Nice ölümlü adam uzaktan ve yakından, o çağın en güzel varlığını görmek için geldi.” Ya da Paris’in Helen’i görmek için seyahat ettiği; Corebus’un Truva’ya gittiği gibi:

*Illis Trojam qui forte diabus
Venerat insano Cassandrae incensus amore*

(O esnada Truva’ya varmış bulunuyordu, Cassandra’ya duyduğu ateşli tutku çekmişti onu.)

Bir dönem İngiltere’de tutsak kalmış olan* Fransa kralı John, sonradan eski arkadaşlarını ziyaret etmek bahanesiyle tekrar denizi geçti ve İngiltere’ye geldi ama asıl amacı o devrin eşsiz güzelliği, sevgili metresi Salisbury Kontesi’ni görmektir. Cehennem ilahı Plutus’un, Prosepina’yı kaçırmak için cehennemden çıkıp geldiğini; Aşil’in tüm dostlarını, düşmanının kızı Polyxena hatırına terk ettiğini ve tüm Grek tanrılarının, o günlerin Yunanistan’ındaki en gözalıcı kadın için, yani Philo Dioneus’un güzel kızı için göksel saraylarından vazgeçtiklerini söylerler. *Ea enim venustate fuit, ut eam certatim omnes dii conjugem expeterent* (çünkü kız, öylesine üstün bir güzellikteydi ki tanrılar, onun aşkı için rekabete girmişti). *Formosa divis imperat puella* (güzel kız tanrılara emirler veriyordu). Güzelliği görmek için seyahat etmekle kalmaz insanlar; bir şahinci, nasıl aç bir şahine komut verip onun havada çemberler çizmesini, sahibini takip edip ona hizmet etmesini sağlarsa insanlar da güzelliği elde etmek için mallarını, hayatlarını, ellerinde avuçlarındaki her şeyi harcarlar.

Güzellik yirmi kilit altında hapis tutulsa da,
Aşk hücreden kaçır ve her kilidi açar sonunda.

Güzel Hero, adasından çıktığında hayranlarının kalpleri,
gözleri ve duyguları halen onunla beraberdi.

*Et medios inter vultus supereminet omnes
Perque urbem aspiciunt venintem numinis instar*

* II. John (1319–1364) Fransa adına felaketle sonuçlanan Poitiers muharebesinde esir düşmüştü. (ç.n.)

Diğer herkesten çok Hero ışıldıyordu,
Bakanların gözlerini büyüleyip çalıyordu.

Peter Aretine'in eserinde Lucretia, Roma'ya ilk geldiğinde güzelliğinin ünü *ad urbanarum deliciarum secratores venerat, nemo non ad videndam eam*, dört bucağa yayılmış, söylenenlere göre, insanlar birbirlerini çiğneyerek büyük bir guruh hâlinde onu görmeye gelmiş, kapısında nöbet tutmuşlardı; tıpkı eski çağlarda Corinthos'lu Lais için ve Thebai'li Phyrne için yaptıkları gibi. O Phyrne ki, kapısında tüm Yunanistan bekledi. (*Ad cujus jacuit Graecia tota fores*). "Her erkek onun aşkına kavuşmaya çalışır, bazıları bunu cesaret gösterileri ve pahalı giysilerle, bazıları havalı bir duruşla, bazıları müzikle, bazıları pahalı hediyeler, hoş sohbetle, hizmetkârlarla; yine bazıları mektuplar, yeminler ve sözlerle kendilerini göstermeye ve onun gözüne girmeye çalışırlardı." Onu gören kendini mutlu sayar, onunla konuşan kendini üç kat mutlu sayardı. Platon'un bahsettiği Charmides, dürüst ve yakışıklı bir genç adamdı, "pek çok iyi özelliği ile diğer herkesten üstündü; ne vakit güzel Charmides evinden çıksa herkes ona âşık görünüyordu," ve Critias'ın tarifine göre "onu görenin kalbine dert düşerdi; pek çokları onun yanına gelir, nereye giderse onu takip ederdi." Tıpkı Acontius'u izleyen *formarum spectatores* (güzellik seyircileri), Alcibiades'e bakakalan Atinalı kızlar ya da güzel Phaon'a bakan Sappho ile Mitylenia kadınlar gibi. Böyle sevimli manzaralar sadece insana keyif verip onun aklını çelmez; insanın nefesini kesip onu hayrete düşürür. Narin ve körpe bir genç olan Cleonymus, amcası Androcles'in Merkür şerefine, Atina'nın Piraeus lima-

nında verdiği bir ziyafetteyken konukları öyle bir hayret içinde bıraktı ki, önlerine konan eti yiyemez oldular; tüm yemeği ona bakarak, göz atarak, onunla göz göze gelmeyi deneyerek ve güzelliğini hayranlıkla inceleyerek geçirdiler. Sevgiye kapılan böyle adamları, ahmaklar diyerek kınayan çoktur ama böylelerini övenler de çoktur. Pek çok insan, Paris'in yanlış karar verdiğini* söyler ama Lucianus onu alkışlar, ben de olsam aynısını yapardım, der. Ona göre güzellik, “zenginlik ve bilgeliğe tercih edilmeli”dir. *Deipnosophistae* adlı eserinin on üçüncü cildinde Athenaeus, güzel bir kadın uğruna Truvalılar ve Yunanların, nice canlar yitirmek ve nice çile çekmek pahasına, on sene savaşmasını utanılacak bir şey saymaz:

*Ob talem uxorem cui praestantissima forma
Nil mortale refert*

(Güzelliği öylesine eşsiz bir kadına kıyasla,
Tüm ölümlü meseleler önemsizdir.)

O bir tek kadın bir krallığa bedeldi; yüz bin alelaide kadına bedeldi, koca dünyaya bedeldi. Stesichorus** böylesi güzel bir yaratığa dil uzattığı için kör olmuştu, doğrusu cezası adıldı. Homeros, Scaea kapısında teke tek çarpışan Paris ve Menelaus'u seyreden Truvalı ihtiyarlardan bahseder; Helen'e bakmışlar ve onun uğruna, savaşın başlamasına da uzamasına da değerci, demişler. Homeros ve Isokrates'in kaydettiğine göre, Tanrılar bile, Helen uğruna savaşırken devlerle savaşır-

* Tanrıçalar Paris'e üç hediye teklif ettiler: İmparatorluk, bilgelik ve Helen'in aşkı. Paris, Helen'i seçti. (ç.n.)

** Yunan şair. Helen'i aşağılayan bir şiir yazınca kör olduğu, öven bir şiir yazınca iyileştiği söylenir. (ç.n.)

ken olduklarından daha şevkliymiş. Venüs, oğlu Cupid'i kaybettiğinde Merkür'ün tellallığıyla bir ilan verdi: Her kim oğlu hakkında malumat getirirse, ona yedi öpücük verecekti; pek çokları bunu cömert bir ödül, yedi talent* altından değerli bir armağan saydı. Pek çok erkeğe göre böylesi yedi buse, yedi kent hatta yedi vilayetten daha değerliydi. Böylesi bir öpücük, ölmekte olan bir adamı bile iyileştirirdi: *Suaviolum Stygia sic te de valle reducet*. Büyük İskender, yoksul bir adamın çocuğu olan Roxane ile, sadece o olduğu için evlendi. İskender'e yakışan, kahramanca hareket de buydu; onu bunun için saygıyla selamlıyorum.

Orlando**, Angelica için divane olmuştu; başına gelen talihsizlikler için kim üzülmez? Thisbe Pyramus için öldü, Dido da Aeneas için; kim onun için, (Hıristiyan olmadan evvel) Austin'in ağladığı gibi ağlamaz? Austin şöyle der: O, Aeneas için öldü, ben de Dido için ölebilirdim.

Fakat asıl konumuz; güzelliğin sahip olduğu imtiyazlar, güç ve egemenlik, güzelliğe hayran ve hizmetkâr olan böylesi adamların nereye kadar mazur görülebileceği değil, bunları zaten hepimiz biliyoruz. Asıl soru şu: Güzellik, bu etkiyi nasıl yaratıyor? Görmeyle: Göz, ruha ihanet eder ve bu işte hem aktif, hem pasif rol oynar; hem yaralar, hem yaralanır, güzelliğin tesir etmesinde hem bir sebep hem bir araçtır, hem özne hem nesnedir. "Gözyaşları nasıl gözde başlar, sonra göğüse akarsa"

* Yaklaşık 210 kilogram. (ç.n.)

** İtalyan destanı Orlando Furioso'nun kahramanı. Putperest Anglica'ya umutsuz bir aşkla bağlıdır. (ç.n.)

gözler, güzellik ışınlarını, önceden dediğim gibi, kalbe aktarırlar. *Ut vidi, ut perii!* (Gördüm ve mahvoldum) *Mars videt hanc, visamque cupit* (Mars, görür görmez arzular onu). Shechem, Leah'ın kızı Dinah'ı görmüş ve onun ırzına geçmişti.* Yakup peygamber, Rahel'i görünce âşık oldu. "Rahel ise boyu posu yerinde, güzel bir kızdı." Davud, Bathsheba'yı uzaktan gözetlemişti**. İki ihtiyar, Susanna'yı*** gözetleyip âşık oldular; tıpkı Ortomenia'lı Strato gibi: Strato, Theophanes'in kızı Aristoclea'yı Lebedea'daki Hercyne kuyusunda yıkanırken görmüş ve bir anda ona tutulmuştu. *Viderunt oculi, rapuerunt pectora flammae* (gözler baktı ve kalp derhal alevlendi). Amnon, Tamar için hasta döşegine düştü****. Esther'in öyle bir güzelliği vardı ki, sadece kral Ahaşveroş'un değil, "kendini gören herkesin beğenisi kazandı*****." Gerson ve Origen dahil olmak üzere bazı otoritelere göre, Hz. İsa tüm insanoğulları arasında en güzel olanıydı; ondan sonra da Yusuf peygamber gelmektedir. *Speciosus prae filiis hominum****** ayetini kelime anlamıyla okurlar; yani onun şahsının, bakan herkeste sevgi ve yakınlık uyandırdığına inanırlar. Yusuf öylesine güzelmiş ki, yaygın inanışa göre, *filiae decurrerent per murum, et ad fenestras*, bizim ünlü şahıslar geçerken yaptığımız gibi insanlar onu görebilmek için

* Bkz. Tekvin, 34:3.

** Bkz. 2 Samuel 11:2.

*** Katolik İncilinden bir kıssa: İki adam, Susanna onlarla yatmaya yanaşmayınca kıza iftira atarlar. Daniyel peygamber kızı temize çıkarır. (ç.n.)

**** Bkz. 2 Samuel 13:2.

***** Eski Ahit, Esther 2:15. Ahaşveroş ile, Pers kralı Artakserkes veya Kserkes kastedilmektedir. (ç.n.)

***** Mezmurlar'ın (Zebur) Latince çevirisi, 45. bölümden: *Sen insanların en güzelisin...* (ç.n.)

pencerelere ve duvarların tepelerine koşarmış. Matthew Paris de, İmparatoriçe Matilda, Köln kentinden geçerken böyle bir manzaranın yaşandığını anlatır. Cizvitlerden P. Morales, benzer şeyleri Hazreti Meryem için söylemektedir. Appian'ın birinci kitabında söylediğine göre, Antonius Cleopatra'yı görür görmez sevdaya düşmüştü. Theseus, Helen'i görür görmez sarhoş oldu, onu elde edebilirse dünyadaki en mutlu adam olacağını düşündü ve bu amaçla diz çöküp bir âciz gibi tanrılara dualar etti. Charicles, tapınakta Venüs'ü gülümserken gösteren bir resme rastlayınca hayran oldu; deli divane bir tavırla şöyle dedi: "Ey şanslı tanrı Mars, böyle bir güzel uğruna zincire vurulup alay konusu olduğun için ne şanslısın!" Kendine hâkim olamayıp kim bilir kaç kez o resmi öptü, Mars gibi alay konusu olmayı gönülden istemişti. Onun yaptığı şey, daha önce ondan daha erdemli adamların yaptığından farklı mıydı?

*Atque aliquis de dis non tristibus optat
Sic fieri turpis.**

Venüs, göklere ilk geldiğinde öyle güzeldi ki, yazarın dediğine göre "tüm tanrılar sürü hâlinde gelip onu selamladılar, her biri Jüpiter'e gidip onunla evlenmek istedi." Xenophon'un anlattığına göre yakışıklı Autolycus geldiğinde, güzelliği karanlıktaki bir mum gibi parlar ve tüm adamların gözleri "derhal ona çivilenirdi, o kadar etkilenirlerdi ki duygularını saklayamaz, hareketleri ve bakışlarıyla belli ederlerdi." İşitme, dokunma gibi diğer duyular da, insanın içine işleyip etki edebilir

* Ovidius, *Metamorfozlar*, "Mutlu tanrılardan biri bile istiyor benim gibi küçük düşmeyi." (ç.n.)

ama hiçbirisi, görmenin kuvvetine sahip değildir. *Forma Briseis mediis in armis movit Achillem*, Aşil savaşıırken güzel Briseis'ten etkilenmişti, Ajax ise Tecmessâdan etkilendi; Judith, düşmanlarının büyük lideri Holofernes'i ele geçirdi. Delilah Samson'u; Rosamund II. Henry'yi; Roxalana* Muhteşem Süleyman'ı kendine bağladı.

Niká de kaï sideron

Kaï pur kalê tis oysa

Güzel bir kadın, ateşi ve kılıcı mağlup eder.

Dünyadaki hiçbir şey öylesine cezbetmez

İnsanın zihnini ve aklını ele geçirmez,

Güzelliğin tatlı yemi kadar, o güzellik ki

Büyük yiğitlerin kuvvetini düğümledi

Nice güçlü yumruğa unutturdu erkekliği

Kalbi yakan bir gözün kudreti ile

Vurup altın buklelerden örülü bir zincire,

Yürek eriten bir mutlulukla yumuşatırlar

Acımasızlığa alışmış bir kalbin sertliğini.

Clitiphon, Leucippe'nin karşısına gelir gelmez *corde tremere, et oculis lascivius intueri*; ilk bakışta vurulduğunu, kalbinin sıkıştığını ve gözlerini ondan ayıramadığını itiraf eder. Heliodorus'un eserinde Calasiris de yapar bunu, saygın bir ihtiyar ve İsis'in rahibi iken, Memphis'de Trakyalı Rhodopsis'le rastlaşmış ve gözlerini ondan ayıramamış: "Hiç saklamayacağım, varlığıyla beni alaşağı etti, yaşlılık çağıma dek korudu-

* Hürrem. (ç.n.)

ğum itidalime saldırdı; bedensel gözlerimin bana gösterdiği şeye akıl gözümle direnmeye çalıştım ama neticede mağlup oldum. Bir fırtınada sürüklenircesine sürüklendim.” Filozof Xenopithes, yıllarca kadınlar aleyhine çalıştı; onlardan nefret etti ve onları küçümsedi, aşağıladı; sonunda Daphnis’te güzel bir kızın yanında buldu kendini ve önceden, aşktan tamamen bağımsız olduğu hâlde, başına gelenleri Demaretus’a anlatırken kullandığı tabirle *contactus nullis ante cupidinibus*, aşkın tam ortasına düştü ve apansızca yerle bir oldu. *Victus sum, fa-teor, a Daphnide...* İtiraf etmeliyim ki o dilberin eline geçtim...

Sola haec inflexit sensus, animumque labentem

Impulit,

(Sadece o beni sarstı ve aklımı çeldi, yerimde duramaz oldum.)

Başka bir durumu ileri sürmeden duramayacağım. Benzer ama daha beter bir talihsizlik hekim Stratocles’in başına geldi. Prodromus’un betimlemelerine göre, mahmur bir ihtiyardı, *muco plenus* * ve hayatı boyunca amansız bir kadın düşmanı olmuştu, *faeda et contumeliosa semper in feminas profatus*, tüm kadınlara acımasızca eziyet çektirirdi, onlara insan kılığına girmiş engerek yılanı derdi. Kadına dokunmamaya yeminliydi, rastladığı tüm kadınlarla öyle kötü sözlerle alay ederdi ki, *ut matrem et sorores odisses*, işitseniz kendi annenizden ve kız kardeşlerinizden bile nefret ederdiniz. Fakat bu yaşlı, bunamaya yüz tutmuş aptal, sonunda bahçıvan Anticles’in kızı Myrilla’nın, o sırtık ucuz kızın, göksel ve ilahi görüntüsüne

* Latince, “mukus dolu” demektir. (ç.n.)

kapıldı; öyle ki çalıya benzeyen sakalını tıraş etti, yüzünü boyayıp saçını kıvırdı, kafasının kelleşen yerini örtmek için defne yapraklarından taç taktı, onun aşkı için delirecek raddeye geldi. Evlendiği gün öyle hırçın bir ruh hâlindeydi ki akşama kadar yerinde duramadı, *ut solis occasum minus expectare posset* (korkunç, berbat, uzun bir gün) geçirdi; *sed omnibus insalutatis in thalamum festinans irrupit*, düğünde yediği eti yutar yutmaz izin istemeden yatağa gitti. Yaşlı adamlar bile böyle dizginsiz olabiliyorsa hangi genç kendini emniyete alabilir? Kim, asla bir güzelliikten etkilenmeyeceğim, kendime daima hâkim olacağım, diyebilir? Hayır, der Lucianus kadınından bahsederken; o, öyle güzel ki onu görmek yeterlidir seni dondurması, seni öldürmesi, Medusa gibi taşa çevirmesi için. Gözlerini ondan ayıramazsın, miknatis nasıl demiri çekerse o da seni öyle kendine çekecek, bir basilisk* gibi kanını zehirleyecektir. Dido, Aeneas'ı görünce şaşırıp kalmıştı: *Obstupuit primo aspectu Sidosnia Dido*; ve Aeneas da, sırasınca şöyle diyecekti:

*Quam ego postquam vidi, non ita amavi ut sani solent
Homines, sed eodem pacto ut insani solent.*

Başka aşklarım gibi, akıllı uslu değildi bu sevgi,
Zincirlik delilerin geçirdiği bir nöbet gibiydi.

Musaeus da, Leander'in aşkından bahsederken söyler bunu: *Nusquam lumen detorquet ab illa*, (gözlerini asla kızın üzerinden ayırmadı). Ve Chaucer, Palamon için şöyle yazmaktadır:

Emilia'ya gözü ilişti

* Efsanevi bir sürüngen. İnsanı bakışlarıyla zehirleyebildiği söylenirdi. (ç.n.)

İrkilerek kenara kaçtı ve ha, ha diye inledi
Sanki kalbinden yara almış gibi.

Bu güzelliğin neyin nesi olduğunu daha detaylı bilmek isterseniz, nasıl etki ettiğini ve nasıl büyülediğini (çünkü, hepimiz aşkın bir büyülenme olduğunu biliriz) kısaca anlatalım. “Güzellik ve çekicilik ya bedenin tek tek parçalarının güzelliğinden ya da bu parçaların birbirine uyumundan gelir.” Bu konunun daha iyi anlaşılması için şairlere, tarihçilere ve romans yazarlarına başvurmanızı öneririm, Lucianus’un *Imagines* ve *Charidemus*’una, Xenophon’un Panthea hakkında verdiği betimlemeye, Petronius’un *Catalecta*’sına, Heliodorus’un *Chariclea*’sına, Tatius’un *Leucippe*’sine, Longus Sophista’nın *Daphnis ve Chloe*’sine, Theodorus Prodromus’un *Rhodanthe*’sine, Aristaenetos ve Philostratus’un *Epistles*’ine, Balthasar Castilio’nun dördüncü kitabı *de Aulico*’ya, Laurentius’un kitabı *de Melancholia*’ya, Aeneas Sylvius’un *Lucretia*’sına başvurabilirsiniz. Hatta hemen her şaire başvurulabilir, ne de olsa hepsi, erkek ya da kadın bir kişideki kusursuz güzelliği isabetlice tasvir etmiştir. Bedenin her bileşenin güzelliğe uyması gerekir; Seneca’nın dördüncü kitabındaki otuz üçüncü mektupta dediği gibi: *Non est formosa mulier cujus crus laudatur et brachium, sed illa cujus simul universa facies admirationem singulis partibus dedit*, sadece kolu ve baldırı övülen kadına güzel denmez; yüzün ve diğer tüm uzuvların da güzel olması gerekir. Ve yüz, diğer parçaları bilhassa parlatır: Güzeli çirkinini belirleyen genellikle yüzdür. *Arx formae facies*, yüz güzelliğin kulesidir ve diğer parçalar şekilsiz olsa bile, güzel bir yüz durumu kurtarır

(*facies non uxor amatur*) bir adamın sevdiği, karısı değil karısının yüzüdür. Vücudun bu bölümü, en çok saygı gören ve değer verilen yerdir, *deliciis suis ferox*; ve tek başına bir insanı ele geçirmeye yeter.

*Urit te Glycarae nitor,
Urit grata protervitas
Et vultus nimium lubricus aspici.*

Glycera'nın güzel yüzü adamı ateşe vermişti, bakamaya-çağı kadar güzeldi yüzü. Chaerea, şarkıcı kızın sevimli çehresini görünce şöyle feryat etmişti: *O faciem pulchram, deleo omnes dehinc ex animo mulieres, taedet quotidianarum harum formarum!* “Ey güzel yüz, artık bu kızdaki başkasını sevmeyecek, bundan böyle ondan başkasına bakmayacağım! O sıradan güzelliklerden bıktım, defolup gitsin hepsi!” Güzel yüze tutulan, baktıkça daha beter olur, *uritque videndo*; bir büyüteçle güneş ışığı nasıl odak noktasına toplanırsa, kadının gözünden de öyle ışınlar saçılmaktadır. Kraliçe Dido’yu Aeneas’ın siması büyülemişti çünkü meleksi bir yüzü vardı.

*O sacros vultus Baccho vel Apolline dignos,
Quos vir, quos tuto femina nulla videt!*
Şu kutsal görüntüyü ve eşlik eden görkemi
Gören hiçbir fani kadının güvende değil yüreği!

Ve güzellik, kendini özellikle yüzde belli etse de, sıklıkla diğer uzuvlar buna hoş bir zarafet katar; hatta başlı başına aşka neden olabilirler. Açık bir alın ışıltılı göklere benzer, *Caeli pulcherrima plaga, Frons ubi vivit honor, frons ubi ludit amor* (onurun barındığı ve aşkın eğlendiği bir alın), cilalı kaymak

taşı gibi beyaz ve pürüzsüzdür. Zincifre* rengi bir çift yanak aşkın yuvası olurur. *Amor qui mollibus puellae pernoctas* (bir kızın yumuşak yanaklarında oyalanan aşk); *suaviorum delubrum* (öpücüklerin mabedi) ve *Basia mille patent, basia mille latent* (bin öpücük gösterip bin yalan saklayan) diye anılan mercan dudaklar. *Gratiarum sedes gratissima* (tatlılığın tatlı yuvası), arıların bal topladığı tatlı kokulu bir gonca.

Mellilegae volucres, quid adhuc cava thyma rosasque,

...

Omnes ad dominae labra venite meae,

Illa rosas spirat...

Ey bal devşiren arılar, nerede ararsınız kekik ve gülleri? Sevgilimin dudaklarına gelin, onu nefesi güldendir.

Yuvarlak ve beyaz bir boyun, çenedeki o *via lactea*'yı (saman yolu) anımsatan gamze, *Cupidinis arcus* (Cupid'in yayı) gibi kara kaşlar, hoş kokulu bir nefes, beyaz ve muntazam dişler ve bazılarının başlıca değer saydığı, bedene harika bir zariflik katan yumuşak güzel bir göğüs: *Quale decus tumidis Pario de marmore mammis!*** ve nasıl da hoş bir vadi oluştururlar. *Lacteum sinum*, iki tebeşir tepe arasında *Sororiantes papillulas, et ad prurimum frigidos amatores solo aspectu excitantes. Unde is, Forma papillarum quam fuit apta premi!* Ve tekrar: *Urebant oculos durae stantesque mamillae.****

Keten tohumu rengi saçlar: Altın saçlar daha da makbul-

* Cila ve kükürtten oluşan kızıl bir boya. (ç.n.)

** Latince: "Nasıl da gururla doğrulur o iki göğüs." (ç.n.)

*** Romalı şair Maximianus'un bir şiirinden: "Dimdik duran göğüsleri gözümü arzuyla ateşledi." (ç.n.)

dür; Virgilius, Dido'nun sarı saçlarını över, *Nondum sustulerat flavum Proserpinina crinem* (daha Proserpine bile altın saçlarını açmamıştı). *Et crines nodantur in aurum* (saçları altın bir düğümle bağlıydı). Apollonius (*Argonotlar*'ın dördüncü cildinde) Medea'nın Iason'a aşkının başlıca nedeninin adamın altın saçları olduğunu yazar. Castor ve Pollux'un ikisi de sarı saçlıydı; Paris ve Menelaus ve her çağın pek çok şıpsevdi delikanlısı öyleydi. Baptista Porta, *Physiognom*'un ikinci cildinde, *molles ac suaves* der sarışınlara, yani göze hoş gelenler. Homeros, Helen'in sarı saçlarını över, Patroclus ve Aşil'in sarı saçlı olduğunu söyler; *pulchricoma* (açık renk saçlı) Venüs'ten bahseder ve Cupid'in kendisi de sarışındır: *In aurum coruscante et crispante capillo* (parlak kıvrıkcık altın bukleli). Tıpkı, Callistratus'un, Psyche'nin uyuyan Narcissus'u gözetleyişini anlatırken çizdiği o güzel betimlemede de, Narcissus sarı saçlıdır. Briseis, Polyxena ve başkaları, *flavicomae omnes* (saçları tamamen sarıydı).

Ve genç Apollo'nun saçları hatırına kur yaptığı
Güzel Hero da öyleydi.

Leland, Kral Arthur'un karısı Guithera'nın açık, keten rengi saçlarını över: Paulus Aemilius da Clodoveus'u, Fransa'nın o güzel yüzlü kralını aynı şekilde över. Synesius, her efemine veya zina yapan adamın açık renk saçlı olduğunu iddia eder. Apuleius der ki Venüs bile, "yanında zarafet tanrıçaları ve Cupid'in hizmetkârları olduğu ve kendi kuşağını, tarçın ve misk kokularını kuşandığı hâlde, eğer kel veya kötü saçlı olsaydı Vulcan'ı memnun edemezdi." Çağımızın Venedikli hanımları

bu yüzden saçlarını sarıya boyarlar, saçlarını maşalayıp kıvırtırlar, *vibrantes ad gratiam crines, et tot orbibus in captivitatem flexos*, saçlarını metal pullarla, incilerle, yapma çiçeklerle süslerler ve böylece güzel ve zarif bir intiba uyandırırılar. Kısaca, “saçlar, Cupid’in her geleni yakalayan ağlarıdır, Cupid’in yuva yaptığı sık dallı bir ormandır ve bu ormanın gölgesinde binbir aşk filizlenir.”

Minik, yumuşak bir el, sevimli küçük bir ağız; ufak, uzun ve ince parmaklar (*Gratia quae digitis*, buydu Apollo’yu Daphne’ye hayran eden: *laudat digitosque manusque*), düz ve ince bir beden, ufak bir ayak, *cui totum incumbit corpus uti fundamento aedes* (bütün beden, temellerin evi taşıdığı gibi taşıyan) ölçüleri uyumlu ve teni ışıltılı bir bacak. Aristaenetos’ta Clearchus, arkadaşı Amynander’e sevgilisinin en çekici yerinin, onu kendine âşık etmiş olan güzel bacakları ve ayakları olduğuna yemin eder. Vücudun her yerinin, yumuşak ve beyaz tennin de, kendine göre zarafeti vardır: *Nebula haud est mollior ac hujus cutis est, edepol papillam bellulam* (Bir bulut, genç kızın teninden ve küçük güzel göğsünden daha yumuşak olamaz). Erkeklerde vücudun bu kısımlarına pek bakılmaz, bazen hoyrat bir Saracen**, *nudus membra Pyracmon* (kolu bacağı açık bir tepegöz), askersi ve sakallı bir yüz çok beğenilir, güzel bir kadının gözünde siyah bir adam incidir ve topal Vulcan’ı Venüs’ün bulduğu kadar makbuldür: O Vulcan ki, ter ve kuruma

* Karşılıklı mektuplar şeklinde yazılmış aşk hikâyeleriyle tanınan Yunan yazar. (ç.n.)

** Avrupalıların Orta Doğulular ve özellikle Suriye-Lübnan civarında yaşayanlar için kullandığı tabir. (ç.n.)

bulanmış demirci hâliyle güzel Apollo'yu ve çevik Merkür'ü reddetmiş ve tüm tatlı yüzlü tanrıları terk etmişti, Venüs'e aitti ve onun sevgili eşiydi. Petronius'un belirlediği üzere, pek çok kadın *sordibus calent* (aşağı adamlara âşık olurlar) tıpkı pek çok adamın, tüm saray ve kent kadınlarından ziyade aşçı yamağı kadınlardan ve pazarcı kızlardan hoşlanması gibi. Nice kadınlar, bir adamın çıplak bacaklarını, kollarını ve *torosaque brachia*'sını (kuvvetli kollarını) görecektik olurlarsa bir köleye, bir hizmetkâra, bir sıvacıya, bir Brontes'e*, bir aşçı veya dansçıya, bir çingeneye veya baca temizleyicisine, Philostratus'un anlattığı üzere, paçavralar içinde kaba, kirli ve bir kil kazıcısı gibi toza batmış Meleager gibi bir avcıya çabucak tutulabilirler ve Nireus gibi bir yiğide, bir Hephaestion veya Alcibiades'e veya işlemeli ipekler ve altın kuşanmış saray adamlarına âşık olduklarından daha çabucak âşık olurlar. Justin'in bir Roma vatandaşı olan karısı, dansçı Pylades'e vurulmuş ve onun uğruna delirecek gibi olmuştu, neyse ki Galen durumu tesadüfen öğrendi ve kadını iyileştirdi. İmparatoriçe Faustina, bir glad-yatöre âşıktı.

Bin adamdan biri bile, vücudun belli bir bölümünün güzelliğini görmeden ve bu güzellik karşısında ateşlere düşmeden âşık olmaz. Bir seferinde bir grup genç filozof tartışmaya tutuşmuşlar: Bir kadının neresi en hoş ve arzulanır yeridir? Bazısı alnı demiş, bazısı dişleri, kimi gözleri demiş ya da yanakları, dudakları, boynu veya çenesi. Sonunda, Corinthos'lu Lais'i hakem yapmışlar ama o kadın, gülümseyerek, hepiniz

* Eski Yunan mitolojisindeki devlerden biri. (ç.n.)

bir grup ahmaksınız demiş. Diyelim ki, kız sizin çağırdığınız yere geldi, ilk neresini hedeflersiniz? Fakat bunu bir yana bıraksak, *neque quis vestrum negaverit, opinor* (ve sanırım hiçbiriniz bunu inkâr etmezsiniz) kadının her yeri çekicidir, lakin özellikle gözleri;

Videt igne micantes,

Sideribus similes oculos,

(Gözlerinin yıldızlar gibi parladığını gördü.)

Gözleri aşkın avcılarıdır, *aucupium amoris*; insanları aşka susatır, Arandus'un deyişiyle "aşkın oltasıdırlar; aşkın rehberi, mihenk taşı ve yargıcıdırlar; bir anda delileri iyileştirir, akıllıları delirtirler, bedenin gözcüleri onlardır; neye yetmez gözlerin gücü? Kimi derde düşürmezler?" Tüm bu söylenenler doğrudur ve Tatius'un ve *Deinosophistae*'sinde Athenaeus'un belirttiği gibi aşkın baş tahtı gözlerdir. James Lernutius'un zarif bir şiirinde, çok şık sözlerle ifade ettiği gibi:

Amorem ocellis flammeolis herae

Vidi insidentem, credite poster

Fratresque circum ludibundos

Cum pharetra volitare et arcu...

Sevgiyi, kadınının gözlerinde otururken gördüm

İşliydıyordu, tüm nesli vardı yanında,

Ve hizmetkârları etrafında uçuşuyordu sevginin,

Yayları ve uçmaya hazır oklarıyla.

Scalinger, gözler "Cupid'in okları; dil, aşkın yıldırımını, göğüsler ise çadırı" der. Balthasar Castilio, gözlere aşkın nedeni,

aşkın lambaları ve savaş arabaları der:

*Aemula lumina stellis,
Lumina quae possent sollicitare deos;*
Gözler ışık saçmada yıldızları taklit eder,
Tanrıları ilk bakışta cezbederler.

Petronius, onlara “aşkın hatipleri” der:

*O blandos oculos, et o facetos,
Et quadam propria nota loquaces:
Illic est Venus, et leves amores,
Atque ipsa in medio seder voluptas;*

Şu tatlı ve güzel ışıltılı gözler,
Venüs orada, aşk orada, keyif orada bekler.

Gözlere aşkın meşaleleri, ateş kutusu, neft ve kibriti* denmektedir. Tibellus:

*Illius ex oculis quum vult exurere divos,
Accendit geminas lampadas acer amor.*
Aşifte aşk, tanrıları ateşe vereceği zaman,
Gözleri ihtiras meşalesiyle yakarmış.

Leander, Hero'nun gözlerini görür görmez büyülenmişti, Musaeus olayı şöyle anlatır:

*Simul in oculorum radiis crescebat fax amorum,
Et cor fervebat invecti ignis impetu;*

* Ateş kutusu (touch-box) askerlerin, fitilli tüfeklerinin fitillerini ateşlemede kullandıkları, ateşli korlarla dolu kutuydu. Kibrit, sözüyle de yavaşça yanan fitil kastedilmektedir. (ç.n.)

Pulchritudo enim celebris immaculatae feminae,

Acutior hominibus est veloci sagitta.

Oculus vero via est, ab oculi ictibus

Vulnus dilabitur, et in praecordia viri manat.

Aşkın meşalesi önce Dido'nun gözlerinde yanmaya başladı,

Ve Aeneas'ın gönlünü sönmez bir ateşle tutuşturdu.

Çünkü saf bir bakirenin temiz güzelliği,

Bir mızraktan keskindir, açtığı yara da

Daha derindir, kalbe kadar deler kişiyi.

Bu zalim oyunu oynayanlar gözlerdir.

Çağımızın şairlerinden biri, Amnon'un Tamar'dan şikâyet edişini şöyle ortaya koyar:

Et me fascino

Occidit ille risus et formae lepos,

Ille nitor, ille gratia, et verus decor,

Illae aemulantes purpuram, et rosas genae,

Oculique vinctaeque aureo nodo comae.

Senin güzelliğindi, hoş gülüşündü,

Senin zarafetin ve caziben kandırdı beni,

Gül gibi yanakların ve onun yanında,

Sevimli gözlerin ve altın bukleli saçların.

Philostratus Lemnius feryadına göre sevgilisinin Basilske'ye yaraşır gözleri, ruhunu suyun söndüremeyeceği alevle yakan iki mercek gibidir. “Ne zorbalık,” der, “nasıl bir yaralanmadır bu! Şiddetle kendine çekip yuttun beni, Charybdis girdabının

denizcileri yuttuğu gibi, kayalık gözlerinle. Bu aşk denen dar boğaza düşen bir daha çıkamaz.” Bu, en şiddetli güzellik ışınlarının gözlerden yayıldığına delil olsun.

*Nam quis lumina tanta, tanta
Posset luminibus suis tueri,
Non statim trepidansque, palpitansque,
Prae desiderii aestuantis aura?*

Böyle göze kim kendi gözüyle bakar da,
Âşık olmaksızın durabilir!

İnsanlar nasıl yağmur kuşu yakalamak için ellerini veya ayaklarını uzatırlarsa âşıklar da gözlerin bakışlarıyla birbirlerinin aklını çelerler. *Cynthia prima suis miserum me cepit ocellis* (Cynthia beni ilkin gözleriyle tutsak aldı). Tüm gözler arasında kara gözler en sevimlisi, baştan çıkarıcısı ve güzeldir; şair*, sevgilisini överken belirtir bunu: *Spectandum nigris oculis, nigroque capillo* (Siyah saçları ve gözleriyle dikkati çeken). Hesiod da Alcmene’yi şöyle över:

*Cujus a vertice ac nigricantibus oculis,
Tale quiddam spirat ac ab aurea Venere.*

Kara gözlerinden ve altın yüzünden,
Sanki Venüs’ün şen zarafeti yansıyor.

Ve Triton, *Milane*’sinde: *Nigra oculos formosa mihi*, (bana, kara gözlü dilber güzeldir) der. Homeros, Juno’yu tarif ederken öküz gözlü der çünkü tüm gözler arasında en iyisi yuvarlak ve

* Dize, Romalı şair Horatius’a (MÖ 65-MÖ 8) ait. (ç.n.)

siyah gözdür, bu gözler, güzelliğin bebeğidir. Göz rengi, siyah-tan ne kadar uzaksa o kadar kötüdür. Polydore Virgil, milleti-mizi bu açıdan kötüler: *Angli ut plurimum caesiis oculis*, İngilizlerin çoğunun gözleri gridir. Baptista Porpa, *Physiognom*'un üçüncü cildinde gri rengi çocuklara yakıştırır, gri gözler çocuksu, zekâ parıltısı eksik gözlerdir. Diğer yandan pek çokları, İspanyol hanımların gözlerini ve günümüzün Yunan hatunlarının gözlerini, siyahlığı için överler. Porta da, Napolili genç kadınların gözlerini aynı şekilde övmektedir. Suetonius, Julius Caesar'ın, *nigris vegetisque oculis micantibus*, ısıltılı siyah gözlerinin olduğunu söyler. İbn-i Sina, *Colliget*'inde* siyah gözlü insanların ürkek olduğunu ama insanlar arasında en ateşli âşıkların da onlardan çıktığını söyler.

Son olarak, güzelliğin hangi yollardan etkilediğini, bazılarının tabiriyle büyülediğini gösterecek ve gözün insanoğlunun ruhu üzerindeki tesirini inceleyeceğim. Ben de kesinlikle şairle hemfikirim, aşk bizi hem büyüler hem de tuhaf şekillerde değiştirir.

*Ludit amor sensus, oculos perstringit, et aufert
Libertatem animi, mira nos fascinat arte
Credo aliquis daemon subiens praecordia flammam
Concitat, et raptam tollit de cardine mentem.*

Aşk sağduyumuzla alay eder, özgürlüğümüzü kısıtlar
Bizi sanatı ve halkalarıyla büyüler.

Bence bir şeytan iç organlarımıza girip,

* Eserin asıl adı *Külliyat*. Sözcük çarpılmış ve Avrupa dillerine *Colliget* olarak girmiştir. (ç.n.)

Orada kömürler yakıyor, ruhumuzu menteşesinden söküyor.

Heliodorus, üçüncü kitabında aşkın cadılık olduğunu ispatlar: “Gözlerimize, gözeneklerimize, burun deliklerimize işler, sevgi kimden kaynaklandıysa, içimizde o insana yakınlık oluşturur ve bizi o insana benzetir.” Ficinus’a göre, etkilenme şöyle olur: “Ölümlü erkekler özellikle büyülenirler. Bazen bir insan diğerine baktığında, iki insan göz teması kurduğunda aralarında akan sevgiyi içlerine çekip içerler, ne de olsa hastalığın başlangıcı gözdedir. Bu nedenle, onun berrak gözleri vardır, aksi hâlde gözleri bozulurdu. Sürekli diğerine bakmak, birini çılgına çevirirken, diğerini gözleriyle ona bağlar.” Leonard Varius, ilk kitabının ikinci kısmı *Fascination*’da bize böylesi buluşmalarda “bedendeki en saf ruhların” etkilendiğini söyler. Bir göz, gönderdiği ışınlarıyla diğerini deler ve pek çok insanda böylesi harikulade delici gözler vardır. Suetonius, Augustus’un gözleri için, öylesine parlaktılar ki bakanlar gözlerini ondan kaçırmak ihtiyacı duyardı, onun gözüne bakmak güneşe bakmak gibi zordu, der. Barradius, altıncı kitabının onuncu kısmı *Harmonius Evangelica*’da, aynısını kurtarıcımız İsa Mesih için söyler; Peter Morales de Meryem Ana için. Nicephorus, Meryem Ana’yı buğdaya yakın renkte sarı saçlı ama çok sevecen ve delici bakışlı diye tarif eder. Işınlar, bazılarının düşündüğü üzere, gözlerden gönderilir ve beraberlerinde, ruhani birtakım buharlar* taşırlar, böylece bir anda karşıdaki insanı etkileye-

* O devirde “ruh” sözcüğünün, sinir sisteminde bulunduğu varsayılan akışkan bir madde için de kullanıldığını belirtmiştir. (ç.n.)

bilirler. Eminim ki, *visio fit intra mittendo* (görüş, alınan görüntü sayesinde olur)* teorisine inananlar buna kolay inanmayacaktır ama Ficinus, gözü çapaktan donuklaşmış insanlar “sadece bakışlarıyla başka insanları da donuk gözlü yapabilir ve bu da onların bedenlerinde bozulmuş kanın göz ışınlarına karışarak, bakan insanların gözlerine bulaştığının ispatıdır” der. Bir diğer delil, uzaktan bakarak öldürebilen basilisk’tir. Philostratus da, baktığı herkesi yavaşça zehirleyen kötü bakışlı bir Efesli’den bahseder. Aristoteles’in *Problems*’ında bahsedilen *menstruae feminae*’ye, Capivaccius *morbosae*** sözcüğünü ekler ve Yorumcu Septalius, âdet gören kadının bakarak bir aynaya kötülük bulaştırabileceğini söyler. “Işınlar, onları çıkartan kişinin kalbinden gelirler, gözlerden çıkarak hastaların ruhlarına bulaşırlar, onları içten yaralar ve böylece ruhlardan sonra kanlarına da bulaşırlar.” Apuleius’un eserindeki kadın, aynı sorundan yakındır: “Sen benim kederimin kaynağısın; gözlerin benim gözlerimi delip içime geçti, organlarımı ateşe verdi, o yüzden senin uğruna ölmeye hazır hâle düşmüş bana merhamet et.” Ficinus, ünlü Marrhusia’lı Phaedrus ve Thebai’li Lycias’ı örnek gösterir: “Lycias, Phaedrus’un yüzüne baktı ve Phaedrus, göz kürelerini Lycias’ın yüzüne sabitledi ve o parıltılı ışınlarla ruhunu ona gönderdi. Phaedrus’un gözü, Lycias’ın gözünden gelen ışınlarla karıştı ve ruhu onun ruhuyla birleşti. Phaedrus’un kalbinde peydahlanmış buhar, Lycias’ın

* Antik çağlarda iki tez vardı: Gözün, etrafa saçtığı bazı ışınlar sayesinde gördüğü ve gözün, sadece ışık sayesinde gördüğü. İkincisinin doğru olduğunu bugün biliyoruz ama 17. yy’da konu tartışmalıydı. (ç.n.)

** Latince, *Hastalık Yapıcı*. Kadınların âdet dönemlerinde etrafa çürütücü bir etki saçtığı düşünülüyordu. (ç.n.)

iç organlarına girdi ve bu mucizeyle Phaedrus'un kanı Lycias'ın kalbine aktı, böylece o bilindik aşk nutukları, 'Ah sevgilim Phaedrus!'lar, 'vah zavallı ben, zavallı bedenim'ler başladı ve Phaedrus da Lycias'a 'Ey ışıgım, neşem, ruhum, hayatım,' diye hitap etti. Phaedrus, Lycias'ı takip etti çünkü kalbi, verdiği ruhu geri istiyordu ve Lycias da Phaedrus'u takip etti çünkü o da kalbindeki ruhun kaynağını seviyordu. Her ikisi de birbirini takip etti ama Lycias daha samimiydi: Nehir, kaynağına çok ihtiyaç duyar ama kaynak, nehre çok ihtiyaç duymaz. Nasıl demir, mıknatısla dokunulmuş şeylere çekilir ama onları kendine çekmezse Lycias da Phaedrus'u kendine çekiyordu." Fakat öyleyse, nasıl oluyor da asla görmeyen kör adamlar âşık olabiliyor? *Lives of the Fathers*'ta (Kilise Babalarının Hayatı), bebekliğinden itibaren münzevi bir keşişçe, ıssız topraklarda yetiştirilen bir çocuktan bahsedilir: İnsanların yaşadığı topraklara gitmiş ve tesadüfen, ormanda dolaşan iki güzel kadınla karşılaşmış. Yaşlı adama, bu yaratıkların neyin nesi olduğunu sormuş. İhtiyar da, onların periler olduğunu söylemiş. Bir süre sonra, *obiter* (gelişigüzel) sohbet ederlerken keşiş, ona hayatta gördüğü en mutluluk verici görüntünün ne olduğunu sormuş. Çocuk da, hiç tereddütsüz ormanda gördüğüm iki peri, diye cevaplamış. Demek ki, kesinlikle, güzel kadınlarda bir tür gizli mıknatıs, manyetik bir güç var; doğal, şehvetimizi harekete geçiren doğuştan gelme bir çekim. Ve şarkının dediği gibi:

Sevdiğim kadının gelmesini bekliyorum,

Yine de arıyor, seviyor; kimi sevdiğimi bilmiyorum.

Bu doğal ve iffetli aşk için gerçekten de doğru. Ama eski

kahramanlara özgü ihtiras veya o ateşli, hayvanca şehvet için geçerli değil: Serseri, başına buyruk, zinacı gözlerden bahsedebiliriz; bu gözler, birisinin dediği gibi: “Bir ordu gibi pusuda yatar, onları gören masum bir çift göze oklarını fırlatır, onu büyülerler; hele de serseri âşıkların yaptığı gibi birbirleriyle baktıklarında, gözleri arasındaki hoş bir çatışmayla birbirlerinin ruhuna katılırlar.” Buradan, ne kadar kolayca ve çabucak aşka tutulabildiğimizi anlayabilirsiniz çünkü göz açıp kapayıncaya kadar Phaedrus’un ruhları Lycias’ın kanını acımasızca zehirlemiştir. “Bu da şaşırtıcı değil, eğer diğer pek çok hastalığın, veba, uyuz, dizanteri veya kaşıntının enfeksiyon yoluyla geçebildiğini düşünürseniz. Ruhlar bir tek kana geçti mi, onları alan kişiye rahat yüzü göstermezler; onu hep kamçırlar, *idque petit corpus mens unde est saucia amore* (akıl, ona aşk yarasını veren bedeni arar. Ve ruhların tuhaf çıkışlarına da tanık oluruz, mesela cesetlerin burunları, katilleri yakındaysa kanamaya başlar. Bu konuda daha fazla bilgi isteyenler, Lemnius’un ikinci kitabı *de Occulata Naturae Miracula*’yı, Valleriola’nın *Observations*’ını (Gözlemler), Valesius’un *Controversies*’ini (Tartışmalar), Ficinus ve Cardan’ı, Libanius’un *de Cruentis Cadaveribus*’unu okuyabilirler.

Çok azının bildiği, pek çoğunun bilmediği; melankolinin yaşattığı ve öldürdüğü Demokritos Junior burada yatıyor.
Ölümü: 25 Ocak 1639.

Robert Burton'in insanlığın duygu ve düşüncelerini açıklayabilmek için 17. yüzyılda bir kütüphanedeki tüm kitapları inceleyerek oluşturduğu Melankelinin Anatomisi, yazıldığı günden bu yana üslubu ve zengin içeriğiyle övgüler almıştır. Bu kitap, sıradan bir melankoli incelemesi ya da melankolinin sebepleri, belirtileri ve tedavilerini derleyen tıbbi bir çalışma değildir. Antik dönemlerden Rönesans'a kadar insan davranışlarının nasıl yorumlandığına kapsamlı bir bakıştır, döneminin felsefi ve fizyolojik fikirlerinin bir araya getirildiği önemli bir derlemedir.

Burton'un incelikli üslubu ve akıcı diliyle kaleme aldığı bu inceleme hem kendinize hem de dünyaya bakışınızı değiştirecek.

Hogbinin, yılan ya da yüzeyin değil, tüm zamanların en iyisi demek istiyorum. Neden mi? Çünkü bu kitap tüm zamanların en iyisi. – Nicolas Lezard, The Guardian

Modern yazarların çoğu beni yoruyor ama Burton öyle değil. Kenusur gibi yazıyor, çok bilgili ama tepeden bakmıyor ve bir kez başladı mı durması çok zor. C. aynı zamanda bir mizah yazarı: "mizahçı" diye anılmamasına bakmayın. İngiliz irisininin iyi bir örneği olan Melankelinin Anatomisi, dünyanın en iyi mizah kitaplarından biri. – Anthony Burgess

İngiliz dünyasının en parlak şairlerinin en iyi metni. – Lewellyn Pawys

Düşünce

www.mayayayinlari.com

f /mayakitap
t /mayakitap
© /mayakitap